

Universitat Autònoma de Barcelona

Facultat de Lletres

Departament de Filologia Catalana

**L'article personal en català
Marca d'oralitat en l'escriptura**

I

Tesi doctoral

Eusebi COROMINA I POU

Directora: Dra. M. Margarida Bassols

Vic, març de 2001

Índex

Volum I

0	Introducció	8
1	Dels tractaments a l'article personal en la llengua oral i escrita antiga	18
1.1	Els tractaments o títols	18
1.2	La partícula <i>en/na</i> i altres tractaments en la llengua escrita	20
1.2.1	Superposició i distribució de funcions entre <i>en/na</i> i <i>don/dona</i>	22
1.2.2	El tractament de <i>mossèn</i>	25
1.2.3	Les formes <i>ello</i> i <i>la</i>	27
1.2.4	L'absència de tractaments i d'article personal	29
1.3	La partícula <i>en/na</i> en la llengua oral	30
1.3.1	Les declaracions processals	31
1.3.2	L'oral en l'escrit	33
1.3.3	Característiques de l'oral antic	37
1.3.4	La partícula <i>en</i> i <i>na</i> : procés de pèrdua del valor de tractament	42
1.4	Notes	46
2	Article i noms de persona en les llengües romàniques	52
2.1	Ús col·loquial de certes varietats territorials	52
2.2	L'italià	53
2.3	El francès	56
2.4	El castellà	58
2.5	El portuguès i el gallec	61
2.6	Notes	66
3	Oralitat, narrativa i article personal: segona meitat del XIX i primera del XX	70
3.1	L'oralitat i l'article personal	70
3.1.1	L'oral i l'escrit	71
3.1.2	Marques de l'oral	74
3.1.3	L'oral en l'escrit	84
3.1.4	Entre l'oral i l'escrit: un <i>continuum</i> gradual	88
3.2	Narrativa literària i article personal: segona meitat del XIX i primera del XX	90
3.2.1	Primacia del conte	92

3.2.2 Selecció: <i>Antologia de contes catalans</i>	93
3.2.3 Evolució estètica dels contes seleccionats	94
3.2.4 Conte i realitat	95
3.2.5 Buidatge de l'article personal i de les formes de tractament	96
3.2.5.1 Noms propis de ficció i noms propis de no-ficció	110
3.2.5.2 Noms propis de ficció i ús de l'article	110
3.2.5.3 Noms propis de no-ficció i ús de l'article	112
3.2.5.4 Sobrenoms i noms d'animals	113
3.2.6 Conclusions	114
3.3 Notes	118
4 Nom propi i altres categories nominals	122
4.1 Una classificació dels noms propis	122
4.2 Les categories nominals	126
4.2.1 El nom comú	128
4.2.1.1 L'article definit: modificador del grup nominal	130
4.2.2 El pronom	133
4.2.3 El nom propi	135
4.2.3.1 L'article personal: sintàcticament redundat	140
4.2.3.2 Presència i absència de l'article personal davant els antropònims .	141
4.2.3.3 L'article definit i altres especificadors davant els antropònims	143
4.2.3.4 La construcció 'nom comú + nom propi'	145
4.3 Notes	149
5 Article personal: llegibilitat, vocabulari bàsic i freqüència	157
5.1 La lingüística estadística	157
5.2 Llegibilitat	158
5.2.1 Llegibilitat i eficàcia d'un text	159
5.3 Els primers vocabularis bàsics	160
5.3.1 El francès fonamental	161
5.3.2 El català bàsic i l'article personal	163
5.3.3 L'italià de base	167
5.4 Aplicació de l'estadística lingüística	168
5.4.1 El principi del mínim esforç	170
5.4.2 Mots referencials i mots gramaticals	172
5.5 El <i>Diccionari de freqüències</i> i l'article personal	175
5.6 Índexs de llegibilitat	186
5.7 Notes	190

6 Polèmica Ruyra - Rovira i Virgili - Fabra (1924-1925)	193
6.1 Amb motiu d'una traducció	193
6.2 Pròleg de Joaquim Ruyra a <i>Rondalles de poble</i>	194
6.3 Resposta d'Antoni Rovira i Virgili: <i>Un pròleg de Joaquim Ruyra</i>	198
6.4 Primera rèplica de Joaquim Ruyra: <i>Els articles onomàstics (I)</i>	200
6.5 Rèplica d'Antoni Rovira i Virgili: <i>Conversa d'amics</i>	202
6.6 Exposició de Joaquim Ruyra: <i>Els articles onomàstics (II)</i>	203
6.7 Segona rèplica de Joaquim Ruyra: <i>Els articles onomàstics (III)</i>	207
6.8 Intervenció de Pompeu Fabra: <i>Ús de l'article personal 'En'</i>	210
6.9 Resum de la polèmica	211
6.10 Notes	215
7 L'ús de l'article personal en el domini lingüístic català	218
7.1 Els primers atles lingüístics	218
7.2 L' <i>Atles lingüístic del domini català</i>	221
7.2.1 L'article personal a l'ALDC	223
7.2.2 Comentaris sobre els resultats de l'ALDC	229
7.3 Notes	241
8 Article personal i normativa	244
8.1 La codificació de l'idioma	244
8.2 Pompeu Fabra	245
8.3 Institut d'Estudis Catalans	251
8.4 Gramàtiques, manuals i altres textos per a l'ensenyament	253
8.4.1 Àmbit general	254
8.4.1.1 Jeroni Marvà	254
8.4.1.2 Josep Miracle	254
8.4.1.3 Albert Jané	254
8.4.1.4 Antoni M. Badia i Margarit	255
8.4.1.5 Josep Ruaiç	257
8.4.1.6 Altres textos per a l'ensenyament	259
8.4.2 Àmbit valencià	260
8.4.2.1 Carles Ros	260
8.4.2.2 Lluís Fullana	261
8.4.2.3 Manuel Sanchis Guarner	262
8.4.2.4 Altres textos per a l'ensenyament	263
8.4.3 Àmbit balear	265

8.4.4 Textos per a no-catalanoparlants	266
8.4.5 Els exemples en les gramàtiques i manuals	269
8.5 Llengua estàndard i mitjans de comunicació	276
8.5.1 Llengua escrita	277
8.5.2 Llengua oral	281
8.6 Llenguatge administratiu	283
8.6.1 Administració pública	284
8.6.2 Universitats	287
8.6.3 Entitats privades	287
8.7 Notes	289
9 Narrativa literària i cinematogràfica després de la reforma	295
9.1 De la llengua de la <i>polis</i> a la llengua de la <i>tribu</i>	295
9.2 La narrativa literària traduïda	297
9.2.1 Abans del desenvolupament dels mitjans audiovisuals	298
9.2.2 Després del desenvolupament dels mitjans audiovisuals	301
9.3 Prosa literària catalana	308
9.4 La narrativa per televisió	313
9.4.1 Sèries de producció pròpia	316
9.4.2 Sèries de producció aliena	320
9.5 Notes	323
10 L'article personal en els gèneres periodístics escrits	326
10.1 Els periòdics	326
10.2 Els gèneres	328
10.3 Els gèneres periodístics	332
10.3.1 De l'objectivitat a la subjectivitat	340
10.3.2 L'estil periodístic de base	343
10.3.3 Assaig de reclassificació	345
10.3.3.1 Informar	346
10.3.3.2 Informar i captivar	347
10.3.3.3 Persuadir	348
10.4 Gèneres i article personal	349
10.4.1 Informació: la notícia	351
10.4.2 Informació i seducció	355
10.4.2.1 L'entrevista	355
10.4.2.2 El reportatge	363
10.4.2.3 La crònica	367
10.4.2.4 La crítica	369

10.4.3 Persuasió	370
10.4.3.1 L'acudit gràfic	370
10.4.3.2 L'editorial	372
10.4.3.3 L'article d'opinió	373
10.4.3.4 La publicitat	383
10.5 Notes	388
11 Conclusions	395
12 Bibliografia	416
12.1 Referències bibliogràfiques sobre teoria	416
12.2 Textos i documents reproduïts o citats	434

Volum II (annexos)

Annex 1. Els tractaments en la llengua escrita antiga	3
1. Cartes de <i>Los jurats de València</i>	4
2. Epistolari del Renaixement	5
3. Dietari de la Diputació del General de Catalunya	6
Annex 2. L'article davant els noms propis personals en les llengües romàniques	8
1. Italià	9
2. Castellà	13
3. Portuguès	14
Annex 3. Aplicacions dels índexs de llegibilitat	22
1. Els mots més freqüents de <i>La Bíblia</i>	23
2. Aplicació de l'índex Gulpease a un text italià i a la seva traducció catalana	27
Annex 4. Gèneres periodístics i article personal	31
1. Dades referencials i comentari	32
2. Entrevistes de premsa	36

3. Entrevistes de la ràdio	43
4. Reportatges	45
5. Cròniques	50
6. Articles d'opinió	54
7. Cartes dels lectors	83
8. Acudits gràfics	85
9. Publicitat	88
Annex 5. Els textos d'una polèmica	98
Annex 6. Locucions, frases fetes, modismes i refranys amb noms propis d'origen bíblic i altres antropònims	107
Annex 7. Normativa i article personal	116
1. Pompeu Fabra	117
2. Institut d'Estudis Catalans	120
3. Gramàtiques, manuals i altres textos per a l'ensenyament	124
4. Llengua estàndard i mitjans de comunicació	141
5. Llenguatge administratiu	145
Annex 8. Narrativa cinematogràfica (guions)	154
1. Sèries de televisió	155
2. Pel·lícules	178

0 Introducció

L'any 1995 se'm va encarregar com a professor dels aleshores Estudis Universitaris de Vic, avui ja Universitat de Vic, una ponència per al IV Seminari sobre la Traducció a Catalunya (dedicat al paper de la traducció en la cultura catalana). L'encàrrec partia de l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, que col·laborava amb la Biblioteca-Museu Balaguer de Vilanova i la Geltrú en l'organització del Seminari, juntament amb la Institució de les Lletres Catalanes, CEDRO, el Departament de Traducció i Interpretació de la UAB i amb la Facultat de Traducció i Interpretació dels EUV.

El tema de la ponència havia de versar sobre l'ús de l'article personal en les traduccions al català. El meu estudi, aleshores, es va centrar en la narrativa literària contemporània, tant la traduïda com l'escrita originàriament en català. Calia determinar-hi les tendències quant a la presència o l'absència de l'article personal davant el nom propi dels personatges de les històries de ficció, i proposar una pràctica d'ús de l'article davant els noms personals, especialment en les traduccions al català. I aquest estudi, presentat el 4 de maig del 1996, esdevindria el motor de la present tesi doctoral.

Cal dir que aleshores seguia els cursos de Doctorat amb el programa titulat "Variació lingüística", el qual em va acabar marcant el camí a seguir en aquesta

qüestió. En efecte, durant l'elaboració de la ponència esmentada i mentre seguia els cursos ja havia detectat una certa desorientació, especialment entre assessors lingüístics, periodistes, escriptors, traductors, adaptadors i guionistes de narrativa literària i cinematogràfica, respecte de l'anomenat *article personal* o *article onomàstic*: hi havia dubtes sobre els seus usos i valors i, consegüentment, nombroses vacil·lacions i incoherències pel que fa a la presència, a l'absència i a la forma d'article a adoptar davant els noms propis personals en els textos creats o mediatitzats en aquests àmbits.

D'altra banda, tot i que es tracta d'un vell tret característic del català (l'anteposició d'un article davant els noms propis de persona: de pila, cognoms o sobrenoms), especialment de la llengua oral no planificada, no disposàvem d'un estudi que en confegís una teoria sòlida i concloent: la majoria de gramàtics, filòlegs o lingüistes que se n'han ocupat es limiten, en general, a descriure'n les formes i a assignar a l'article personal el mateix valor afectiu, emotiu o familiar que li atorguen altres llengües de la mateixa família que també anteposen l'article, encara que de manera restrictiva o residual, als noms personals, que –dit sigui de passada– ocupen un lloc preeminent en les relacions socials.

De fet, al llarg de la història de la llengua només hi ha hagut un debat públic per intentar aclarir pròpiament la qüestió: es tracta de la polèmica que s'entaulà el 1924 i el 1925, a través de la premsa, entre l'escriptor i traductor Joaquim Ruyra i l'escriptor, historiador i polític Antoni Rovira i Virgili, en la qual intervingué al final Pompeu Fabra. La inclusió de l'article personal en uns contes traduïts del francès per Ruyra va ser l'origen de la polèmica, durant la qual els polemistes sovint van tractar la qüestió de manera confusionària, especialment pel fet que ara i adés mesclaven o no dilucidaven en els discursos que s'intercanviaven conceptes avui ben delimitats, com ara llengua oral, llengua escrita, llengua planificada, llengua no

planificada o espontània, tema genèric, tema específic, graus de formalitat, etc. És possible que certes imprecisions, confusions o malentesos actuals vinguin d'aquell debat; si més no retrobem, durant el procés de codificació de l'idioma i en anys posteriors, certes idees o arguments ja esgrimits en aquella polèmica, els quals s'han reproduït en gramàtiques, manuals i llibres per a l'ensenyament.

Probablement, allò que també ha contribuït a entorpir una possible teorització sobre l'ús de l'article personal és el fet que les descripcions o estudis que se n'han elaborat solen centrar-se en consideracions de tipus antropològic o sociocultural, i deixen de banda aportacions de la sociolingüística i de lingüística textual, especialment pel que fa a aspectes com la llengua en ús i al seu vessant comunicatiu. Així, els arguments o les simples afirmacions sobre la utilització o la no-utilització de l'article solen prendre en consideració l'estatus o el prestigi social de les persones que hom anomena, el grau de familiaritat o de coneixença personal que s'estableix entre elles, el seu origen lingüístic o cultural, l'època en què van viure o viuen les persones que són anomenades pel nom, etc. Poques vegades es formula explícitament el funcionament de l'article personal relacionant-lo amb la utilització de registres formals i de registres no formals (els primers, més propis de la comunicació elaborada i mediatitzada, especialment per l'escriptura o per la tecnologia; els no formals, més propis de la comunicació espontània, sobretot oral, però també de l'escriptura amb un cert grau d'espontaneïtat o que recrea l'oralitat).

Aquest estat de la qüestió em va empènyer a un estudi que permetés d'establir el sistema de funcionament de l'article personal del català, amb els seus usos, formes i valors contemporanis en la llengua oral i el seu trasllat a la llengua escrita, de ficció i de no-ficció. Aquesta empresa –que en un principi se m'afigurava extremament específica i escarida– de seguida va demanar una ampliació i un

aprofundiment que exigia un estudi transversal i sovint interdisciplinari de la qüestió, per tal com era imprescindible conèixer l'origen de l'article personal i la història evolutiva; determinar-ne els usos i valors en la llengua antiga (tant l'escripta com l'oral); esbrinar quina pràctica seguien –i segueixen– en aquesta qüestió les altres llengües de la mateixa família del català; comprovar-ne els usos i valors en el català parlat d'avui i en el d'un període immediatament anterior a l'actual; determinar de manera precisa l'actual extensió d'ús de l'article en el domini lingüístic català i la distribució de les diverses formes que hi adopta; determinar les característiques i el comportament lingüístic del nom propi i del nom comú que exigeixen la presència o l'absència de l'article definit i de l'article personal; conèixer, d'acord amb la lingüística estadística, el lloc que ocupa l'article personal en la llista de freqüència dels mots de la llengua i les conseqüències derivades d'aquesta posició; dilucidar els arguments i les posicions mantingudes pels polemistes de l'únic debat públic sobre l'article personal; esbrinar-ne el tractament rebut durant la codificació moderna de l'idioma i la concepció que se'n tenia en la posterior divulgació de la normativa; comprovar-ne els usos i valors en la narrativa de ficció, tant la literària com la cinematogràfica, i en els gèneres de no-ficció del periodisme escrit.

Així, el primer capítol, *Dels tractaments a l'article personal en la llengua oral i escrita antiga*, estableix l'origen de la partícula clàssica *en* i *na*, utilitzada en els inicis de l'idioma i fins més enllà del segle XV com a títol de cortesia o de respecte que s'aplicava, en els textos escrits, a tots els estaments de la societat (reis, eclesiàstics, nobles, ciutadans i baix estament), d'acord amb allò que es desprèn dels documents literaris, administratius i historiogràfics consultats. Mostra, d'altra banda, la coincidència d'ús del tractament *en* i *na* amb altres títols, com la parella *don* i *dona* i *mossèn*; n'assenyala les superposicions i també la distribució de funcions. Pel que fa a la llengua parlada antiga, n'intenta una caracterització a

través de declaracions processals (d'entre els anys 1275 i 1617), verifica l'ús que s'hi fa de la partícula *en/na*, comprova si hi és emprada amb el mateix valor de fórmula de cortesia o de respecte que en la llengua escrita i en quin moment esdevé un simple article personal, una mera marca rutinària associada als noms propis de persona. El capítol comprova, d'altra banda, les possibles causes de la transformació, en una part del territori, de la forma *en* en *l'* davant un nom començat per vocal, i de *na* en *la*.

El segon capítol, *Article i noms de persona en les llengües romàniques*, indaga la pràctica d'anteposar un article als noms de persona en diverses llengües del nostre entorn (italià, francès, castellà, portuguès i gallec), en quines circumstàncies, amb quins valors, amb quina intensitat i extensió territorial. El capítol s'ocupa també d'un ús especial, provinent de l'italià (i calcat pels altres idiomes), consistent a col·locar l'article davant els cognoms de personatges famosos o il·lustres, segurament com a continuació d'una pràctica ja llatina.

El tercer capítol, *Oralitat, narrativa i article personal: segona meitat del XIX i primera del XX*, assaja una caracterització de la llengua oral espontània d'avui, les seves diferències i relacions amb la llengua escrita i el paper que hi desenvolupa l'article personal com a marca d'oralitat. D'altra banda, analitza l'abast, els usos, els valors i les formes de l'article personal en un període de temps immediatament anterior al nostre, mitjançant el buidatge i interpretació de 72 contes de 44 escriptors, provinents de l'*Antologia de contes catalans* preparada per Joaquim Molas. La tria d'aquest corpus responia a diversos motius: atès que l'ús de l'article personal es fa efectiu sobretot en situacions de comunicació oral no formal i també en textos escrits que recreen una certa oralitat, era pertinent recórrer al *discurs* de la narrativa literària (davant la impossibilitat d'aconseguir documents sonors d'aquest període), per tal com sol oferir mostres de parla quotidiana versemblant i

una notable presència de noms de persona; la tria del conte responia, d'altra banda, al fet que és el gènere narratiu per excel·lència de la segona meitat del segle XIX i de la primera del XX.

El quart capítol, *Nom propi i altres categories nominals*, comença mostrant el lloc preeminent dels noms personals en les relacions socials, tant en la seva funció designativa com en l'expansiva o simbòlica, i posa en relleu les dificultats de dreçar una classificació universal del nom propi. El capítol examina, tot seguit, tres categories nominals: pronom, nom comú i nom propi (parent pobre de la lingüística); els acaba per tal de contrastar-ne les característiques semàntiques i l'especificitat sintàctica alhora que aborda la funció de l'article (definit i personal) en el grup nominal. Tanca el capítol una recerca que fixa els contextos lingüístics en què el nom propi admet sempre l'article personal i els contextos en què el refusa sistemàticament, i estableix la classificació dels usos de l'article definit davant els noms propis personals quan perden el valor de denotació d'un referent individual i definit, i adquireixen, consegüentment, les característiques referencials i sintàctiques del nom comú.

El cinquè capítol, *Article personal: llegibilitat, vocabulari bàsic i freqüència*, explora els dominis de la llegibilitat (propietat d'un text de poder ser llegit amb comoditat i rapidesa i, doncs, de poder ser ben comprès) i de la lingüística matematicoestadística o computacional, motors dels vocabularis bàsics i dels diccionaris de freqüències (se'n presenten i analitzen els principals), amb l'objectiu de verificar el paper que pot tenir l'article personal en l'afavoriment de la percepció del contingut dels textos.

El sisè capítol, *Polèmica Ruyra - Rovira i Virgili - Fabra (1924-1925)*, constitueix l'exposició, la interpretació i la dilucidació dels arguments manejats durant el debat

públic, en ple procés de codificació de l'idioma, entaulat entre Joaquim Ruyra (des de *La Veu de Catalunya*) i Rovira i Virgili (des de *La Publicitat*), als quals s'afegí Fabra (amb una *conversa filològica* des de *La Publicitat*). La polèmica entre aquests personatges és, de fet, el primer intent –no reeixit del tot– de teoritzar sobre els usos i valors de l'article personal, especialment en la literatura i, en general, en la llengua escrita de registres formals.

El setè capítol, *L'ús de l'article personal en el domini lingüístic català*, estudia els atlas lingüístics elaborats fins avui que contenen dades sobre trets fonètics, morfològics, sintàctics, lèxics o etnogràfics del català, amb l'objectiu d'extreure'n informació per poder confeccionar una mapa de l'extensió d'ús de l'article en el domini lingüístic i de la distribució de les diverses formes que hi adopta avui. De fet, l'*Atlas lingüístic del domini català* (projectat l'any 1952; des del 1989 forma part dels programes de recerca de la Secció Filològica de l'IEC) és l'únic plantejat amb rigor metodològic (quant al qüestionari, als enquestadors, als informadors, a la tria i nombre de poblacions, etc.) i que conté les quatre preguntes pertinents que permeten de refer, a través de les respostes, l'extensió i les formes de l'article personal davant els noms personals masculins i femenins (començats per vocal i per consonant) a tot el domini lingüístic. Això no obstant, les dades més recents de l'ALDC són de 25 anys enrere, per la qual cosa no recull canvis actuals en l'ús de l'article personal, com ara la generalització del pas de la forma masculina *en* a la forma *el* a Barcelona i a la seva àrea d'influència immediata.

El vuitè capítol, *Article personal i normativa*, situa l'obra de codificació de l'idioma en el context sociolingüístic del XIX i començament del XX; analitza el tractament que Fabra i l'IEC dispensen, en gramàtiques, tractats i en el *Diccionari*, a l'article personal (i el que hi van dispensar gramàtics anteriors, com Carles Ros, Joan Pau Ballot, Antoni de Bofarull i Adolf Blanc). Tot seguit s'estén en l'anàlisi i la

interpretació de diverses obres (especialment de Jeroni Marvà, Josep Miracle, Manuel Sanchis Guarner, Albert Jané, Antoni M. Badia i Margarit, Josep Ruaiç) que s'ocupen de l'article personal i que divulguen el cos de la doctrina fabriana, o bé que n'han ampliat o completat aspectes amb l'objectiu d'adequar-ne l'aplicació a l'ensenyament de l'idioma (d'àmbit general, valencià, balear i per a no-catalanoparlant), als mitjans de comunicació (d'expressió oral i escrita) o al llenguatge administratiu (de la universitat, de l'administració pública o d'empreses privades).

El novè capítol, *Narrativa literària i cinematogràfica després de la reforma*, examina els usos, valors i formes de l'article personal en la prosa literària contemporània (després de la reforma fabriana) d'autors com Josep Pla, Mercè Rodoreda, J. V. Foix i Jaume Fuster, i en la narrativa literària traduïda abans i després del desenvolupament dels mitjans audiovisuals. Estudia, a més, la presència de l'article personal en la narrativa cinematogràfica emesa per televisió, distingint-hi les sèries de producció pròpia de les de producció aliena. En ambdós àmbits (la narrativa literària i cinematogràfica de ficció) l'objectiu de l'estudi és la reconstrucció dels diversos sistemes de funcionament de l'article personal a què recorren, associant-la al procés de desenvolupament dels mitjans audiovisuals i al de la incorporació del català a la indústria cinematogràfica (unida a la televisió), de gran influència cultural i lingüística en la massa de telespectadors.

El desè capítol, *L'article personal en els gèneres periodístics escrits*, constitueix una recerca sobre el naixement, evolució i fixació dels gèneres periodístics de la premsa, amb una assaig de reclassificar-los d'acord amb el grau de subjectivitat que presenten i amb el propòsit comunicatiu de cadascun, amb vista establir els sistemes que regulen, a la pràctica, el funcionament de l'article personal, marca d'oralitat, en uns textos escrits de registre habitualment formal. L'estudi s'estén a

altres missatges o gèneres no estrictament periodístics vehiculats per la premsa, com ara la publicitat i la propaganda.

L'onzè capítol exposa les conclusions a què desemboca la tesi. La bibliografia utilitzada, aplegada al dotzè capítol, ha estat distribuïda en dos apartats: a *Referències bibliogràfiques sobre teoria* s'apleguen les obres i els documents que s'ocupen de la formulació de principis o que constitueixen recerques sobre les diverses matèries relacionades amb l'article personal; *Textos i documents reproduïts o citats* recull les obres i els documents dels quals s'han extret mostres per a l'elaboració de principis o per il·lustrar el contingut de la investigació.

Amb el propòsit de facilitar la lectura de la tesi i de simplificar la localització de les notes generades pel text, s'ha optat per situar-les al final de cada capítol. En benefici d'un maneig més còmode del cos del treball, he cregut convenient de presentar els vuit annexos que il·lustren o el complementen en un volum a part. L'annex 1 aplega textos de la llengua antiga; l'annex 2 ofereix mostres de l'ús d'article davant els noms personals en l'italià, el castellà i el portuguès; l'annex 3 exposa aplicacions dels índexs de llegibilitat; l'annex 4 presenta diversos exemples de gèneres periodístics de la premsa que il·lustren els usos de l'article personal: entrevistes, reportatges, cròniques, articles d'opinió, etc.; l'annex 5 aplega els textos fonamentals per al seguiment de la polèmica de Joaquim Ruyra, Rovira i Virgili i Pompeu Fabra, publicats a *La Veu de Catalunya* i a *La Publicitat* i que són de consulta difícil; l'annex 6 ofereix una selecció de locucions, frases fetes, modismes i refranys que contenen especialment noms propis d'origen bíblic; l'annex 7 constitueix una antologia de textos de normativa i d'estil que tracten de l'article personal, i l'annex 8 recull mostres de guions cinematogràfics (sèries de televisió i pel·lícules).

Finalment, vull agrair sincerament l'ajut, les orientacions, el guiatge i l'entusiasme rebuts de la directora de la tesis, la doctora Margarida Bassols, que tothora ha atès els meus dubtes, vacil·lacions i dificultats. També vull fer constar l'agraïment als col·legues i companys del Departament de Filologia Catalana de la Facultat de Ciències Humanes, Traducció i Documentació de la Universitat de Vic, els quals, sovint sense adonar-se'n, m'han encoratjat amb els seus consells, comprensió i ajuda directa.

Vic, març de 2001

1 Dels tractaments a l'article personal en la llengua oral i escrita antiga

1.1 Els tractaments o títols

La partícula *en* i *na*, utilitzada avui en part del domini lingüístic català (amb les combinacions equivalents *enlla*, *el/lo* i *la*) com a article que precedeix els noms propis de persona, té les seves arrels en el català medieval, en el mateix origen de l'idioma. Ja se'n consigna la presència en els primers textos, del segle XII, amb un valor diferent de l'actual. Si en els orígens *en/na* constitueix un títol de cortesia o de respecte que s'aplica a tots els estaments de la societat, modernament ha perdut aquest valor i, juntament amb *enlla* o bé *el/lo* i *la*, fa la funció d'un simple article personal que, especialment en situacions de comunicació no formal, s'anteposa a mode d'apèndix als noms propis de persona (noms de pila, cognoms i sobrenoms). Dins la Romània, únicament el portuguès i el gallec (amb les formes *o* i *a*) usen avui un article presentador dels noms propis de persona, però en menys situacions de comunicació que en català (v. 2.5).

De les llengües romàniques, el català és l'única que ha generat i ha mantingut, amb les formes *en* i *na*, una partícula diferent de *don* i *dona*. Efectivament, tal com assenyalen Coromines i Fabre,¹ el portuguès i l'occità antics també havien utilitzat una partícula semblant a *en* i *na*, però en aquestes dues llengües desaparegué aviat: en la toponímia portuguesa, per exemple, *Nacomba* provindria de [DOMI]NA

COLUMBA; en occità, l'antropònim *Nugues* presenta aglutinat l'antic article de cortesia *en / n'*. D'altra banda, tant el portuguès, l'occità, l'aragonès, el castellà, el francès com l'italià havien desenvolupat també formes equivalents a les catalanes *don* i *dona*, un altre títol honorífic o de respecte. Com es veurà més endavant, aquest *don* genuí desaparegué del català, com també de l'occità, de l'italià i del francès (en aquesta llengua, n'ha quedat fossilitzada la forma en noms propis com *Dommartin*, *Dampierre*).² O bé, en va canviar el valor: el masculí *dom* per al català³ i el francès⁴, *don* per a l'italià⁵, és avui la forma de tractament donat especialment als monjos de les diverses branques benedictines (en italià s'estén als eclesiàstics en general). El portuguès i el castellà actuals, en canvi, en conserven en bona part els usos i les funcions antigues; així, el *dom* portuguès actual és el "*título honorífico que precede os nomes próprios masculinos em certas categorias sociais*"; i *dona* fa la mateixa funció per als "*nomes próprios das senhoras*".⁶ El castellà ha mantingut també la vitalitat de la parella *don* i *doña*, la presència de la qual és evident avui, i fins en forma d'interferència en el català o bé de manlleu en el francès i l'italià. Així, com a interferència en el català, n'hi ha mostres en textos des de finals del XV fins al XX; l'italià i el francès han manllevat al castellà certs usos del *don*, recollits en els respectius repertoris lèxics de la llengua general: l'italià el recull en l'expressió *don Giovanni*, escrita també *dongiovanni* (*un dongiovanni*), provinent "*dal nome del leggendario cavaliere spagnuolo, conquistatore di donne*"⁷; el francès recull com a equivalents *don* i *dom*, provinents del castellà, amb el valor de "*titre donné aux nobles spagnols*" (*Dom Garcie de Navarre, Don Juan, Don Quichotte*).⁸

En l'època medieval, doncs, conviuen en català dues formes de tractament personal (*en/na* i *don/dona*), que unes vegades són intercanviables i en altres ocasions es reparteixen les funcions en la designació de les persones de diferents estaments socials. A aquestes dues formes, se n'hi afegeix una tercera a la

segona meitat del XIV: el títol de *mossèn*. Cal dir que a l'època medieval s'utilitzaven altres tractaments, com ara el de *misser*, amb un ús força especialitzat. Però aquesta diversitat de tractaments s'anà simplificant ja durant el Renaixement, amb un predomini de les formes *en/na*, amb una progressiva especialització de *mossèn* (que comença a afeblir-se el XVII) i amb la caiguda del genuí *don* (més lenta en el cas de *dona*). La vitalitat i generalització de *en/na*, tant en la llengua escrita com en la parlada antiga (v. 1.3) pot arribar a provocar errors curiosos o lamentables –segons com es consideri– en un text, com ara a la *Crònica de Spanya*, traduïda del llatí el segle XIV (ens ha arribat a través d'una còpia de principi del XV), en què "*Tamari, regina gotica*" passa a ser "Natamerit, rey dels guotz", o bé "*Antigo, rege gotorum*" esdevé "en Tiro, rey dels guots".⁹

Fins avui ens arriben vives, doncs, especialment en el balear, les partícules *en* i *na* (de vegades s'han escrit contemporàniament amb majúscula inicial en un intent de recuperar-ne l'antic valor de tractament respectuós) juntament amb les combinacions equivalents *en* i *la* o bé *el/lo* i *la*, utilitzades sempre com a mer article personal. Pel camí, s'ha perdut l'ús de qualsevol partícula o article personal a l'antic Regne de València, possiblement per influència del castellà. Sobretot durant els segles XVIII i XIX, *en* i *na* ja han perdut en la llengua escrita el valor de tractament i esdevenen simples articles personals (en la llengua parlada el perd abans; v. 1.3.4).

1.2 La partícula *en/na* i altres tractaments en la llengua escrita

Les formes *en* i *na* procedeixen, respectivament, del vocatiu dels mots llatins DOMINUS i DOMINA ('senyor, amo'; 'senyora, mestressa'), DOM[I]NE i DOMNA, en llatí vulgar. Usats amb caràcter proclític i cada vegada més imperfectament pronunciats, reduïren la forma a *don*, *dona* i més endavant a les formes

ultradesgastades 'n i 'na (DMM[I]NE > don > 'n > en; DMMNA > dona > 'na > na). Coromines¹⁰, en relació a la forma masculina 'n, usada davant i darrere vocal (“és n'Andreu, és per a'n Pere”), assenyala que en lloc de sonar com a n vocàlica, s'articulà més plenament, i en forma estable, com a [ɲn]. El DCVB remarca que aquesta reducció extrema de DMM[I]NE i DMMNA és deguda a “l'extraordinari desgast que solen sofrir les paraules de tractament”.¹¹

Les partícules *en* i *na*, presents ja en els documents escrits més arcaics de l'idioma, funcionaven en la llengua antiga com a títol de respecte o de cortesia, i s'aplicaven tant al rei, als eclesiàstics, als nobles, als ciutadans com als baixos estaments. En l'ús col·loquial modern han quedat reduïdes a un simple article personal precedint els noms propis, en aquells casos en què altres llengües no usen cap tractament.

Al segle XII ja se'n troben mostres al *Capbreu de Castellbisbal* (1189):

... e de cascú mas de sas pagesias on bèstias aja l formatge, e ll solidos de vindemias de dos mas, ☺ des mas d'en Venrel sa jova, e des mas d'en Ramon de sa Scara sa jova, d'en Bertolí sa jova...¹²

Al XIII, n'hi ha mostres, per exemple, a les *Vides de sants rosseloneses* (de l'últim quart del segle):

... l'apostol feu oració, per que el temple casec, e la ymage de Na Diana fo tota enfremunada; per que N'Aristó, bisbe de les ydoles, escomoc gran paleya.¹³;

en un informe per qüestió d'heretgia (1250):

Dix Na Maria Poca e sa filla Na Guialma e Na Maria Martina a n G. clerge que n Josa e n Gramened e n Terrero que eren morts en lur poder.¹⁴;

en el *Llibre de les Costums de Tortosa* (1272):

... la dita universitat pregà En Pere de Tamarit e En Pere Gili, notaris e ciutadans de Tortosa que éls les costumes de la ciutat de Tortosa...¹⁵;

o bé en Ramon Llull, al *Llibre de les bèsties* (abans del 1286):

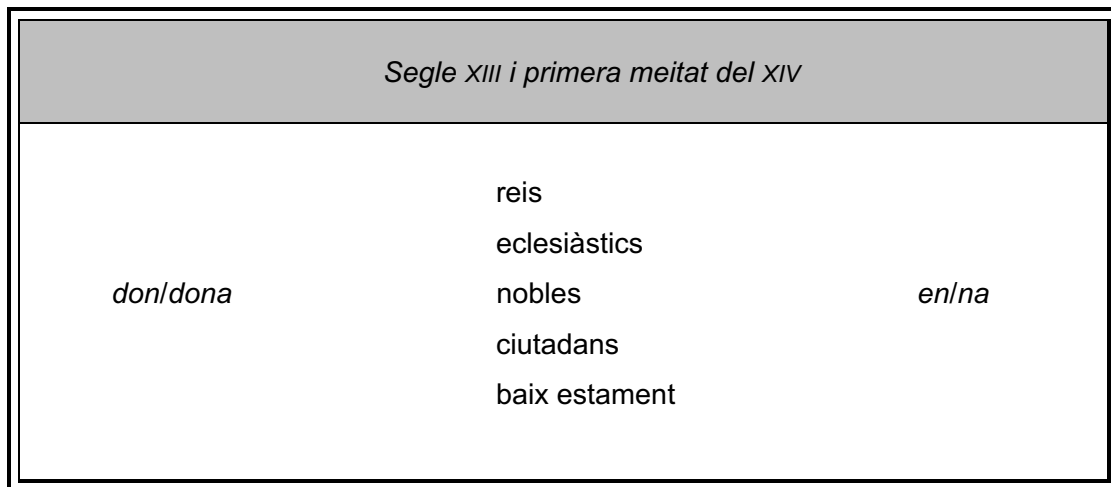
–Sényer En Bou –dix Na Renard–, qual és vostra volentat?¹⁶

1.2.1 Superposició i distribució de funcions entre *en/na* i *don/dona*

En i *na* coincideixen en el català medieval amb l'ús del títol *don* i *dona*. Aquests dos tipus de tractament, derivats tots dos de DOM(I)NE i DOMNA, coexisteixen en textos especialment dels segles XIII i XIV. Unes vegades, les seves funcions se superposen i, per tant, són coincidents; en d'altres, es distribueixen les funcions. D'acord amb els usos de *don* i *dona* documentats en el XIII (de Llull o en el *Llibre dels Feits* de Jaume I), cal no dubtar de la genuïnitat d'aquest títol. *Don*, que també havia aparegut en aragonès, en portuguès, en castellà, en occità, en francès o en italià, avui només es mantenen com a fórmula de tractament en el castellà i en el portuguès.

Coromines¹⁷ indica que *don* era utilitzat especialment amb el significat de 'senyor', amb el matís de 'noble dominador o senyor d'una localitat' i no amb el de 'propietari, amo'. Així, al segle XIII i a la primera meitat del XIV s'aplicava (juntament amb *en*) al rei, als eclesiàstics i als nobles; aquest tractament no era dispensat als ciutadans o a l'estament més baix de la societat, als quals s'aplicava únicament *en/na*.

Montagut¹⁸ representa gràficament aquest esquema de funcions:

Així, al segle XIII, Llull al *Libre de Evast e Blanquerna* usa *en* i *don*:

Sényer En Monge, dix lo cavaller...¹⁹

Dona abadessa, dix una altra dona. [...] ¿E no obehits als prechs del senyor don abat e de tot lo covent...? [...] ...ell se'n anà al capítol, on atrobà don abat e tot lo covent. [...] ...e demanà vènia e perdó a don abat.²⁰

Els exemples de Llull mostren que *don/dona* i *en/na* també s'anteposaven (de vegades juntament amb *sényer/senyor*) a noms comuns referits a religiosos o a dignitats (*monge, abadessa, abat*), com passa també a la *Crònica* de Bernat Desclot, del mateix segle XIII: "Don infant: jo som molt fort malaut e vell."²¹

La *Crònica* de Jaume I aporta nombrosos exemples de *don/dona* i *en/na*, però amb unes funcions sovint volgudament diferenciadores; així, el rei rep indistintament el tractament de *don* i de *en*:

Vera cosa es e certa que nostre avi, el rey Don Amfos...²²

Nostre pare, lo rey En Pere no volia veser nostra mare la reina.²³

La reina hi sol rebre sempre el tractament de *dona*:

Nostra mare, la reyna Dona Maria, ana a la cort de Roma.²⁴

E eren aquests los fiyls e les fiyles del rey Don Alfonso: la regina Dona Blanca, e fo muyler del rey de França Lois e fiyl del rey Felip; e l'altra fiyla fo Dona Bñga., e fo muyler del rey de Leo.²⁵

Una comtessa, en canvi, ja hi rep el tractament de *na*:

Vench la comtessa d'Urgell [...], e havia nom N·Aurembiats.²⁶

Si Llull, com s'ha vist, fa servir esporàdicament *don* i *dona* amb els eclesiàstics, la *Crònica* de Jaume I hi empra *en*:

E fom a la tenda del bisbe de Leyda, En Berenguer.²⁷

...l·archabisbe N·Esparech...²⁸

Això no obstant, en l'àmbit de cavallers i nobles, a la *Crònica* el *don* sol estar en competència amb *en*; efectivament, s'hi observa la tendència a distingir els cavallers aragonesos dels catalans mitjançant la distribució dels dos títols: el nom dels catalans sol anar precedit de la partícula *en*, i el nom dels aragonesos sol anar encapçalat per *don*:

E trobam hi Don Pero Ferrandez d'Açagra, e Don Pero Corneyl, e Don Exemen d'Orea, e En G. de Muntcada.²⁹

E foren ab el, d'Arago, Don Miquel de Luzia, e Don Blascho d'Alago, e Don Rodrigo Liçana [...]. E foren hi de Catalunya En Dalmau de Crexel, e N·Huch de Mataplana, e En Guillem d'Orta, e En Berenguer dez Castel Bisbal.³⁰

Hi ha casos, però, de cavallers catalans que duen *don*, i de cavallers aragonesos que duen *en*; i també hi ha cavallers als quals de vegades se'ls anteposa *en* i de vegades *don*.

Una distinció semblant, la trobem en un justificant de recepció signat a Benavarri (1400) per Alfons, comte de Dénia:

...fill del molt alt senyor don Alfonso Duch de Gandia, Marquès de Villena e Compte de Ribagorça e la molt alta dona Maria Infanta de Navarra. [...] ...en Guillem Martorell, dispenser et en Borge de Mon-Palau de casa del dit senyor marques...³¹

1.2.2 El tractament de *mossèn*

A la segona meitat del XIV es modifica aquest esquema amb l'aparició del títol de *mossèn*, que desplaça *don* del tractament atorgat als eclesiàstics i als nobles. Paral·lelament, s'afebleix el tracte de *don* aplicat als reis, el qual alterna amb *en*, contràriament a allò que sosté Montagut.³² En efecte, en la *Crònica* de Pere el Cerimoniós, acabada el 1386, n'hi ha nombrosos testimonis:

Lo rei En Jacme après venc a Gerona e aquí tenc Cort general als catalans. E fo-hi lo rei En Sanxo de Mallorques. [...]. E estant lo dit rei En Jacme a Tarragona, que pres per muller dona Elisèn...³³

...fill del senyor rei N'Anfós, nostre pare, e de la reina dona Elionor, madastra nostra.³⁴

Aquesta vitalitat de *en* davant el nom dels reis continuarà durant el segle XV; els exemples que n'ofereixen els parlaments a les Corts catalanes³⁵ en sol un aval.

Així, l'esquema dels tractaments atorgats, a la segona meitat del XIV, a les persones dels diversos estaments socials seria aquest:

<i>Segona meitat del segle XIV</i>		
<i>don/dona</i>	reis eclesiàstics	
<i>en/na</i>	nobles ciutadans baix estament	<i>mossèn</i>

Consegüentment, *en* comparteix amb *mossèn* (comporta alt honor i gran cerimònia) el tractament donat primerament a cavallers i nobles, i després a eclesiàstics i a ciutadans o burgesos honrats, llevat dels metges i juristes, als quals se'ls tracta de *misser*. De fet, *mossèn* és el resultat d'una combinació de *mossènyer* (provinent del possessiu *mon* i de *senyor*) i de *en*. És a dir, no es tracta d'un escurçament del nominatiu *mossènyer*, sinó que és el resultat de la suma de *mossènyer* i *en*. Després de passar per l'etapa *mossenyer'en* (forma proclítica, inaccentuada, davant un nom propi que sí que tenia accent), es redueix a *mossen-* en la conversa ràpida i amb pronunciació negligent:³⁶ *mon + senyer + en > mossènyer + en > mosseny'en > mossen- > mossèn*.

A mitjan segle XIV ja trobem les primeres mostres definitives de *mossèn*, títol que farà el ple durant el XV. En trobem les primeres, de vegades reforçades amb *en*, en un text de Jaume Marc del 1360:

Volch lo dit senyor quel dit mossen en Johan Exemeniç de Muntornés e mossen en Berenguer de Manresa, cavallers, me calsassen los esparons.³⁷

La *Crònica* de Pere el Cerimoniós, encara del XIV, n'ofereix un bon nombre:

E sobre açò haguem consell nostre acord ab los de nostre Consell, ço és, mossèn Pere de Fenollet, vescomte d'Illa, mossèn N'Asmar de Mosset, mossèn Bernat de Cabrera, mossèn Garcia de Loris, mossèn Tomàs de Marçà, mossèn Ferrer de Manresa, misser Bernat d'Olzinelles, misser Rodrigo Diez, mossèn Mateu Mercer e En Jacme Desfar.³⁸

En una lletra de batalla del 1400 llegim:

...après de la batalla que era empresa entre mossèn Ponç de Perellós e mi...³⁹

La vitalitat del tractament de *mossèn* comença a esllangir-se durant el XVII, època en què encara n'hi ha mostres, com la d'un contracte del 1602: "...y mossèn

Gabriel Ramon, argenter, ciutedà de Barcelona...⁴⁰; o la d'un text del 1604 sobre els miracles del pare Domingo: "...i posar-lo dins lo cotxo, en lo qual estava mossèn Josep Balmanya, doctor del Real Consell, patró de la casa..."⁴¹

El títol de *mossèn* acabarà limitat exclusivament als sacerdots, i actualment s'utilitza sovint com a equivalent de *prevere*, *capellà*:

Una reunió dels mossens del bisbat⁴²

Cada vegada hi ha menys mossens i, a més, els que queden cada vegada són més grans⁴³

La restricció dels usos de *mossèn* deixa via lliure a *en* i *na*, i en nombrosos casos a *don/dona/donya/doña* (ara ja d'influència plenament castellana) quan es vol expressar un tracte realment respectuós envers la persona que hom esmenta. De fet, la influència d'aquest *don* comença a notar-se sobretot a finals del XV, amb la unió dinàstica amb Castella, la qual unió comporta la castellanització progressiva⁴⁴ dels cortesans, dels nobles, dels funcionaris reials, de l'àmbit eclesiàstic, etc. Els *don* (i també *donya* o *doña*) que apareixen en textos sobretot dels segles XVI-XX, fins a la reforma fabriana, són deguts sens dubte a la influència del castellà. Fabra, que feia una obra sincrònica i no diacrònica, no el recull en el *Diccionari* (1932),⁴⁵ i ja l'havia combatut a les *converses* 551 i 552⁴⁶, publicades el 1925 (vegeu-ne el text a l'annex 7:1b). Avui són substituïts pel tractament de respecte *senyor* i *senyora* (v. 8.6.1).

1.2.3 Les formes *el/lo* i *la*

No són prou clares les causes del pas, en algunes zones del domini, de les partícules *en* i *na* a les formes *el* (< *lo*) i *la*, coincidents amb l'article definit (v. 4.2.3.1); no es té tampoc la certesa del moment en què es generalitza aquesta

transformació. Això no obstant, Coromines assenyala: “Estic convençut que en la generalització de l'article definit, que ha triomfat en el cat. central sempre que es troba davant vocal, tingueren decisiu paper les dissimilacions entre nasals, de la mena de *N'Andreu, Na Maria > l'Andreu, la Maria*.”⁴⁷ Possiblement, aquest primer canvi s'estengué per analogia, en certes zones del domini, a la resta de casos, és a dir davant noms propis començats en qualsevol consonant.

Així, mentre a la *Crònica* de Pere el Cerimoniós (de finals del XIV) trobem casos sense dissimilació, com ara “...fill del senyor rei N'Anfós, nostre pare...”⁴⁸, a *Curial e Güelfa* (1435-1462) ja hi ha mostres del canvi de *na* per *la* (segurament per la dissimilació entre nasals apuntada per Coromines): “...li donaria l'Andrea per muller...”⁴⁹; semblantment, en trobem una altra mostra, i probablement per la mateixa causa, en un document processal de l'any 1410: “...sabent que era de la terra de lla Antònia, e confiant que...” (v. 1.3.4). Dels segles XV i XVI hi ha mostres de *lo* davant noms masculins en documents processals, de l'any 1493 i 1555 respectivament: “lo Bernat Bruguera” i “lo Pere”; en aquests dos casos, però, més que tractar-se de l'article personal, aquest *lo* és probablement el resultat de la reducció de l'expressió *lo (dit) / la (dita)*, tan repetida en els textos judicials, i més si es té en compte que aquests dos noms propis també apareixen amb la partícula *en* en els mateixos documents: “E après yo me'n venguí ab sényer en Bruguera [...] exceptat lo Bernat Bruguera, qui anava ab mi...”, “...jo vehie que lo Pere anave molt darrere a la dita Elienor... [...] ...vehérem venir en Pere...” (v. 1.3.4). Un altre cas de probable simplificació de l'expressió esmentada, el constitueix aquest *lo* del XVII: “Dit Pere Portes digué que lo Gelmar Bonsoms lo hi havia dit.”⁵⁰ No és fins al XVIII que apareixen clarament en la llengua escrita les formes *la* i *lo* d'article personal, tal com es desprèn, per exemple, de diverses cartes familiars de la branca lleidatana dels Riquer:

Me ha ocasionat singular gust lo vèurer ab lo soneto que me remetes que lo Phelip Mariano estiga... [...] Suplic-te igualment la dónes en mon nom a la Thereseta...” (1722)

“Memòrias al Dr. Torner, no olvido la Lluïsa, lo Ignaci, lo Joseph, la Theresa y demás família.” (1768).⁵¹

Cal recordar que en el català medieval conviuen dos articles definits; l'un, derivat del demostratiu IPSU[M], i l'altre, del demostratiu ILLU[D]. El primer (IPSU > so > es; IPSA > sa) tenia connotacions negatives: de parlar poc acurat o de classe baixa. Segurament per aquest fet no és gaire present en textos cultes, tot i que constituïa una forma usual en el segle XII a la Catalunya Vella (ho acrediten topònims com *Despí*, *Sacalm*, *Sesrovires*, etc.), d'on passà a les Balears, que l'han conservat (llevat de Pollença); també s'ha mantingut en alguns indrets de la costa de l'Empordà i la Selva i a Tàrbena (v. mapa 1 del cap. 7). L'article *lo* (ILLU > lo > l > el; ILLA > la) començà a desplaçar l'article *es* de l'interior de la Catalunya Vella, i de fet *lo* va ser l'únic article propagat a la Catalunya Nova i al Regne de València; avui es conserva a gairebé tot el nord-occidental, en una part del Maestrat, a Cambrils de Mar (el Baix Camp) i a Formiguera (el Capcir). L'evolució *lo* > *el* comença amb elisió en posició proclítica (*lo avi* / *l'avi*) i enclítica (*que lo dia* / *que-l dia*); aquesta evolució es generalitza en tots els contextos amb el reforçament d'una *e* epentètica (*que lo dia* / *que-l dia* / *que el dia*); la forma femenina s'elideix proclíticament (*l'àvia*), però no en posició enclítica (*que la*).

1.2.4 L'absència de tractaments i d'article personal

El sistema de títols o de tractaments conviu (vegeu-ne més mostres a l'annex 1), al llarg de la història de la llengua, amb nombrosos casos en què es prescindeix de qualsevol forma de tractament davant el nom propi de persones, especialment en textos escrits de registre formal quan hom anomena personatges històrics,

cèlebres o de ficció; pertanyents a d'altres cultures; o bé amb responsabilitats polítiques, socials, culturals, etc. En general, se'n prescindeix en els noms de persones que infonen respecte, tal com se sol practicar avui en les manifestacions lingüístiques orals i escrites de registre formal. Així, Lull, al segle XIII, sol excloure tota marca personal davant el nom dels personatges literaris: "Gran fon lo plaer y lo goig y alegria que Evast y Aloma hagueren de la nativitat de Blanquerna."⁵² Al XIV Eiximenis també en prescindeix: "Recompta Sèneca que..."⁵³ El rei Martí, al XV, el sol ometre en els parlaments: "E per aquesta raó podem atribuir a vosaltres ço que dix Július Cèsar [...]: «¡Alçats, alçats les vostres banderes, car dignes sots d'haver la senyoria de Roma!»; així ho recita Lucà en lo primer llibre seu de les batalles."⁵⁴ Com Bernat Metge: "Esquides, fort antic filòsof de Síria, dix primerament que les ànimes eren sempiternals; e aquesta opinió seguí Pictàgoras."⁵⁵ Al segle XVI n'hi ha mostres en Jeroni Guerau, en una epístola: "Los qui concorren en lo pontificat són: Puteo, Carpi, Medicis, Montepulciano, Cesis..."⁵⁶; o en Cristòfor Despuig: "...que Christòfol Colom, genovès, començà y après acabaren Ferrando Cortés y Francisco Pissarro ab pròspera fortuna..."⁵⁷ Al XVII, en trobem exemples en Francesc Fontanella: "Ja les flames de Cupido / són del Desengany les ares."⁵⁸ Al XVIII també l'omet Antoni Puig: "Com ho expresse Barelles en lo Cap. 7..."⁵⁹ N'hi ha mostres d'Enric Prat de la Riba, al segle XIX: "«Una llengua», deia Herder, «és un tot orgànic que viu...»"⁶⁰

1.3 La partícula *en/na* en la llengua oral

Estudiats els usos de la partícula *en/na* en els textos escrits medievals de caràcter literari, administratiu o historiogràfic, generalment emprada com a fórmula de cortesia o de respecte, és necessari completar-ne l'examen per comprovar-ne els usos i valors en un altre vessant de l'idioma, tant o més important socialment, com és en les manifestacions orals de la llengua antiga. És una obvietat que aquestes

realitzacions lingüístiques són impossibles d'obtenir, en tota la seva realitat i extensió, d'una època en què no es disposava de fonògrafs, de magnetòfons o de vídeos. Això no obstant, ens han pervingut documents escrits que recullen fragments de llengua més o menys despullada dels artificis i de les convencions de l'escriptura (literària o no) i, doncs, acostada a allò que devia ser la llengua oral espontània antiga. És el cas de les epístoles privades, dels diàlegs emprats per Eiximenis amb finalitats didàctiques o bé dels que incorpora sant Vicent Ferrer en els seus sermons com a recurs oratori moralitzador.

1.3.1 Les declaracions processals

Existeixen, però, uns documents que, per quantitat, extensió territorial i per objectiu, aporten mostres precioses de la llengua oral no formal. Es tracta de les declaracions dels testimonis incloses en els processos judicials, sovint recollides en els llibres de cort o de cúria que es porten des del segle XIII fins a començament del XVII. Sanchis Guarner⁶¹ destaca que “la llengua parlada [hi] apareix fidelment reproduïda”; Riera i Sans,⁶² transcriptor i editor d'un dels protocols judicials més coneguts, sota el títol d'*El cavaller i l'alcajota*,⁶³ remarca que el document presenta “un doll tan abundós de llenguatge fresc i popular, tan ple d'espontaneïtat i d'una tal força d'expressió, que arriba a superar els passatges més pintorescos dels sermons de sant Vicent Ferrer”.

Miralles,⁶⁴ estudiós de la llengua en els llibres de cort, assenyala sobre les declaracions contingudes en aquests documents:

...si bé és cert que no podem “sentir” físicament, fònicament, la veu dels parlants ja difunts, ni tampoc podem “veure” els gestos que acompanyaven els textos orals, tanmateix són tantes, tan variades i tan plàstiques les frases, els fragments de llengua viva que podem analitzar i molts dels quals tenen encara correspondència en la llengua col·loquial actual, que

ens dóna de parer que no hi ha dubte que es tracta d'un material perfectament representatiu per tenir una visió molt aproximada d'així com era la llengua antiga en els registres informals i espontanis.

Cal, però, una certa dosi de circumspecció a l'hora de considerar les declaracions dels processos judicials com a mostres de reproducció fidel de la llengua parlada, o com a mostres exactes de llengua espontània o de la llengua col·loquial.⁶⁵ Com indica Miralles, s'ajustaria més a la realitat parlar de mostres aproximades dels registres informals i espontanis, que ofereixen enunciats que presenten certs trets o recursos lingüístics i mecanismes expressius propis de la llengua parlada no formal, d'entre els quals és possible poder examinar els usos antics orals de la partícula *en/na* davant els noms propis de persona, i de poder extreure'n dades significatives atesa l'elevada ocurrència de noms de persona (en diversos contextos lingüístics) en el discurs dels declarants, que és fonamentalment narratiu (v. 3.2.4).

Els documents processals utilitzats com a font per analitzar la llengua oral antiga, i especialment els usos i valors de la partícula *en/na*, abracen el període comprès entre els anys 1275 i 1617 (segles XIII-XVII), provinents de Cocentaina, València, Barcelona, Montuïri, Binissalem, Vic i Lleida.⁶⁶ En els subapartats següents, cada vegada que es reproduïx un dels nou documents seleccionats és identificat amb una referència entre claudàtors:

[C] *Llibre de Cort de Justícia de Cocentaina* (dades de l'any 1275).⁶⁷

[V] *Llibre de Cort de Justícia de València* (dades de l'any 1287).⁶⁸

[B1] *Secció de Processos de l'Arxiu de la Corona d'Aragó* (Barcelona, 1311, 1314, 1374 i 1410).⁶⁹

[M] *Llibre de Cort Reial de Montuïri* (dades de l'any 1359).⁷⁰

[Bi] *Un llibre de Cort Reial de Binissalem* (dades de l'any 1381).⁷¹

[B2] *Procés del cavaller i l'alcavota* (Barcelona, 1410).⁷²

[Vi1] *Processos criminals de l'Arxiu de la Vegueria de la Biblioteca i Arxiu Episcopal de Vic* (dades dels anys 1404, 1405, 1406 i 1602).⁷³

[Vi2] *Processos criminals de l'Arxiu de la Vegueria de la Biblioteca i Arxiu Episcopal de Vic* (dades dels anys 1414, 1476, 1493, 1500, 1554, 1555, 1557, 1597 i 1617).⁷⁴

[LI] *Processos de crims del Tribunal de Coltellades de Lleida* (dades de l'any 1476).⁷⁵

1.3.2 L'oral en l'escrit

Els documents escrits que contenen declaracions orals, formulades a requeriment d'una autoritat judicial o administrativa, com és el cas de les obtingudes en processos, tradicionalment han estat sotmesos a unes convencions lingüístiques i de presentació gràfica estereotipades i força estrictes (com la resta de documents administratius i judicials), que en part desnaturalitzen o desfiguren els enunciats emesos realment pels testimonis o declarants, atès que:

- a) Els escrivans sovint reporten les declaracions mitjançant el discurs indirecte, en un afany de recollir de manera resumida l'essència de les informacions aportades pels testimonis, fet que els lleva una bona part de les traces de llengua oral:

Dix, més interrogat, sí haver oÿt dir a la dita na Trialls e encara al dit Nicolau Tarí, que lo dit mossèn Asbertí havia espuncellada la filla de la valenciana, apellada Úrsula, e que la dita Úrsula cridà tota la nit, e que ells ho havien aguaytat e escoltat ben dues hores, abans que's colgassen. [B2: 122-123]

- b) Els documents emanats dels processos judicials, a més d'obrir cada declaració amb una fórmula llatina (que n'identifica el testimoni i indica la data de la

declaració i la causa de què es tracta), farceixen el text amb unitats lèxiques (sovint abreujades) de l'especialitat jurídica (*item, exequió, ts, depositant...*), amb marcadors que articulen els diferents assumptes del contingut de les declaracions: ús repetitiu d'*interrogat -ada* o de *dix* encapçalant les respostes dels declarants; de l'expressió *(lo) dit* o *(la) dita*, amb un ús demostratiu, reiterada a fi d'evitar ambigüitats, o bé de *ço és*, com a marca d'explicació, etc. Aquestes convencions o recursos del llenguatge jurídic, alguns dels quals de vegades són inserits en el discurs directe dels testimonis, desfiguren allò que podríem anomenar la *llengua parlada real* dels declarants, i en resulta una mescla de llenguatge formal i de llenguatge més o menys col·loquial, tant en el discurs directe com en l'indirecte:

Interrogat qui eren aquells qui vingueren ab lo dit Jacme Rocha. E dix que el depositant no·n vahé sinó aquells qui demunt ha anomenats, per cap que·n puxa testificar, car torbat era. Mas que molts eren. Vahé·y l'esclau d'en Rocha qui gitava pedres. Mas que ha oÿt dir a un fedrí que ha oÿt dir a la muler d'en Salamó que en Pere Arnau ça Eulina ferí de pessador lo dit Bernat, son fill. [Vi1, 1404: 8]

Y jo qui estava fent sopas en taula, encontinent me n'entrí en la cambra, y en lo llit viu la dita Joana morta, que estava de sobinas, cuberta fins al coll. [Vi1, 1602: 4]

- c) En l'acte mateix de transcriure les declaracions –i en les revisions posteriors–, l'escrivà ha de manipular sens dubte els enunciats orals dels testimonis, tot reorganitzant-los, esporgant-los, completant-los o interpretant-los, per tal que en resultin textos escrits cohesionats, coherents, complets i no dependents del context comunicatiu o extralingüístic en què han estat emesos, i hi deu incorporar, degudament interpretades, les informacions provinents de la gestualitat que acompanya els enunciats, de les variacions en la corba melòdica, del ritme i la intensitat de veu, així com de diversos sons produïts en l'elocució (emfasitzadors, de dubte, de fàstic, de desacord, etc.). Així, l'escrivà

ha de resoldre sovint les possibles repeticions i vacil·lacions, anacoluts, enunciats incomplets, fenòmens d'èmfasi, sobreentesos, tics lingüístics, etc. (v. 3.1.2), propis de parlants ordinaris, és a dir, que no empren o que no dominen l'oral formal o elaborat.⁷⁶ D'aquestes operacions, en sorgeixen, doncs, textos escrits que, en el cas de les seqüències de discurs directe especialment, constitueixen aproximacions o simulacions de l'oralitat espontània.

Si bé aquestes operacions de textualització del discurs desnaturalitzen o esborren una part de les possibles marques d'oralitat dels testimonis, aquests prèviament ja han estat condicionats també per una situació de comunicació que té repercussions en l'ús de la llengua. Així, no es pot parlar pròpiament de llengua oral espontània i col·loquial fent referència a la que utilitzen els declarants en un judici: els paràmetres d'aquesta situació fan que la producció lingüística tendeixi a allunyar-se de l'oralitat *pura*, el prototip discursiu de la qual seria la conversa quotidiana,⁷⁷ amb major o menor grau segons el nivell sociocultural del parlant. És a dir, un judici oral constitueix en ell mateix un gènere o una classe de fet de parla, propi d'una activitat específica i categoritzat socioculturalment, diferent d'altres gèneres (v. 10.2), com ara els propis de la vida quotidiana (entre els quals, la conversa col·loquial). Així, si bé el canal de comunicació és vocal-auditiu tant en una conversa col·loquial com en un judici oral, en aquest últim pot haver-hi una certa preparació o planificació prèvia del discurs, atès que el declarant coneix per endavant el tema sobre el qual haurà d'informar el tribunal, un tema que, d'altra banda, no podrà variar i, per tant, no podrà introduir lliurement nous assumptes en el curs de l'interrogatori, el qual no s'organitza precisament en la lliure articulació dels torns de parla. En el cas del judici, consegüentment, el tenor funcional del discurs del testimoni no és el mateix que el de la conversa col·loquial, bàsicament interaccional o interactiu, sinó que esdevé informatiu o transaccional. D'altra banda, les relacions interpersonals que estableix un judici, caracteritzades per una

jerarquització ben marcada i, doncs, per la distància, inciten a un ús lingüístic formal, encara que el declarant no en posseeixi una plena competència. Aquest conjunt de factors interrelacionats propicien, doncs, una tendència a la pèrdua d'elements d'espontaneïtat en el discurs dels testimonis. De fet, tal com sosté Payrató,⁷⁸ les mostres sobre les quals caldria bastir una anàlisi plenament fiable del registre col·loquial s'haurien d'obtenir mitjançant l'enregistrament de discursos sense el coneixement dels parlants, en situacions de comunicació no formals.

Tot amb tot, és evident que l'oralitat real no és absent d'aquests documents, especialment en les seqüències que l'escrivà presenta en discurs directe, generalment no tan extenses com les que presenta en forma de discurs indirecte (encara que en aquest també se n'hi poden trobar mostres). En les primeres l'interessa retenir no únicament les dades més o menys objectivables o quantificables que forneix el testimoni sobre els fets motiu del procés, sinó la manera com s'expressa: sovint l'emotivitat i l'actitud subjectiva del declarant respecte d'allò de què ha estat testimoni o subjecte actiu/passiu esdevenen dades significatives per a la dilucidació del litigi. I és en el relat de fets o narració (tipus de discurs exigít als declarants) en què el parlant sol ser competent i en la qual se sent més còmode. S'ha posat a bastament en relleu que la representació o el report d'uns fets o d'uns esdeveniments, reals o de ficció, desenvolupats cronològicament en un espai i per l'acció d'uns personatges, és una de les formes discursives més corrents, quotidianes i esteses:⁷⁹

E après dix, interrogada: "Mossèn, ver és que jo me n'aní a casa de la mare de na Úrsola, la qual stava davant la cas de mossèn Albertí, e preguí-la que m prestàs na Ursoleta per tal que jagués ab mi, que jo havia mal al braç, e no hu havia. E açò li dix per tal que si l'havia mester en la nit que m'ajudàs. E la mare de fet l'em prestà. E com fou dalt metent-la per la porta de la àvia en la casa del dit mossèn Albertí, però la àvia ni la mare de la dita Úrsola no sabia[n] que jo la degués lliurar al dit mossèn n'Albertí,

que si hu los hagués dit, poder no l'em prestaren ni l'em fiaren. E com jo l'haguí dalt, jo li doní a menjar, però no poria dir si li doní a menjar en l'estudi o en la cambre, e jo colguí-la tota nua en lo lit del dit mossèn n'Albertí. E aquell vespre no cridà, car, segons deïa lo dit mossèn Albertí, no la toquà; mas lo segon vespre cridà e jo devallí e diguí-li: "Calla, ma filla, calla, que ell ta maridarà!", però jo no sé si lo dit mossèn Albertí aquell vespre la passà o no. [B2: 198-199]

1.3.3 Característiques de l'oral antic

Des del punt de vista fonètic,⁸⁰ la grafia consigna una seguit d'elisions vocàliques que reflecteixen la pronúncia real: *que·n*, *no·ls*, *jo·m*, *y·l*, *n·o* (*no ho*), etc.⁸¹ S'hi detecten casos d'assimilació vocàlica, com ara la forma *Cicília* per *Cecília*; de metàtesi, com *afogada* per *ofegada* i *afogar* per *ofegar*; de pronúncia dialectal ioditzant de la *ll* (procedent sovint dels grups C'L, LY o G'L del llatí vulgar) transcrita amb una *y*, com *embolicays* per *embolicalls*, *tovayoles* per *tovalloles*, *tovayons* per *tovallons*; de reforç o addició de consonant dental, com ara *hont* per *on*; de la pronúncia, per dissimilació, de *pendra* per *prendre*.

Finalment, en el nivell fonètic cal consignar l'addició d'un so, com a element antihiàtic, per evitar el contacte de la preposició *a* amb la vocal de l'article *en* (v. 8.2):

...prengué a mon sogre y a n'en Ramon, y féu-los vestir... [Vi2, 1557: 84]

Susara, enves migdie, jo he dit a n'en Jaume Vila.... [Vi2, 1617: 201]

Quant a la sintaxi, s'hi pot observar confusió en l'ús de les preposicions *ab* i *en*: "dormírem tots ab un llit" (Vi1, 1602: 4).⁸² En nombrosos casos, es redueix a *per* la preposició composta *per a*⁸³ en els documents del català oriental: "anàs al molí per fer ferina per lo soterrar" (Vi1, 1602: 4), "tenia una casa per si matexa" (Vi1, 1405: 5), "anà al mas de la Sera ab lo dit Pere Serra per fer los negocis" (Vi1, 1405: 5). S'hi constata l'ús expandit o polivalent de la conjunció *que*:

...renyia ab çà muller per varitat, que la porta de la cambra a hont dormia ma mestressa no se tancava ab clau. (causal) [Vi1, 1602: 4]

...preguí-la que·m prestàs na Ursoleta per tal que jagués ab mi, que jo havia mal al braç... (causal) [B2: 198]

...lo dit mon amo y Joan Rovira vingueren aquex vespre de deffora, que lo dit Simon Pou y jo éram al llit. (temporal) [Vi1, 1602, 4]

Hi és abundant la presència de la parataxi (entre frases o entre elements de les frases), mitjançant la conjunció de coordinació *et/e/y*, afavorida en part per la necessitat d'expressar la progressió cronològica en la narració dels fets:

E dix que ell testes ha jagut anit prop passa a casa d'en Ffigo e venia-se'n vuy per lo matí vers Vich, e com aquest testes ffou a un molí qui és entre les Codines e la Torra biu hòmens ab lançes e ab ballestes qui's defforaviaven del camí reyal. E ha hoÿt dir que los dits hòmens eren IIII hòmens. E havia aquí un hom qui metia a grans veus mots de viaffors. E com aquest testes biu los dits hòmens armats apitrà's ab lo mul que cavalcava e aspaventà's molt, però repensà's en si matex que no's tenia per culpable a negú e anà-y anant e acostà's al dit hom qui metiha so. E dix... [Vi1, 1406: 9]

Interrogatio qui pot saber en les dites coses. E dix que en Pere Selamó e se muler, e en Ffrancesch Selamó e se muler, e se muler d'en Ffrancesch de Vilanova e en Trassera e se muler, e la muler d'en Thomàs des Mas e en Bernat Mir e moltes d'altros homes e dones del veÿnat. [Vi1, 1404: 8]

...y-l portí en dita casa y me'n torní a la Rocha. Y mon amo me digué que carregàs de blat una euga y anàs al molí. [Vi1, 1602: 4]

Això no obstant, i tal com s'assenyalava més amunt, la manipulació de l'escrivà és palesa en diversos passatges, com en el fragment següent (presentat com a discurs directe d'una alcavota), que conté un període llarg que combina alhora mostres de subordinació, coordinació, relatiu explicatiu, aposició i fórmules del llenguatge jurídic, construcció ben allunyada de la parla quotidiana:

Mossèn, verament bé és ver que jo són stada a casa de na Françoja, muller del meu procurador, del qual adés me interrogàveu, e açò no ha guayre, mentre que la qüestió era entre mi e en Garriga per la cota, mas jamés jo no diguí a na Françoja que vengués dormir ab mi ni metí scusa que hagués mal al braç. Bé és ver que la dita Ffrançoja e *Cristòfora* venien a casa del dit mossèn Albertí, e la dita *Cristòfora* se n'entrava en la cambra ab lo dit mossèn n'Albertí... [B2: 202]

En canvi, en algun fragment de discurs indirecte lliure, s'hi poden manifestar certs procediments expressius orals:

E dit mossèn Galliners negà que no ere veritat e que la puta perra qui·ls parí an aquells qui ho deyen... [Vi2, 1500: 59]

La presència continuada de frases de modalitat exclamativa, exhortativa, imperativa o interrogativa (v. 3.1.2), contrastant amb les declaratives, és una altra de les característiques de la llengua oral no formal: constitueix una mostra del caràcter emotiu⁸⁴ i espontani de nombrosos dels enunciats dels declarants, ben evident sobretot en els acaraments entre testimonis:

No digau res, lexau-ho star! [Vi2, 1500: 59]

Ay madona! E com me podets dir semblants paraules? [B2: 110]

Udà!, ma filla, e com stas? [B2: 79]

O, plagués a Déu ara fóssets vós a casa mia! [B1, 1374b: 30]

E ella testimoni comensà a cridar grans crits dient: “Madona Trialles, obrits-me, que anar-me'n vull!” E lo dit mossèn n'Albertí deïa: “Cala, cala! No has vergonya...” [B2: 93]

Y jo li e dit: “Na Bosca, callau y anau-vos-ne a casa y dexau-vos de axò.” [Vi2, 1617: 201]

E aquest testes demanà al dit hom qui metiha so: “Quins colps li han dats? És mort de tot? E lo dit hom dix: “Li han dats grans colps per lo cap...” [Vi1, 1406: 9]

L'afectivitat, l'emotivitat i, en general, l'expressivitat que sol vehicular la llengua oral no formal, es manifesta també en

- L'emissió d'insults i renecs:

...també me ha tractada mal de paraules, dient-me bagassa y bagassa y bagassa de sis. [...] Me envià a dir per una dona qui's diu Romaguera, que jo era una puta y puta de sis capellans. [Vi2, 1597: 171-172]

...li dix: "Ne putana merdosa, jo us faré dar de bones brocarades!"⁸⁵ [B2: 71]

E dix-li: "Na goça perra,⁸⁶ levau d'aquí..." [Vi2, 1500: 58]

...la puta perra qui-ls parí... [Vi2, 1500: 59]

...la dita mare sua se va anar a barayllar dient-li: "Osta, na veylla baguassa alcavota!" [B2: 219]

- L'emissió de vocatius i d'interjeccions (v. 3.1.2):

E què,⁸⁷ na bagassó, e vós jaïets ab mossèn n'Albertí! [B2: 88]

...pegant-se un colp al pits dient: "Ay, no, és morta!" [Vi1, 1602: 4]

Girats, girats, veyam⁸⁸ què anats cercant? [Vi1, 1404: 7]

...tota la nit la dita infanta cridà: "Via fora!"⁸⁹ [B2: 67]

- L'expressió de parèmies, frases fetes o locucions diverses:

Mal febra lo acap!⁹⁰ [B2: 73]

...si son marit se vahé les banyes que portave, no passara per lo portal. [Vi2, 1476: 44]

...tantes hores com havia al dia los hòmens li entraven en casa. [Vi2, 1476: 44]

Per lo cap de ma mare... [B1, 1311: 53]

...la dita Cristòfola anave nuua e crua...⁹¹ [B2:104]

Oh, Déus me quart de mal e de temptació! [B2: 116]

- La feminització de noms propis i en l'ús de diminutius:

...prop la casa d'en Banús, parayre, stavan allí na Banussa y son marit en la entrada... [Vi2, 1597: 171]

na Bosca (dona de Bartomeu Bosc) [B2:71]

na Bosquina (filla de na Bosca, dona de Bartomeu Bosc) [B2: 70]

...na Urçoleta no se'm fa tant a pregar. [B2: 95]

En Pericó de l'Orri, escuder seu... [B1, 1314: 45]

L'eufemisme és present també en el discurs dels declarants i en el text de l'escrivà, recurs que empren per atenuar certes denominacions considerades excessivament molestes o directes en una situació de comunicació formal, especialment les que es relacionen amb el sexe. Així, *copular* és substituït per *fer-ho*, *passar*, *haver part (carnalment) amb*, etc.: “e volia li ho fer” (Vi2, 1414: 26), “...havets-na passada na Domengina?” (B2: 163), “...y hagué part ab mi per forsa” (Vi2, 1554: 75), “Y hagué part carnalment ab mi dues voltes” (Vi2, 1554: 75); el *penis* és anomenat “lo membre” (B1, 1311: 52) o bé “lo vit” (Vi2, 1414: i27), de *VICTE*, ‘palanca’, metàfora ja del llatí tardà. Però de vegades hi són utilitzades les formes habituals i populars: “es volia fotre la Margoy” (Vi2, 1414: 25), “Interrogada si jamé nagú la havia fotuda...” (Vi2, 1414: 27), “y traech-se lo carall de les bragues...” (Vi2, 1414: 26). Podria considerar-se també com a eufemisme el recurs de passar del català al llatí per presentar certs fets escabrosos; així, se n'atenuaria l'efecte:

...reptaverat ipsum de illo malo crimine acupiando ei suum membrum et quod ipse B. de Pau se n'era fort esquivat et li dix: “O, traïdor, cremat seràs!” [B1, 1311: 50]

1.3.4 La partícula *en* i *na*: procés de pèrdua del valor de tractament

Tal com es pot comprovar en nombrosos dels fragments anteriors aportats per caracteritzar la llengua oral no formal, els noms propis van precedits gairebé sistemàticament de les partícules *en* i *na* en la llengua parlada (del segle XIII a principi del XVII). La trobem davant dels noms de pila, dels cognoms (també del nom de pila + cognom) i dels sobrenoms en els contextos en què avui s'empra habitualment l'article personal (v. 4.2.3.2).

Això no obstant, en la llengua antiga la partícula *en/na* també apareix en els vocatius, fet que contrasta amb els usos actuals, en què s'omet sistemàticament en aquest context (v. 4.2.3.2):

En Johan, sapiats que l dona és anamorada d'un jove... [B1, 1374b: 31]

En Johan, germà, fugam e anem-nos-en! [V: 234]

En Vilardell, n'Arnau Marquès ha amichs... [B1, 1374b: 32]

En Magaluf ben Maymó, ojau! [M: 234]

N'Arnau Ferrer, anats-vos-na e no-m toquets ma companya! [Bi, 234]

Na Joana, obriu-me, que jo-m casaré ab vós... [Vi2, 1555: 82]

Hon anau, na Agnès, tant cuitada? [Vi2, 1500: 60]

I, en els vocatius, fins i tot davant noms comuns referits a persones (tal com hem constatat en Llull [v. 1.2.1] o com recull Ruyra⁹²):

Ara, na alcavota, no ho podets negar... [B2: 68]

En fill de bagassa, mal me feu! [B2: 69]

A la carera tornat, en traïdor. [C: 260]

Vós, en traïdor, me aveu desafiat! [Ll: 236]

En pagès merdós! [B2: 95]

E a on menau aquexa jova, na profembra? [B2: 100]

Oh na vella falsa, oh na vella falsa! [B2: 93]

Na goça perra, levau d'aquí..." [Vi2, 1500: 58]

Pot aparèixer fins i tot davant un nom comú referit a animal:

O, en gat, vós et io havem menjada una vianda. [B1, 1374b: 29]

No és rar tampoc de trobar la partícula en un fragment redactat en llatí:

...exercivit dictum crimen cum en Vilagut qui ibat cum eo... [B1, 1311: 50]

Tot i que actualment l'article personal s'omet després de la fórmula d'identificació *el dit / la dita*, habitual en el llenguatge jurídic i administratiu, en la llengua antiga de vegades s'hi manté:

...et la liurà après al dit en P. Moner... [B1, 1374b: 31]

E veé, com la dita na Trials ho rasiatave... [B2: 70]

Semblantment, la partícula sovint es manté en la llengua antiga després de verbs anomenadors o presentadors dels antropònims atorgats a les persones, fenomen avui en desús (v. 4.2.3.2):

...d'un hom de Vals qui ha nom en Bertolmeu... [B1, 1314: 45]

...lo para ha nom en Rovira... [B1, 1374a: 70]

...una dona qui dien na Triayes... [B2: 132]

En la documentació examinada, s'hi han pogut trobar molt pocs casos de les formes *lo* i *la* davant un nom propi de persona. Ens inclinàrem a considerar que aquestes formes, més que predecessores dels corresponents articles personals utilitzats avui (*ello* i *la*), constitueixen una reducció de la fórmula fixa (tan repetida en els textos judicials) *lo (dit) / la (dita)*, oimés tenint en compte que en el mateix document es combinen amb les formes *en* i *na*:

E après yo me'n venguí ab sényer en Bruguera [...] exceptat lo Bernat Bruguera, qui anava ab mi... [Vi2, 1493: 51]

...jo vehie que lo Pere anave molt darrere a la dita Elienor y la Elienor darrere lo Pere. [...] vehérem venir en Pere [...] y na Elienor... [Vi2, 1555: 77-78-79]

Això no obstant, hi ha un cas en què la forma *la* (escrita *lla*) sembla que és fruit d'una dissimilació entre nasals (*na* + *Antònia*), i que podria tractar-se de la forma que més endavant es generalitzaria, en una part del domini lingüístic, davant els noms femenins i dels masculins començats per vocal (v. 1.2.3).⁹³

...sabent que era de la terra de lla Antònia, e confiant que fos bona dona... [B2: 118]

És usual, d'altra banda, la coexistència de la partícula amb diversos tractaments personals (*mossèn*, *sényer/senyor*⁹⁴):

E de fet mossèn n'Albertí comensà de riura... [B2: 72]

E lo dit mossèn n'Albertí isqué's de la dita cambra... [B2: 73]

Senyor n'Arnau, aquest mal que vós havets... [B1, 1374b: 32]

...ab sényer en Bruguera... [Vi2, 1493: 51]

Sényer en Brondo, [tornats] la penyore. [M: 243]

El tractament de *mossèn*, que, com ja s'ha indicat, s'aplicava especialment a cavallers i nobles, als eclesiàstics i ciutadans (v. 1.2.2), el trobem en un ús absolut, sense acompanyar el nom propi:

...e diré que és ma naboda, e haurà pler ab mossèn, e fer li he donar ·C· lliures... [B2: 84]

En definitiva, pel que fa a l'adjunció de *en* i *na* als noms propis de persona, els textos escrits literaris, historiogràfics o administratius no difereixen gaire de les declaracions orals dels processos.⁹⁵ És més, en aquestes s'observa una tendència més marcada encara a utilitzar-hi la partícula personal, fet que corrobora que el seu ús no constitueix un artifici de la llengua escrita i que les formes *en* i *na* són

utilitzades pels parlants fins ben bé al segle XVII. Així, el pas de *en* i *na* cap a *en* i *la* o bé *lo/el* i *la* no s'enllestirà segurament fins als segles XVIII i XIX.

Si aquest canvi formal s'acompleix tardanament, no passa el mateix amb el canvi de valor que experimenta la partícula en qüestió: mentre encara és usada amb valor de títol o de tracte cortès i respectuós en els textos escrits, en les declaracions orals de seguida perd aquest valor. En efecte, en la llengua parlada, especialment a partir del XV, *en* i *na* esdevenen sovint un mer apèndix, una marca rutinària de nom propi de persona, tal com succeeix avui (v. 4.2.3.1). La caiguda d'aquest valor respectuós és atestada sobretot per dos usos ben simptomàtics en la llengua oral antiga: en els insults, davant noms comuns referits a persones (*en fill de bagassa*, *en pagès merdós*, *en traïdor*, *na vella falsa*, *ne putana merdosa*, *na goça perra*) i en l'ús davant de noms comuns referits a animals (*en gat*).⁹⁶

Es constata, doncs, el conservadorisme de la llengua literària, la de l'administració i la dels textos historiogràfics, que empra la partícula *en/na* amb el valor tradicional de fórmula de cortesia i respecte, i alhora una evolució de la llengua parlada, que la desposseeix d'aquest atribut i, en conseqüència, ha de recórrer a d'altres fórmules o títols a l'hora d'expressar un tracte realment respectuós envers la persona que hom esmenta, especialment mitjançant *mossèn* (que apareix a la segona meitat del XIV i que fa el ple justament durant el XV) i el ja tradicional *sényer/senyor*, sovint usats conjuntament amb *en/na*: “davant la casa de mossèn Albertí” / “e de fet mossèn n'Albertí comensà de riura”, “senyor n'Arnau” / “sényer en Brondo”.⁹⁷

1.4 Notes*

1. Coromines (1982-1991, 3: 310). Fabre (1991, 2: 30).
2. Coromines (1982-1991, 3: 178).
3. *Gran diccionari de la llengua catalana* (1998: 570).
4. *Le Nouveau Petit Robert* (1993: 672) i *Nouveau Dictionnaire Étymologique et Historique* (1980: 243).
5. *Novissimo Dizionario della Lingua Italiana* (1981: 458).
6. *Dicionário Prático da Língua Portuguesa* (1987: 296).
7. *Novissimo Dizionario della Lingua Italiana* (1981: 458).
8. *Le Nouveau Petit Robert* (1993: 672 i 675).
9. Informació facilitada per Pere Quer a partir del seu projecte de tesi doctoral *Estudis sobre el manuscrit espanyol 13 de la Bibliothèque Nationale de Paris*, dirigit per Lola Badia. Hom atribueix l'original llatí i la traducció catalana de *Crònica de Spanya* a Pere Ribera de Perpinyà (Ms. esp. 13. Bibliothèque Nationale de Paris, 72r). La traducció, feta probablement a principi del XIV, ens ha pervingut d'una còpia del primer terç del XV. El fragment sencer en què apareixen els errors esmentats és el següent:

<i>Probable versió llatina</i>	<i>Traducció al català (còpia del XV)</i>
<i>Cirus, rex famosus, a Tamari, regina gotica, fuit occissus. Idapsis, rex, et filius eius Xerces, ab Antigo, rege gotorum, victi in bello fuerunt.</i>	Siri, rey de gran fama, per Natamerit, rey dels guotz, fo mort. Idepçis rey e son fill Xersses per en Tiro, rey dels guots, fforen vençuts en batalla.

La conversió de la reina Tàmar (*Tamari*) en el rey *Natamerit* tot integrant-hi l'article personal molt probablement es devia fer en la còpia del XV, atès que només es podia produir aquesta integració copiant un text ja català que duia l'article femení. El segon cas, el pas d'Antigo (*Antyrus*) a *en Tiro* ja és més dubtós: tant podia haver-se produït en la traducció com en la còpia posterior.

10. Coromines (1982-1991, 3: 309).
11. Alcover-Moll (1980, 4: 823). Moll (1991: 211) presenta *En i Na* com a "contraccions dels vocatius llatins DOMNE i DOMNA".
12. Moran (1984: 22).
13. Coromines (1974: 342).
14. Recollit de Martí i Moran (1986: 36).
15. Recollit de Martí i Moran (1986: 52).
16. Lull (1984: 23).
17. Coromines (1982-1991, 3: 178).
18. Montagut (1989: 94).
19. Lull (1947-1954, 2: 52).
20. Lull (1947-1954, 1: 175, 284, 287 i 297).
21. Desclot (1982: 144).
22. Jaume I (1926-1962, 1: 14).

23. Jaume I (1926-1962, 1: 20).
24. Jaume I (1926-1962, 1: 18).
25. Jaume I (1926-1962, 1: 42-44).
26. Jaume I (1926-1962, 1: 90).
27. Jaume I (1926-1962, 4: 20-22).
28. Jaume I (1926-1962, 1: 30).
29. Jaume I (1926-1962, 7: 12).
30. Jaume I (1926-1962, 1: 26).
31. Document recollit per Cierbide (1989: 233 i 235).
32. Montagut (1989: 94).
33. Pere el Cerimoniós (1984: 16).
34. Pere el Cerimoniós (1984: 204).
35. *Parlaments a les Corts catalanes* (1928). Text, introducció i glossari, a càrrec de Ricard Albert i Joan Gassiot.
36. Coromines (1982-1991, 7: 821).
37. Bofarull (1911: 96).
38. Pere el Cerimoniós (1984: 168).
39. *Lletres de batalla* (1963, 1: 152).
40. Madurell (1970: 212).
41. Comas (1985: 73).
42. Exemple extret de *Gran Larousse català* (1990-1993, 7: 3402).
43. Danés (22.9.2000: 3).
44. Nadal-Prats (1996: 432-452) i Coromines (1982-1991, 7: 822).
45. Fabra (1932a). En una conversa anterior, però, presentava com a equivalents *don* i *senyor*: Fabra (1954-1956, 1 [4]: 6).
46. Fabra (1954-1956, 2 [9]: 56-57).
47. Coromines (1982-1991, 3: 309-310).
48. Pere el Cerimoniós (1984: 204).
49. *Curial e Güelfa* (1930-1933, 1: 23).
50. "Cas raro d'un home anomenat Pere Portes" (1973: 76).
51. De Riquer (1998: 572 i 628).
52. Llull (1935-1954, 1: 29).
53. Eiximenis (1977: 34).
54. *Parlaments a les Corts catalanes* (1928: 71).
55. Metge (1980: 45).
56. *Epistolari del Renaixement* (1978: 107).
57. Despuig (1981: 90).
58. Fontanella (1968: 15).
59. Puig (1983: 20).
60. Prat de la Riba (1978: 76).

61. Sanchis Guarner (1980: 176).
62. Riera i Sans (1973: 18).
63. Riera i Sans (1973) transcriu i edita els 179 folis del manuscrit de què consta el procés seguit a Barcelona, entre el 18 de setembre 1410 i el 20 de desembre del mateix any, contra el mallorquí Arnau Albertí, llicenciat en lleis, establert a Barcelona el 1409, acusat d'haver violat diverses noies (d'edats compres entre 8 i 19 anys), i contra la menorquina Caterina Tarí, la seva alcavota, coneguda per *na Trialls*, cognom del seu difunt marit (Bernat Trialls). D'aquest mateix procés, l'historiador barceloní Miret i Sans (1906: 68-100) n'havia publicat fragments de les declaracions, sota l'epígraf "Hecatombe de poncelles", en una obra titulada *Sempre han tingut béch les oques*. Es tracta d'una antologia en dos volums amb processos medievals que Miret i Sans (1905: 7) publica per fer trontollar

...la opinió d'aquells qui veuen en la Edat mitjana lo temps preferit de Déu, [...] d'aquells qui veuen en los prínceps, en los barons, en les monges, en los ciutadans del dit temps sers dotats d'una abnegació fins a-les-hores may coneguda, d'un entusiasme per lluytar per la fè y per defendre als petits y als desemparats ja may afeblit.

I és justament el coneixement de l'existència d'aquesta obra, considerada escandalosa per certs sectors, que va empènyer el filòleg Jaume Riera a oferir-ne una edició completa i rigorosa 67 anys més tard. Efectivament, quant als usos de l'article o tractament personal, objecte d'estudi de la present tesi, l'edició de Miret i Sans presenta alguns errors de transcripció que poden fer creure en un parell d'ocasions, pel cap baix, que la forma *la* i no *na* era emprada pels declarants en el procés; així, hi recull "retenint per força la Domenguina" (B1, 1410: 100), en comptes de "retenint per força la dita Domengina" (B2: 160), o bé "la Trialls dix" (B1, 1410: 105), en comptes de "la dita Trialles dix" (B2: 197).

64. Miralles (1998: 228).
65. D'acord amb Payrató (1998), Briz (1997), De Bustos (1997) i amb allò que s'exposa a 3.1.3.
66. Per a la transcripció dels manuscrits de Vi1 hem adoptat els mateixos criteris que els que fa servir la col·lecció "Els nostres clàssics", d'editorial Barcino. Aquests mateixos criteris s'han aplicat als textos de B1; la resta de documents ja seguien aquestes pautes:
- a) Transcripció fidel del text: *aquexa, veylla, muler, star, anamorada, rocha, metiha, guayre, ffou...*
  - b) Separació d'unitats lèxiques aglutinades: *no li (noli), a la porta (ala porta)...*
  - c) Desenvolupament de les abreviatures: *testis/testes/testimoni (ts); carer de Sent Pere (carer de sent p)...*
  - d) Regularització de l'ús de les majúscules: *Vich (vich)*.
  - e) Ús del punt volat per indicar les elisions vocàliques que avui no tenen representació gràfica: *jo·m (jom), qui·s (quis)...*

f) Ús de l'apòstrof i del guionet del català actual: *me n'aní (men ani), venia-se'n (veniasen)...*

g) Regularització de la *u* en *v*: *Rovira (Rouira)*.

h) Accentuació gràfica d'acord amb la normativa actual: *vahé (vahe), oýt (oyt)...*

i) Puntuació dels textos segons els usos de la llengua moderna: ... *li dix: "Ne putana merdosa, jo us faré dar..." (li dix ne putana merdosa jo us fare dar...)*.

67. Les mostres són extretes dels documents presentats per Miralles (1998). Els exemples d'aquests documents reproduïts al llarg del capítol van seguits de la referència C i de la pàgina on els inclou Miralles.

68. Les mostres són extretes dels documents presentats per Miralles (1998). Els exemples d'aquests documents reproduïts al llarg del capítol van seguits de la referència V i de la pàgina on els inclou Miralles.

69. Les mostres són extretes dels documents presentats per Miret i Sans (1905 i 1906). Els exemples d'aquests documents reproduïts al llarg del capítol van seguits de la referència B1, de l'any del text i de la pàgina on els inclou Miret i Sans.

70. Les mostres són extretes dels documents presentats per Miralles (1998). Els exemples d'aquests documents reproduïts al llarg del capítol van seguits de la referència M i de la pàgina on els inclou Miralles.

71. Les mostres són extretes dels documents presentats per Miralles (1998). Els exemples d'aquests documents reproduïts al llarg del capítol van seguits de la referència Bi i de la pàgina on els inclou Miralles.

72. Les mostres són extretes dels documents presentats per Riera i Sans (1973). Els exemples d'aquests documents reproduïts al llarg del capítol van seguits de la referència B2 i de la pàgina on els inclou Riera i Sans.

73. Les mostres són extretes dels documents presentats per Coromina-Fargas (1994a i 1994b). Els exemples d'aquests documents reproduïts al llarg del capítol van seguits de la referència Vi1, de l'any del text i de la pàgina on els inclouen Coromina-Fargas.

74. Les mostres són extretes dels documents presentats per Orriols (1993). Els exemples d'aquests documents reproduïts al llarg del capítol van seguits de la referència Vi2, de l'any del text i de la pàgina on els inclou Orriols.

75. Les mostres són extretes dels documents presentats per Miralles (1998). Els exemples d'aquests documents reproduïts al llarg del capítol van seguits de la referència LI i de la pàgina on els inclou Miralles.

76. Sobre aquest aspecte, Payrató (1990: 68) assenyala:

S'ha de tenir especialment en compte que la llengua oral dels parlants sol mostrar una elaboració i una sistematicitat directament proporcionals al seu nivell d'estudis o formació acadèmica, i al grau de contacte amb la llengua escrita a què estiguin sotmesos. L'exposició contínua d'una persona a la llengua escrita produeix efectes evidents en les seves modalitats orals.

Caldria afegir-hi, sobretot pel que fa als parlants de l'edat mitjana, que probablement aquests efectes estarien relacionats també a una exposició més o menys continuada a

la llengua oral elaborada. Pel que fa especialment als escrivans, també se'ls podria aplicar aquestes consideracions de Salvador (1989: 13):

...aprendre a llegir i a escriure incapacita el poeta que havia estat ensinistrat en la cultura primitiva de l'oralitat i el priva de les habilitats adquirides. Un fenomen semblant es dona en les activitats intel·lectuals de l'home *litteratus*, que no pot fàcilment recobrar la innocència primigènica de l'oralitat.

77. Vegeu Payrató (1998) i De Bustos (1997).

78. Payrató (1990: 66).

79. Adam (1987: 9) assenyala:

Raconter est une forme si courante, si quotidienne et également répandue que se demander ce que c'est qu'un récit peut paraître superflu. En fait, s'interroger sur la narration en général, c'est réfléchir sur une façon de mettre en mots l'expérience quotidienne.

A Bassols-Torrent (1996) i a Artigas (coord., 1999) es presenten les característiques textuais i gramaticals de la narració.

80. Les mostres han estat extretes dels documents de Vi1, a partir dels treballs de Coromina-Fargas (1994a i 1994b).

81. Això no obstant, hi ha nombrosos casos en què presumiblement hi havia elisió vocàlica, els quals no queden reflectits en el text: *me interroga, de Orriols, jo estave, que entràs, se acostà, de un, la havia, que en, de Oristà, que un*, etc.

82. Aquesta confusió, pròpia de nombroses comarques de la Catalunya oriental i occidental i de les Illes ja al segle XV, especialment quan precedeix un mot començat en vocal, és coetània de la confusió en sentit invers operada en els parlars meridionals (País Valencià, principalment).

83. En canvi, en el document de València sí que hi trobem mostres de la preposició composta *per a*: "Germà, fugam, que aquels hòmens vénen per a nós..." (V: 239).

84. Vegeu Artigas (coord., 1999: 289 i s.).

85. El *broquer* era una arma defensiva.

86. Coromines (1982-1991, vol. 4: 577) remarca l'ús pejoratiu de *gos/gossa*, mot que substituï l'antic i dialectal *ca*, ja en l'*Spill* de Jaume Roig, obra redactada pels volts de 1460. El mot *perro/perra* és manllevat al castellà, segons Alcover-Moll (1980, vol 8: 493) ja a principi del segle XV amb valor d'insult enfront del tradicional *can*. Aquesta mostra de *perra* i la de l'exemple següent provenen de Vic. Miralles (1998: 258) n'aporta exemples de València i Lleida, territoris de frontera lingüística.

87. Expressa sorpresa i, en aquest context, un matís irònic.

88. Forma de l'imperatiu del verb *veure*, amb una *y* antihiàtica, esdevinguda una espècie d'interjecció usada per expressar la curiositat de veure què passarà.

89. Crit usual de petició d'auxili o per reunir gent en cas de perill, des de la més alta edat mitjana; presenta altres formes "via fos", "viafors".

90. 'Mala febre l'acabi, el mati!'

91. Expressió popular per significar que no tenia res amb què vestir-se.

92. Ruyra (1964c: 146, 229, 240), a “Pinya de rosa”, utilitza en els diàlegs diverses vegades el vocatiu *l’avi*, amb article: “I ara, l’avi! Ja hi som?”, “I ara, l’avi!”, “Atureu-vos, l’avi.” Vegeu. també 4.2.3.2.
93. En el mateix document, però, apareix la forma: “...ensemps ab n’Andreu d’Olivella.” (B2: 124).
94. Tant l’una com l’altra formes s’aplicaven a persones de posició alta, en senyal de respecte. La combinació *sényer + en + nom propi de persona* és el predecessor del tractament de *sen* per un fenomen d’haplogogia, tractament que es donava en època medieval als menestrals i, a Mallorca, als “treballadors camperols quan ja són d’edat madura”, segons Alcover-Moll (1980, 9: 818).
95. Tal com assenyalàvem a 1.2.4, en la llengua escrita de registre formal hi ha, tanmateix, nombrosos casos d’absència de la partícula o de títol, especialment quan es fa al·lusió a personatges històrics, mitològics, cèlebres, etc.
96. A 1.2 aportàvem exemples de Llull sobre l’ús de *en/na* davant noms referits a animals; en aquest cas, però, els animals estan personificats i, consegüentment, reben un tracte respectós: “Sényer En Bou –dix Na Renard...”
97. A banda els títols ja esmentats de *don/dona, mossèn, sényer o senyor* i *misser*, Miralles (1998: 236-244) consigna altres tractaments personals antics, com ara *bon hom, comare, compare, madona, profembra*, etc., alguns dels quals trobem utilitzats en els exemples d’aquest apartat. Igualment, De Riquer (1998) ofereix en la història de quinze generacions de la seva família, especialment en l’època medieval, nombrosos títols o formes de tractament, sobretot en la reproducció de cartes familiars.

* Els exemples i els fragments de textos citats a 1.2 són reproduïts d’acord amb les transcripcions dels editors. En canvi, els exemples de l’apartat 1.3, procedents majoritàriament de declaracions judicials, han estat transcrits d’acord amb els criteris de la col·lecció “Els nostres clàssics”, de Barcino, quan no seguien aquestes pautes (v. nota 66).

2 Article i noms de persona en les llengües romàniques

2.1 Ús col·loquial de certes varietats territorials

Les llengües del nostre entorn han anteposat o encara anteposen un article als noms propis de persona. L'italià, el castellà i el francès l'hi anteposen, encara que restrictivament, en registres no formals d'algunes de les seves varietats territorials; el portuguès i el gallec, en canvi, en fan un ús més extensiu, sense cobrir totes les situacions de comunicació en què ho fa el català. La presència o l'absència d'un article davant els noms propis de persona fluctua segons les èpoques i les llengües,¹ especialment en les del primer grup, tot i que en principi se n'esperaria l'absència en totes, atès que l'article realitza la funció individualitzadora sobre uns noms propis que ja denoten un referent individual i únic² (v. cap. 4, especialment 4.2.3). Les llengües esmentades, però, no hi utilitzen un mot especial, com fa el català mitjançant *en* i *na*, sinó que se serveixen del mateix article definit que sol modificar els grups nominals (v. 4.2.1.1).

El present capítol analitza els usos i funcions de l'article davant els noms de persona en les llengües més properes i de la família del català (italià, francès, castellà, portuguès i gallec); deixa de banda, per tant, l'anglès i l'alemany, del grup germànic. L'anglès, pel que fa a l'ús d'article davant els noms propis personals, en prescindeix sistemàticament; fins i tot l'omet quan el nom propi va precedit d'un

adjectiu, tal com il·lustra aquest exemple, en què es comparen les traduccions francesa, portuguesa, italiana, castellana i anglesa de l'obra *Buddenbrooks*, de Thomas Mann: en alemany hi apareix "*Der keine Christian*"; en francès, "*Le petit Christian*"; en portuguès "*O pequeno Christian*"; en italià, "*Il piccolo Christian*"; en castellà, "*El pequeño Christian*", i en anglès, simplement "*Little Christian*".³

En alemany, tanmateix, encara és viu l'ús de l'article al sud, en l'anomenat *alt alemany*, en els registres informals i especialment per als noms de pila. Wandruszka⁴ recull una dita que fan circular amb orgull parlants de l'extinta Suàbia, que fa (en aquest cas amb l'article davant de cognoms) així: "*Der Schiller und der Hegel, der Uhland und der Hauff, das ist bei uns die Regel.*" ("En Schiller i en Hegel, l'Uhland i en Hauff, això és corrent entre nosaltres.").

2.2 L'italià

Avui algunes varietats territorials de l'italià septentrional anteposen, en la llengua col·loquial o familiar, l'article als noms de persona, tant els noms de pila com els cognoms. Diverses obres prescriptives i descriptives de l'italià estàndard indiquen, això no obstant, que els noms de persona el refusen en general, tal com assenyalen Lepschy i Rohlf, ⁵ i que cal evitar-lo sobretot davant els noms de pila masculins⁶ ("*è venuto Paolo*", "*è morto Vittorio Rossi*"⁷), o bé que utilitzar-lo davant els noms de pila de dona constitueix un col·loquialisme ("*la Peppina, la Maria*").⁸ Sigui com sigui, l'ús de l'article en italià s'associa a l'esfera familiar, afectiva, emotiva i regional, llevat d'un sol cas: quan s'anteposa amb caràcter laudatori al cognom de personatges il·lustres, famosos o personalitats importants, tant homes com dones.

Així, els cognoms (i només els cognoms) de personatges famosos o il·lustres tradicionalment poden dur article (llevat dels músics), com ara “*le opere latine dell’Alighieri*”, “*una commedia dal Machiavelli*”, “*nei tempi della Duse*”, “*il Manzoni parlava milanese*”; però “*un’opera di Verdi, di Mozart, di Vivaldi*”. L’ús de l’article en casos com aquests seria, segons Aebischer,⁹ la continuació d’un ús ja llatí de ILLE i de IPSE combinats amb noms propis per expressar la notorietat d’una persona (*Antipater ille*, ‘el famós Antípater’). Això no obstant, en italià és habitual també de no fer precedir d’article els cognoms de figures masculines; així és usual trobar mostres com aquestes: “*i nemici di Galilei*”, “*la voce di Mussolini*”, “*la scoperta di Colombo*” o “*la lingua di Omero*”. Il·lustren aquesta doble possibilitat dues traduccions a l’italià (l’una és del 1947 i l’altra, de deu anys més tard) d’una mateixa obra alemanya: la primera traducció s’intitula *Colloqui con Goethe*;¹⁰ la segona, *Colloqui con il Goethe*.¹¹ Lepschy i Lepschy¹² remarquen la tendència actual de l’italià de prescindir d’aquest article laudatori davant el cognom de personatges moderns (*Picasso* més que no *il Picasso*) i especialment de personatges vius; assenyalen que avui, “*forse in base ad atteggiamenti di carattere femminista*”, s’ha difós l’ús de tractar els cognoms de dones famoses com els dels homes, és a dir, sense article (“*come afferma Corti [Maria Corti] nel «Viaggio testuale»*”). En el cas dels sobrenoms utilitzats com a cognoms, l’ús de l’article és facultatiu: (*il*) *Tintoretto*, (*il*) *Veronese*.

Aquest ús tradicional de l’article davant el cognom de figures il·lustres o famoses ha estat imitat per altres idiomes, com el català, que de vegades l’han col·locat davant el nom de pila (i no el cognom) de certes celebritats italianes. *Dante*, nom de pila de Dante Alighieri, n’és el cas paradigmàtic: en català, en francès o en castellà sovint se l’anomena *el Dant* (així ho fa Verdaguer o Molas,¹³ per exemple), *le Dante* o *el Dante*, respectivament.

D'altra banda, alguns cognoms italians, especialment de l'àrea meridional, que tenen l'origen en un sobrenom format a partir d'un nom o d'un adjectiu, presenten avui un article, sovint aglutinat: *Lo Monaco, Lovecchio, La Maestra, Labianca*, etc.

Tal com assenyalàvem, malgrat que l'italià estàndard refusa l'article davant els noms de pila, el pes de tres dialectes o varietats territorials com són les de la Toscana, la Llombardia i el Trentino (a més de la parla d'alguna altra zona molt delimitada) fa que la llengua quotidiana o col·loquial presenti casos de noms propis amb article. D'aquesta manera, en el toscà els noms de pila de dona solen dur-ne (*"è venuta la Maria"*, *"la Giovanna non mi piace"*), o bé, en les zones de Pisa i Pistoia, el nom popular d'una dona se sol formar feminitzant el cognom del marit: *la Ricciarda* (dona de Paolo Ricciardi), *la Girolama* (dona de Carlo Girolami). A la Llombardia l'ús de l'article s'estén també als noms de pila masculins: *il Carlo, il Peppe*; al Trentino, en canvi, únicament s'adjunta a noms de pila masculins.

El fragment següent, que constitueix el relat oral d'una moguda reunió política, mostra l'ús de l'article davant noms propis masculins i femenins en l'italià septentrional d'avui:

Mentre continuava su questo tono (che ti dà la misura del degrado morale e anche dialettico nel quale siamo scivolati, e ci vorrà molto tempo e molta pazienza per recuperare un pó di dignità perduta), il Pieretti, che è sempre stato un pó preso dalle floride grazie della candidata sotto accusa, si avvicina al tavolo e lo sposta bruscamente. Preleva la Turacciolo, vestita di un acceso turchino rallegrato da una sfilza di bottoni finto oro, e la prende in braccio. Non ti dico lo strepito e il seguito di parole e parolacce, con la Turacciolo che piangeva. Non ti dico la Sgraziò che molla una sberla alla Annoni dicendole, tra l'altro, "sciocca e vana, te la faccio vedere io", il Camillo che dice che tutto sta andando in rovina e resta immobile, con lo sguardo un pó vitreo...¹⁴

(Vegeu a l'annex 2: 1a i 1b el relat d'un record d'infància d'una dona d'Arquata Scrivia, al Piemont, que ofereix mostres de noms propis amb article –acompanyat d'una versió en italià estàndard–, i el fragment d'una narració de Buzzati.)

En italià, doncs, la presència d'article davant els noms propis personals sol ser considerada una mostra de col·loquialisme o de to familiar i, alhora, una modalitat confinada territorialment. Hi ha qui, com Renzi,¹⁵ considera que pot ser molt interessant l'estudi d'aquesta presència de l'article, "*poiché costituisce un dominio particolarmente sensibile ai valori emotivi da un lato e alle mode dell'altro*". El mateix Renzi, d'altra banda, posa en relleu el valor redundant d'aquest article definit, sense un paper essencial en si, pel fet que els *objectes* amb els quals es relaciona són únics i coneguts (v. 4.2.3.1).

2.3 El francès

Els diccionaris, els manuals i les gramàtiques del francès contemporani insisteixen en el fet que els noms propis, que ja denoten un referent individual i definit,¹⁶ s'empren habitualment sense article, tant els noms de pila com els cognoms i els noms donats a animals: "*J'ai rencontré Jean*", "*Dupont est venu me voir*", "*Pierre Lefebvre a épousé Suzanne Martin*", "*Napoléon est mort en 1821*", "*Après Cosinus, Hasard et Boum [cavalls] parurent*".¹⁷

Com en l'italià, el francès presenta alguns cognoms que provenen de sobrenoms formats a partir d'adjectius o noms, precedits d'article o amb l'article aglutinat: *Lecomte*, *Lebon*, *Le Corbusier*, etc.

Imitant l'italià, el francès, com la majoria de llengües romàniques, col·loca també l'article davant el cognom d'escriptors o artistes d'Itàlia: *le Tasse*, *l'Arioste*, *l'Alighieri*, etc. Curiosament, la traducció catalana de *La Cartoixa de Parma* de Stendhal, deguda a Gimferrer,¹⁸ anomena *Ariosto* i *Tasso* sense l'article; textualment diu: "Puc mantenir totes les il·lusions de les descripcions de Tasso i Ariosto." (en francès, en canvi: "...du Tasse et de l'Arioste"¹⁹). Hi havia hagut en francès la pràctica de col·locar l'article també davant el nom de dones famoses franceses, dones que generalment eren actrius, ballarines, cantants o fins i tot amants de reis: *la Pompadour*, *la Malibran*, *la Champmeslé*, *la Camargo*, *la Clairon*, etc.; però avui aquest ús és pràcticament reservat a les italianes: *la Magnani*, *la Duse*.

En la llengua comuna i en la literària, el francès pot anteposar excepcionalment l'article davant un nom propi, especialment un cognom, per tal d'expressar menyspreu, com assenyala el *Dictionnaire universel francophone*.²⁰ En trobem una mostra a *La Cartoixa de Parma* ja esmentada, en què el personatge anomenat *Rassi* hi és presentat de forma despectiva amb l'article: "*Ou je me trompe fort, ou le Rassi cherche à nous jouer quelque tour.*"²¹ La versió catalana el presenta també amb article, encara que en aquest cas no conserva necessàriament el matís pejoratiu que hi buscava l'original francès: "O bé vaig molt errada, o bé el Rassi procura de gastar-nos alguna mala passada."²²

Ultra els contextos abans esmentats, el francès popular empra l'article definit especialment en el francès *campagnard*,²³ tal com expressa Goosse, i sobretot davant els noms de pila, tal com recull el diccionari *Trésor de la langue française*:²⁴ *la Louise*, *le Marcel*. Lagane afegeix que aquest ús és propi de les "*appellations familières ou régionales*",²⁵ i Girodet conclou que "*appartient au langage très*

familier ou rural de certaines régions".²⁶ El diccionari *Le Nouveau Petit Robert*²⁷ el presenta com a familiar i regional. Així, hom pot sentir: "On dit que l'Antoine va se marier avec la Louise" o "J'ai vu le Jacques Dubois, qui menait ses vaches aux champs".²⁸ Això no obstant, el mateix Girodet aconsella d'evitar "soigneusement" aquests usos fora "des parodies du langage régional".²⁹ D'altra banda, diversos estudis francesos sobre el nom propi, com el de Molino, eviten l'anàlisi de combinacions com "le Jean", perquè apareixen únicament en "certains parlars populaires et dialectaux" i, per tant, no formen part "de la compétence normale de la plupart des locuteurs français".³⁰

Tot amb tot, i llevat del cas ja esmentat, en francès es coincideix a considerar que l'ús de l'article davant els noms propis personals no comporta matisos pejoratius o de menyspreu envers la persona esmentada.

2.4 El castellà

Coincidint amb el francès, la majoria d'obres prescriptives i descriptives del castellà formal posen en relleu l'habitual omisió de l'article davant els noms propis de persona (noms de pila o cognoms), tot i que després matisen aquesta *norma general* amb un seguit d'excepcions. Una d'aquestes té relació amb els cognoms d'artistes o escriptors italians, que, segons Seco, "en el uso culto admiten artículos"³¹ ("el Petrarca", "el Correggio"), com també l'admeten els cognoms de dones escriptores o artistes, "de cualquier nacionalidad que sean": "la Avellaneda", "la Pardo Bazán", "la Callas".³² Martínez de Sousa³³ observa que aquest ús ja no és adequat per als personatges moderns; Alcina i Blecua precisen que és habitual amb "los apellidos de poetas y pintores italianos célebres anteriores al XVI", i afegeixen a tall de comentari: "Se dice el Dante [sic] o el Petrarca con artículo, que

*disonaría ante Manzoni o Pirandello.*³⁴ Seco, Andrés i Ramos justifiquen en el recent *Diccionario del español actual* l'ús de l'article davant *Dante* indicant que "*también se usa a veces con el nombre de pila Dante*".³⁵ D'altra banda, pel que fa a *Manzoni*, cal dir que l'italià sí que hi anteposa l'article (v. 2.2).

En el castellà clàssic, el nom propi de persona podia anar precedit d'article, que actuava en qualitat de demostratiu, quan el nom propi ja havia estat esmentat anteriorment; és a dir, l'article equivalia als actuals *dicho* o *el tal*. Alcina i Blecua n'il·lustren aquest ús amb un fragment extret del *Quijote*: "[...] *contó a sus padres cómo ella era verdadera esposa de aquel Cardenio que he dicho. Supe más, que el Cardenio según decían, se halló presente a los desposorios.*"³⁶

El llenguatge forense³⁷ ha conservat aquest ús demostratiu de l'article, tant davant el nom de pila com el cognom: "*el Antonio*", "*el Gómez*". Martínez de Sousa³⁸ en remarca la correcció, i Moliner indica que pot combinar-se amb *tal*, *susodicho*, *citado* i altres equivalents: "*El [tal] Martínez...*"³⁹ Alcina i Blecua⁴⁰ matisen que aquest ús de l'article es limita a la menció dels delinqüents i dels processats.

Fora d'aquests usos, considerats *correctes*, Moliner afirma que "*en los pueblos y entre gente del pueblo es frecuente usar los nombres propios con artículo: el Anselmo, la Beatriz*".⁴¹ És a dir, en zones rurals i entre persones de classe social baixa. Seco circumscriu aquest ús al llenguatge popular, "*sobre todo rústico*",⁴² i especialment per als noms de pila. Martínez de Sousa el limita al llenguatge familiar "*para designar personas femeninas: la Patro, la Mari*".⁴³ Alarcos-Llorach el reclou a usos "*vulgares o dialectales*".⁴⁴ Alcina i Blecua en remarquen la pertinença a "*la lengua familiar y coloquial*".⁴⁵ Si esquematitzem i combinem aquestes indicacions, en castellà l'article pot precedir un nom de pila en els registres

col·loquial i vulgar (o popular), entre persones de classe social baixa, especialment de poblacions petites i de determinades zones geogràfiques, tal com mostra aquest fragment d'una narració de Delibes:

*A **Andrés**, el zapatero, se le fueron los ojos tras las rollizas pantorrillas de una moza que había ido a justificar la ausencia de su hermano. [...]*

*–Muy sencillo; **el Andrés** nació a las doce menos diez del día de san Silvestre. Cuando nació **el Mariano** ya era año nuevo. [...]*

***La Mariuca**, la niña, se crió con leche de cabra y el mismo Quino le preparó los biberones. [...]*

*A **la Mariuca-uca**, como la llamaban en el pueblo para indicar que era una consecuencia de **la Mariuca** difunta, la querían todos a excepción de **Daniel, el Mochuelo**.⁴⁶*

(Vegeu a l'annex 2: 2a, 2b, 2c i 2d altres mostres de l'ús de l'article davant noms propis en narracions escrites en castellà.)

En cap altra de les llengües analitzades en aquest estudi no es jutja tan negativament aquest ús de l'article com en el cas del castellà, ni se'l combat d'una manera tan explícita com es fa en aquesta llengua, de vegades per mitjà de valoracions estètiques. Gómez Torrego⁴⁷ i Martínez de Sousa, que implícitament el consideren incorrecte, el titllen de “vulgar”, en el sentit de mancat de distinció. Aquest segon afegeix que “se considera, al menos en España, poco elegante, y se evita”.⁴⁸ Finalment, Alcina i Blecua indiquen que l'article s'usa “con cierto matiz despectivo, ante nombres de personas de poca nota, o ante nombres de gente humilde”.⁴⁹ D'acord amb aquesta visió, a la versió espanyola de *La Cartuja de Parma*, novel·la ja esmentada, la traductora (Consuelo Bergés) omet paradoxalment l'article davant el nom del personatge anomenat *Rassi*, i, d'aquesta manera, es perd el matís despectiu que hi pretenia Stendhal: “O mucho me equivoco, o Rassi intenta jugarnos alguna mala pasada.”⁵⁰

A desgrat de les valoracions negatives o dels prejudicis sociolingüístics respecte de l'ús de l'article davant els noms personals, en castellà hi ha altres obres que tracten la qüestió des d'un vessant estrictament lingüístic i des del rigor, com ara la nova *Gramática descriptiva de la lengua española*, dirigida per Bosque i Demonte,⁵¹ que aplega el treball de 73 lingüistes. Rigau hi afirma que en castellà “en contextos coloquiales no es rara la presencia del artículo definido ante los nombres propios de persona”; es tracta, diu, d'un ús expletiu de l'article (v. 4.2.3.1) i remarca que aquest recurs arriba a ser obligatori en altres llengües romàniques i que “en algunas incluso se utiliza un artículo especial para este tipo de nombres propios, por ejemplo, en catalán”.⁵² En aquesta mateixa obra col·lectiva, Laca resumeix molt bé els usos en castellà de l'article davant els noms de persona:

En lo que concierne a los nombres propios de persona, sean estos nombres de pila o apellidos, el uso del artículo tiene fuertes connotaciones populares y familiares, y pertenece casi exclusivamente a la lengua hablada de nivel socio-cultural no alto (excepto en las normas regionales influidas por ejemplo por el catalán o por el portugués [v. 2.5], en las que el fenómeno parece ser más general). Sin embargo, con los derivados hipocorísticos de nombres propios, cuyo empleo mismo tiene evidentes connotaciones familiares, parece existir mayor tolerancia al uso del artículo (por lo menos parecería oírse más a menudo el Pepe que el José, la Mila que la Milagros) y este está enteramente generalizado con los apodos y sobrenombres (el Boli, el Gordo, el Ruso).⁵³

2.5 El portuguès i el gallec⁵⁴

La influència de l'italià arriba al portuguès pel que fa a l'anteposició de l'article al cognom d'artistes o escriptors italians d'altres èpoques: “o Ariosto, o Tasso, a Besanzoni, a Patti...”⁵⁵ Això no obstant, la resta de personatges cèlebres o amb responsabilitats polítiques, socials o culturals no solen dur article davant el nom o

el cognom, especialment en la comunicacions formals: “*Napoleão, Camões, Alencar...*”,⁵⁶ “*Admirava Joana d’Arc*”.⁵⁷ Així, col·locar l’article davant el nom d’un d’aquests personatges pot esdevenir un recurs per denigrar-lo o subestimar-lo, com fa el poeta portuguès António Nobre a Só, quan anomena “*O Carlos*” el rei D. Carlos de Portugal: “*Nada me importa, País, seja meu Amo O Carlos ou o Zé da T’resa...*”⁵⁸

Constatada aquesta coincidència amb les altres llengües analitzades, es pot assegurar que el portuguès és la llengua romànica, després del català, que presenta un ús més extens d’un article davant els noms propis de persona en les manifestacions de tipus informal o les que reproduïxen la col·loquialitat. Cunha i Cintra remarquen que en el llenguatge popular i en el tracte familiar és molt freqüent al Brasil i generalitzada en la llengua quotidiana de Portugal l’anteposició de l’article als noms de persona, “*o que lhes dá [...] um tom de afetividade ou familiaridade*”, afirmació que comparteixen amb Henriques quan assenyala que “*em particular nos nomes próprios o artigo definido introduz alguma intimidade com quem assim é tratado*”⁵⁹ o amb el *Manual de redação e estilo* del diari brasiler *O Estado de S. Paulo*, segons el qual “*usa-se o artigo para indicar intimidade com a pessoa*” que s’esmenta, però que “*não se usa o artigo quando se trata de personagens ilustres ou de pessoas com as quais não se tem intimidade*”⁶⁰ (indicacions que no recull el *Livro de estilo*⁶¹ del diari *Público*, editat a Lisboa).

Cal precisar aquesta *afetividade, familiaridade* o *intimidade* que imprimeix l’ús de l’article en portuguès. Efectivament, un mateix parlant, en una mateixa situació de comunicació no formal pot dir: “*Olavo saiu agora*” i “*O Olavo saiu agora*”. En el primer cas, sense article, la persona esmentada és tractada amb un cert respecte o distància (perquè és desconeguda o poc coneguda del parlant); en el segon cas,

“o *Olavo*” és tractat com a persona coneguda del parlant i dels presents i amb la qual hi ha un tracte més o menys familiar. En català, en canvi, en aquesta mateixa situació de comunicació informal es mantindria l'ús de l'article personal en tots dos casos. Aquesta distinció l'exemplifica Moreira parlant de l'escriptor brasiler Joaquim M. Machado de Assis: “*Machado de Assis, porém, não era ainda Machado de Assis. Era o Joaquim, talvez o Quincas, na intimidade maior dos pais.*”⁶² És per això que l'extensió d'aquest ús a personatges famosos o públics, sense que s'hi tingui tracte o se'ls conegui personalment, pot comportar un tracte displicent envers la persona esmentada. Lapa remarca que “*os estrangeiros notam esta tendência do português para sensibilizar os nomes das pessoas dando-lhes um ar caseiro*”⁶³ i solen anteposar l'article a personatges cèlebres o públics: *o Gama, o Eça*, etc.

En gramàtiques de la llengua portuguesa, per il·lustrar conceptes lingüístics se solen aportar exemples que palesen aquesta distinció de tracte personal. Així, a la gramàtica d'Areias i Saraiba trobem: “*O António, o José, o Pedro e o Luís foram jogar ao berlinde para o pátio da escola*”, “*Clarissa e Amaro sorriem*”.⁶⁴ La gramàtica de Nunes de Figueiredo i Gomes recull: “*O José Alberto vai hoje ao cinema*”, “*Eram estudiosos o Fernando e a Isabel*”, “*Camões foi o maior poeta de Portugal*”.⁶⁵ En una obra dedicada al cantant portuguès José Afonso, que aplega en un volum entrevistes, cançons i crítiques, hi ha innumbrables mostres d'aquesta presència i absència d'article davant els noms propis: “*O Flávio Rodrigues era o meu acompanhador predileto*”⁶⁶ (entrevista), “*Ouvir o Paulo de Carvalho será, pois, o mesmo que ouvir Tom Jones*”⁶⁷ (entrevista), “*O único artista que realmente despertou a atenção dos jornalistas foi José Afonso*”⁶⁸ (crònica periodística). En el següent fragment d'entrevista, José Afonso manifesta, amb l'ús

de l'article, quines persones de les que esmenta són conegudes d'ell a través d'un tracte directe i amical:

*A minha ida ao Brasil possibilitou-me os mais diversos contactos com nomes representativos da cultura popular, tanto da música com do teatro. Sei lá, **Jackson do Pandeiro**, **Clementina de Jesus**, uma cantora de bailes populares revelada aos sessenta anos, **Luís Gonzaga**... E o **Fotóti**, que é um dos nomes apontados como renovador da música popular brasileira a partir da "bossa". O Tamba Trio, o Quinteto Violado, este último responsável pela renovação do filão musical nordestino, o **Gilberto Gil**, a **Carmen Costa**, outra cantora popular... Também vi peças de teatro nunca encenadas entre nós, como "O Interrogatório", de **Peter Weiss**, ou "Hoje é dia de Rock", que considero uma experiência fundamental. E uma versão autêntica e extremamente actuante do "Tango", de **Slawomir Mrozek**, antagónica da que me foi dado ver aqui em Lisboa. Filmes? Vi um filme soberbo, um filme americano, "A Última Sessão de Cinema". E entretanto esquecia-me agora de um cantor importante, o **Valter**, que juntamente com outros manifestou o desejo de interpretar a minha canção em português e espanhol.⁶⁹*

En una nota de la redacció del diari portuguès *Jornal de Notícias*, publicada amb motiu d'una campanya per a la recollida de diners amb vista a ajudar un nen malalt, esdevinguda molt popular, es pot llegir aquest fragment: "A *formulação de perguntas diversas por parte de leitores leva-nos a esclarecer que a ajuda de que o David mais carece, realmente, é de natureza científica. Os pais procuram, permanentemente, pistas para un diagnóstico correto do mal do David...*"⁷⁰ En el mateix periòdic, un columnista se serveix de l'article per presentar el nom de coneguts personatges de ficció de dibuixos animats (que, com el nen malalt, han esdevingut familiars als lectors).⁷¹ Semblantment, en literatura i en cinema (tant en les obres originals portugueses com en les traduïdes, doblades o subtítulades) la coneixença o la familiaritat entre els personatges es manifesta amb l'ús de l'article davant els noms.⁷² (Vegeu a l'annex 2: 3 altres casos d'article davant els noms propis personals en textos escrits en portuguès.)

Quant a l'àrea lingüística del gallec, s'hi poden distingir dues zones pel que fa a l'aparició de l'article davant noms propis en situacions de comunicació no formal: en l'una, la presència de l'article hi és preceptiva, n'és la norma (com en català); en l'altra zona, l'ús hi és variable (com en portuguès). Per tant, tal com indica Sousa Fernández, *“a repetida teoría de que o artigo engade un matiz despectivo ou familiaridade cando acompaña o nome propio non és aceptable no caso que nos ocupa [en el cas de la zona on és preceptiu]”, i afegeix: “Esta explicación só cabe a posibilidade de que sexa válida cando o emprego és opcional, pero non se este és unha constante.”*⁷³

Diverses gramàtiques gallegues posen en relleu aquest ús de l'article davant noms de pila, cognoms, sobrenoms i noms donats a animals: *“O Xurxo está calado”, “A Tareixa non veu”, “O Castelao murréu na Arxentina”*.⁷⁴ Carballo, en la seva gramàtica, es fa ressò de la inadequació d'aquest ús en comunicacions formals i precedint noms de personatges històrics, cèlebres o públics; per il·lustrar-ho, reporta un passatge de Jaime Quintanilla: *“Dendes do Salomón hasta o Xesucristo pasando polo Sócrates e o Bismarck...”*⁷⁵ Aquest fragment posa en relleu, si més no, la vitalitat d'aquest article en gallec. En una altra obra, s'assenyala que *“si non hai lugar para esa confianza ou familiaridade, o uso do artigo pode conlevar falta de cortesía”*.⁷⁶

2.6 Notes

1. Deixem volgutament de banda el romanès i l'occità. Quant a la llengua romanesa, tot i la seva essència llatina, presenta, a banda un allunyament geogràfic i històric respecte dels altres idiomes romànics, una configuració també força diferent, fets que n'aconsellen un estudi a part pel que fa a l'ús de l'article personal davant els noms propis de persona. El substrat del romanès (daci i traci, sense escriptura) és pràcticament desconegut i sovint se n'han hagut de fer reconstruccions hipotètiques; una forta empremta eslava i, en menor grau, hongaresa, grega i turca en constitueixen el superstrat i l'adstrat. Entre els trets característics del romanès sobresurt, precisament, la posposició de l'article definit, que s'aglutina al nom comú (-*le*, -(*u*) per al masculí; -*a* per al femení): *frate* 'germà', *fratele* 'el germà' < llatí *frater ille*. En romanès, el nom propi de pila, si és femení, també du posposat l'article definit, segons Jordan-Manoliu (1972, 1: 252-253). Així, *Costanda*, *Ileana* i *Maria* són formes amb l'article aglutinat, que contrasten amb les corresponents del vocatiu, sense l'article: *Costand*→, *Ilean*→, *Marie*.

L'occità, en canvi, idioma molt proper al català des del punt de vista genètic, històric i geogràfic, ofereix avui una fragmentació, accelerada a partir del segle XV, que l'allunya d'aquelles modalitats que a l'edat mitjana gaudiren d'una certa unitat o *koiné*, atestada per la llengua dels trobadors i de l'administració. En efecte, actualment presenta tres grans conjunts dialectals: el nord-occità (amb el llemosí, l'alvernès i el provençal alpi o delfinès), l'occità meridional (amb el llenguadocià i el provençal) i el Gascó (amb l'aranès). Quant a l'article definit, susceptible de precedir els noms propis de persona, l'occità presenta diverses formes: *lo* / *la*, considerades estàndard, i *eth* / *era*, pròpies del pirinenc (Val d'Aran), "que representen una evolució interessant del llatí: *ille*, *illa*, amb conservació de l'element tònic", segons Pèire Bec (1977: 51). Quant al plural, les formes de l'article *los* / *las* de l'occità estàndard conviuen amb les formes polivalents *li(s)* del provençal, i *es* de l'aranès, com remarca Lamuela (1987: 126). La bibliografia consultada sobre l'occità, especialment d'Alibèrt (1976), Bec (1977 i 1983), Coromines (1991), Fabre (1991), Lafont (1991) i Lamuela (1987) no és gaire explícita sobre l'ús de l'article davant els noms propis de persona. Alibèrt (1976: 269) es limita a dir que "*dins divèrsis parlars* [llenguadocians], *l'article es empegat davant los prenomes o los noms de personas*", i hi aporta aquests exemples: *lo Joan*, *la Maria*, *lo Bòsc*, *la Masuca* i *los Galibèrts*. Lafont (1991: 5), per la seva banda, indica: "*On remarque l'utilisation de l'article par familiarité (exceptionnellement par notoriété) devant les anthroponymes: lo Pèire, lo Ponge*." Només un dels textos que Bec (1983: 180 i 205) recull per il·lustrar el funcionament de l'occità modern (en aquest cas, gascó) presenta l'article davant nom propi de persona: "*Lo Joan tostemps qu'avançava...*", "*Mès lo Joan que demorava pegat a la hièstra...*" Semblantment, Gracia (1969), en les seves

Lecturas occitanes, antologia que recull 29 textos (narracions i poemes) per a l'ensenyament de la llengua, únicament reproduïx un text amb article davant nom propi de persona. Davant d'aquesta situació, i per l'escassetesa de textos orals i escrits de l'occità modern, hem cregut convenient de posposar l'estudi de l'article davant els noms personals en occità.

2. Tal com sostenen Iordan-Manoliu (1972, 1: 252).
3. Obra original: Mann (1951). Versió francesa: Mann (1932). Versió portuguesa: Mann (1942). Versió italiana: Mann (1961). Versió castellana: Mann (1982). Versió anglesa: Mann (1952).
4. Wandruszka (1976, 1: 290).
5. Lepschy-Lepschy (1998: 151-153); Rohlfs (1969: 29-31).
6. Tal com prescriu el *Novissimo dizionario della lingua italiana* (1981: 652).
7. Els exemples italians d'aquest apartat, si no se'n consigna una altra font, són extrets de Rohlfs (1969: 29-31).
8. Segons consta a *Novissimo dizionario della lingua Italiana* (1981: 735).
9. Ofereix nombrosos exemples de ILLE i de IPSE amb noms propis, extrets de documents llatins i romànics de la Romània occidental des del segle VII, a Aebischer (1948).
10. Eckermann (1947), traducció de Tomaso Gnoli.
11. Eckermann (1957), traducció de Giovanni Vittorio Amoretti.
12. Lepschy-Lepschy (1998: 152).
13. Joaquim Molas diu: "Miri, jo pretenia ser poeta i un dia vaig llegir la *Vita Nuova* del Dant, en italià, i vaig pensar: Sóc capaç de fer això, jo? No. Sóc capaç de fer una cosa equivalent? No. Doncs, més val plegar." Si més no aquesta és la transcripció de Sella (1998: 30). Verdager (1952: 209; 1974: 1223; 1985: 194) a "En defensa pròpia" escrit el 1897, segons dues edicions de l'editorial Selecta i la d'Edicions 62 / Orbis: "Proví d'escapar-me per tots cantons, mes sempre em vegí emmurallat dintre aquells cèrcols més esgarrifosos per mi que els de l'infern del Dante."
14. Text redactat per Bruni i altres (1997: 61) com a mostra de llengua oral.
15. Renzi (1976: 17).
16. "*Les noms propres, en principe suffisamment déterminés en eux-mêmes, se passent aisément de l'article*", trobem a Goosse (1993: 883).
17. Exemples extrets de Goosse (1993: 883).
18. Stendhal (1986: 35).
19. Stendhal (1950: 45).
20. *Dictionnaire universel francophone* (1997).
21. Stendhal (1950: 421).
22. Stendhal (1986: 371).
23. Goosse (1993: 884).
24. Imbs-Quemada (dirs., 1971-1994).
25. Lagane (1995: 17).

26. Girodet (1989: 443).
27. *Le Nouveau Petit Robert* (1993: 1966).
28. Girodet (1989: 443).
29. Girodet (1989: 443).
30. Molino (1982: 11).
31. Seco (1986). Pròleg de Salvador Fernández Ramírez.
32. Seco (1986: 161).
33. Martínez de Sousa (1987: 101).
34. Alcina-Blecua (1983: 562).
35. Seco-Andrés-Ramos (1999: 1718).
36. Alcina-Blecua (1983: 561).
37. Segons Martínez de Sousa (1987: 100), es tracta del "*lenguaje judicial*".
38. Martínez de Sousa (1987: 100).
39. Moliner (1991, 1: 264).
40. Alcina-Blecua (1983: 561).
41. Moliner (1991: 264).
42. Seco (1986: 162).
43. Martínez de Sousa (1993: 100).
44. Alarcos-Llorach (1967: 23).
45. Alcina-Blecua (1983: 561).
46. Delibes (1980: 53 i 112).
47. Gómez Torrego (1993, 2: 56).
48. Martínez de Sousa (1993: 100).
49. Alcina-Blecua (1983: 561).
50. Stendhal (1988: 656).
51. Bosque-Demonte (dirs., 1999).
52. Rigau (1999: 321).
53. Laca (1999: 924).
54. No utilitzo la denominació *galaicoportuguès* per tal com tradicionalment s'ha utilitzat per fer referència a la llengua parlada durant l'edat mitjana a la franja occidental de la península Ibèrica. El gallec i el portuguès (aquest, històricament, és una prolongació del gallec) formaren una clara unitat lingüística fins al segle XV. Ho testimonien especialment els textos dels trobadors i els *Cancioneiros* d'una i altra banda del Miño/Minho; això no obstant, devia haver-hi certes diferències en la llengua parlada. Xesús Alonso Montero (1973: 23) remarca: "*Que el idioma escrito apenas muestre cual ligera diferencia obedece, sin duda, al hecho de que los poetas de una y otra tierras utilizaban como lengua poética una koiné más o menos convencional.*" El fet que Portugal fos un regne independent des del 1139 i que Galícia entrés progressivament en l'òrbita cultural del castellà van accentuar-ne les diferències lingüístiques. El mateix Xesús Alonso Montero (1973: 23) precisa que "*un análisis filológico [actual] nos haría*

ver aspectos y rasgos diferentes, tantos y de tal índole que tal vez nos viésemos obligados a hablar de gallego y portugués, pero no como entidades distintas, sino como dos modalidades de una misma entidad idiomática, de una misma lengua”, tal com reflecteixen, d'altra banda, els estudis de diversos romanistes o gramàtics: Cunha-Cintra (1997), Baldinguer (1972), Iordan-Manoliu (1972).

55. Cunha-Cintra (1997: 225).
56. Cunha (1986: 232).
57. Martins (1990: 53).
58. Nobre (1984: 118).
59. Cunha-Cintra (1997: 227); Henriques (1997).
60. *Manual de redação e estilo. O Estado de S. Paulo* [consulta: 19.9.2000].
61. *Livro de estilo. Público* (1998).
62. Moreira (1970: 22).
63. Lapa (1973: 120).
64. Areias-Saraiba (1974: 33 i 220).
65. Figueiredo-Ferreira (1974: 77-78 i 217).
66. Moutinho (1975: 35).
67. Moutinho (1975: 41).
68. Moutinho (1975: 49).
69. Moutinho (1975: 74).
70. “Nota da Redação” (1997: 3).
71. Tal és el cas del columnista Rui Osório (1998: 2), que comença el seu article “Contar história” així: “*Na minha infância, já havia o fascínio do Mickey, do Donald, do Pateta e de outras fantasias da Walt Disney.*”
72. La traducció portuguesa, feta per Telma Costa, de la novel·la en llengua anglesa escrita pel canadenc Douglas Coupland (1998), titulada *Girlfriend in a Coma*, comença: “*A Karen e eu desflorámo-nos mutuamente no cimo do monte Grouse, no meio dos cedros, junto a uma pista de esqui, sobre pedaços cristalinos de neve e sob estrelas sublinhadas a luz. Foi numa noite de Dezembro tão fria e tão límpida que o ar parecia o da lua: queimava os pulmões; mentolado e puro; aromas de ozono, zinco, cera de esqui e do champô de morango da Karen.*” Semblantment, el doblatge i la subtitulació de pel·lícules i sèries televisives emeses per les televisions portugueses inclouen l'article davant el nom dels personatges en els contextos en què s'utilitza en portuguès.
73. Sousa Fernández (1994: 312).
74. Carballo Calero (1976: 269).
75. Carballo Calero (1976: 270).
76. Álvarez i altres (1986: 145).

3 Oralitat, narrativa i article personal: segona meitat del XIX i primera del XX

3.1 L'oralitat i l'article personal

És inqüestionable la vitalitat en el català d'avui d'un article personal en bona part del domini lingüístic, especialment en situacions de comunicació oral espontània i també en textos escrits que reproduïxen, en part, aquelles situacions que reclamen l'ús de registres no formals.

Convé justificar, primerament, l'afirmació segons la qual l'article personal és una marca de la llengua oral espontània i de l'escriptura que reproduïx l'oralitat. En segon lloc, abans de verificar l'abast, els usos, els valors i les formes actuals de l'article personal, és necessari conèixer-ne els usos, els valors i les formes en un període de temps immediatament anterior, és a dir, en la segona meitat del segle XIX i en la primera del XX.

El microcorpus utilitzat per a l'anàlisi de l'oralitat actual (v. 3.1.1, 3.1.2), el constitueix una selecció de 10 mostres de llengua oral espontània real feta a partir d'enregistraments (de l'any 1994 i del 2000) transcrits fidelment.¹ Allò que tenen en comú és que han estat obtingudes en situacions de comunicació quotidianes (a casa, en un bar, en un cotxe, etc.), sense preparació ni manipulació posterior

(únicament s'ha procurat que continguessin noms propis de persones) i enregistrades, les del 2000, amb desconeixement dels parlants. Malgrat que la intenció no era de constituir una selecció de parlars geogràfics, sinó fonamentalment de llengua oral espontània, la mostra conté produccions del central, del nord-occidental i del septentrional de transició. Això no obstant, s'ha procurat que les produccions lingüístiques pertanyessin a generacions distintes (persones des de 9 a 77 anys) i d'ambdós sexes. Els fragments reproduïts de cadascuna de les 10 mostres són identificats amb una referència entre claudàtors:

[A] Nois i noies de 20-28 anys (el Bages).²

[B] Nois de 18 i 19 anys (el Lluçanès).³

[C] Pare de 45 anys i filla de 9 anys (el Ripollès).⁴

[D] Pare de família de 35 anys (el Vallès Oriental).⁵

[E] Dues noies de 20 anys (la Ribera d'Ebre i el Baix Camp).⁶

[F] Dos homes d'uns 75 anys (Osona).⁷

[G] Mare de 40 anys i filla de 14 anys (Osona).⁸

[H] Matrimoni d'uns 45 anys (el Vallès Oriental).⁹

[I] Mare de 64 anys i fill de 34 anys (el Barcelonès).¹⁰

[J] Dona de 77 anys (el Barcelonès).¹¹

3.1.1 L'oral i l'escrit

Tal com assenyala Salvador, “el llenguatge escrit no és, de cap manera, conversació posada *en lletra* (de la mateixa forma que el discurs oral no és, primàriament, la lectura en veu alta)”.¹² Hi pot haver casos excepcionals de representació o de fixació de l'activitat verbal, com la transcripció fidel d'una entrevista, d'una conversa o de les declaracions en la vista oral d'una causa

judicial (v. 1.3.1 i 1.3.2). Avui, però, la immensa majoria d'escrits que circulen no han estat mai prèviament pronunciats: textos literaris, jurídics, administratius, científicotècnics, periodístics i informatius en general, guions cinematogràfics, diàlegs inserits en novel·les, contes o rondalles, etc.

El discurs oral i el discurs escrit coincideixen, això no obstant, en el fet que són manifestacions de l'exercici de la facultat del llenguatge, però tendeixen a ocupar complementàriament àmbits d'ús diferents i a complir funcions comunicatives també diferents. I, congruentment, responen a estratègies diferents. Diversos estudis han posat en relleu els contrastos entre el discurs oral (prenent com a referència la conversa) i l'escrit (prenent com a referència el text imprès de tema més o menys específic).¹³ Efectivament, el diàleg o conversa, amb interacció i lliure articulació dels torns de parla, s'elabora en situacions d'immediatesa comunicativa, d'on el baix control del producte, la feble planificació i, doncs, la seva espontaneïtat; el text escrit, en canvi, que és propi de la comunicació diferida, gaudeix d'un control que en permet la planificació prèvia, la revisió i la reelaboració. El procés d'escriptura consisteix a projectar els pensaments, rarament organitzats de manera seqüencial, en una imatge externa i independent, organitzada linealment (tot i l'ús, cada vegada més estès, de l'hipertext), en la qual es concatenen unitats de diferents nivells: des de grafemes fins al text sencer, passant per mots, sintagmes, proposicions, frases, paràgrafs, etc. I en aquest pas de la representació prelingüística a la realització lingüística intervé la funció o capacitat analítica, especialment en la manera d'abordar la transferència d'informació a causa de l'absència dels receptors: el text és com un arxiu amb una organització que ha de poder facilitar la recuperació i la retenció de les dades rellevants o necessàries, si més no en una certa tipologia de textos, a través de la lectura. Això no obstant, segons Viana l'oral col·loquial també segueix un procés

de planificació, semblant a l'esborrany o a la provatura, en el qual es fan “una sèrie de seleccions i jerarquitzacions, probablement amb una estructura prou més complexa del que el resultat final ens podia fer esperar”.¹⁴

D'altra banda, el fet que la conversa sigui un afer privat, circumscrit a un petit grup en presència com a marc d'interacció, determina que depengui en bona part del context comunicatiu o extralingüístic conegut dels interlocutors mitjançant l'ús de referències exofòriques: la dixi personal (marques que assenyalen l'emissor i el receptor), la dixi temporal (marques que assenyalen el temps en relació amb el moment en què parlen) o la dixi espacial (marques que assenyalen l'espai respecte de la posició situacional dels interlocutors):

MP: un altre_ i un altre_ i un altre_

DR: [o totes les contràries/ o al revés]

MP: [i **aquí**:: i **aquí**_] **ara** una campana_

DR: ah_ que els vols fer tots iguals **tu**/

MP: no\ [xxx]

GB: [amb plantilles:]

DR: està bé_ **això** es podria fer amb plantilles i que s'**hi** fessin el dibuix que volguessin cada un\

MP: hi pot haver-hi_ una espelma_ unes boles_ i **aquí** una estrella_

DR: xxx_ pues **io** el que **et** dic que:: **això** el que es pot fer és fer plantilles\ saps què vui dir/

MP: amb **això**\

[A]

Molt sovint l'adequada, correcta i completa interpretació d'un segment de discurs oral és possible només en presència, en situació de comunicació cara a cara (o bé a partir d'un enregistrament audiovisual).

Contràriament, el text escrit, sobretot amb funció informativa o transaccional, neix en principi amb el propòsit virtual d'ampliar l'abast dels receptors –és un afer

públic– i la seva recepció fonamentalment és diferida en el temps i en l'espai;¹⁵ és així que està desvinculat del context immediat de producció, del qual l'escrit és autònom: l'emissor ha de bastir el context a mesura que escriu, ha de ser més precís, explícit, ha d'articular acuradament la semàntica textual, i és en aquesta autonomia discursiva que les referències esdevenen endofòriques, és a dir remeten al context lingüístic, a l'entorn lingüístic ja elaborat, al cotext.

3.1.2 Marques de l'oral

Aquesta diferència d'àmbits determina altres característiques de l'oral i l'escrit, diverses de les quals, pel que fa a l'oralitat, ja han estat presentades a 1.3.3 i 1.3.4. Així, atesos la feble planificació i l'escàs control del producte lingüístic, que s'elabora en un procés d'immediatesa comunicativa, habitualment associat a temes genèrics, l'oral espontani presenta quant a la coherència (tria del tema, selecció i organització de la informació i progressió temàtica) aquestes característiques:

- baixa organització informativa, dades irrellevants, canvis de tema o varietat de subtemes:

E: el cinturón\ [@@]

R: [@@]

M: [@@]

R: avui ia ens hem ben barallat_ que io no vui portar l'ela_ hòstia_ amb la meva mare\

M: oh oh ia no la portes @@

E: io al principi_ io la portaria eh_ perquè al principi cardes_ e:: moltes coses estranyes\

(S'engega el cotxe)

E: ah veus/ és que estava a l'ajuntament i vaig sentir un cotxe així_ i vaig pensar_ segur que és el Roc..

M: com peta\

R: aquest embrague també_ l'haurien d'engrassar_ hosti_ ia vindrà l'Òscar a radere\ que s'aparti\ [@@

M: [@@]

R: boig_ ahir em vai em van fotre cardar a dintre Vic amb aquells meus amics_ quin fart/

E: ia saps quina gasolina hi va o no/

M: @@

R: hi ha anat la meva mare_ m'he llevat tard i_

E: ah_ la teva mare_ @ vale_ està bé_ i si algun dia en tens d'anar a ficar tu/

M: @@

[B]

- nombroses repeticions, seqüències de dubte, indecisions, falsos inicis, anacoluts, reformulacions (degudes sovint a la interacció), digressions:

V: sents com puja l'escala/ la mare com puja l'escala_ @@@ com obre la porta_ @@ només has de veure com obre la porta i com puja l'escala\

[C]

* * *

JCB: i mira_ quan va ser el nen_ pues tots contents_ igual si hagués sigut nena_ no però va ser nen\ i tots contents_ vem estar molt contents_

[J]

* * *

EC: a veure_ m:_ vas néixer a les Franqueses/ o_

TR: jo he nascut a Granollers\

EC: a Granollers_

TR: jo sóc fill de Granollers\

EC: ja\ i i d'i i aquí hi viviu des de quan_ [aquí al barri de Bellavista_]

TR: [aquí pues ara/] farà deu anys\ ara pel setembre/ farà deu anys\

EC: que va ser quan us vau casar/

TR: [deu_ onze_]

EC: [que vau venir/]

TR: no_ no_ nosatros ens vam casar/ a: pel vuitanta\ recent acabada io la mili_ io amb ella la vaig conèixer_ allà a Cádiz fent la mili\

[...]

TR: els meus pares han nascut a:: bueno:: són: viu viuen a Granollers\ el meu pare és fill de m::_ de Llerona\

[...]

TR: pues la gent es va anar radicant en aquests barris d'aquí: i bueno vui dir: aquests pisos pues_ l'a(l)tre dia m'estava mirant una placa d'aquí que ara farà curanta anys que estan fets\

[...]

TR: lo que passa_ que bueno\ sempre ha sigut un barri o sigui'havia gent de de de pagès diguem perquè tot això eren_ io de petit hi'via vingut vingut a jugar amb bicicleta aquí vui dir tot això eren camps\

EC: sí_

TR: lo que passa que quan hi va haver el el el boom del de l'immigració_ andalusa i extremenya que va venir_ amb els anys aquells_ famosos d'en Franco_

[D]

* * *

SW: l'Anna m'ha dit que esta de Otoño en Nueva York no mat[e] gaire_

VP: no_ no mata gaire p(e)rò és que em fa gràcia'nar a plorar\

[...]

SW: casi fa dos anys ia que s'escriu en un tio per Internet'quell està su::perenamorat d'ella i l'Anna_ pse:::\ mira no sé al començament era molt escèptica\ ara ia ia el té ia la té rendida ia_ en lo cabesson que és l'Anna ia la té rendida_ i segons mos ha dit_ io no m'ho crec_ és productor de la Disney\

[E]

D'altra banda, el discurs oral presenta nombrosos elements modalitzadors que en mostren el propòsit predominantment subjectiu (v. 10.3.2):

- sobreentesos, frases inacabades, el·lipsis, fenòmens d'èmfasi tonal i dislocació d'elements de la frase:

A: ahir_ m:_ no\ em sembla que no\ dimarts\ dimarts a la tarda\ que em vaig trobar en en Pere que tornava del metge i:: dallò\ em va dir que:: que les pastilles aquelles el feien córrer\ a: ia saps què vui dir\ [@@@]

B: [@@@] aixins que hi vas 'nar ahir/

A: no_ el dimarts\ que no portes l'aparato avui/
 B: sí p(e)rò és que:: amb aquest xivarri_
 A: m:: i en Dallò/ a: que:: que en tota la setmana que no l'he vist\
 B: a:: és que es va enrabiar amb amb aquell de la gorra vermeia\ sí home_
 aquell:::
 A: ah sí_ el del petaner aquell de::
 B: sí\ a::: d'allò que et vaig dir_ què/
 A: ah sí:: a: ia t'ho dic ara\ no\ no m:: perquè la Maria a:: ia saps com és a::
 i:: no vol que que jugui tant a la petanca\ bueno_no t'enfadis eh ara tu\
 B: no_ p(e)rò és que:: que ia me'n feia pagues i:

[F]

- abundància de frases no assertives:

MV: a veure_ m: no t'he dit que no/
 MI: ostres mare_ hi va tothom\
 MV: [he dit que no\
 MI: [home:::]
 MV: prou\
 MI: la mare de Déu\
 MS: ia tornem a discutir/ @@
 MI: tia_ la mare no em deixa sortir\
 MS: mare_
 MV: tu no t'hi fiquis\ que_
 MI: no et demano pas que em deixis sortir cada dissabte però demà fan
 una festa molt guai\ va:::
 MV: he dit que no\ ia està decidit\
 [G]

- lèxic i afixos valoratius, interjeccions i onomatopeies, certes unitats fraseològiques:

R: aquest embrague també_ l'haurien d'engrassar_ hosti_ ia vindrà l'Òscar
 a radere\ que s'aparti\ [@@

[B]

* * *

A: a:: bueno tu a:: me'n vaig que: que la dona m'espera per dinar i:: i
 allavòrens s'enfila per les p(a)rets\
 [B]

B: doncs_ allà a la residència a: si no hi ets a l'hora: tururut\

[F]

* * *

JR: estàvem esperant per marxar del barco_ tots allà perquè havien d'anar cridant per lletres_ no/ i estàvem tots allà i surt una nena finolis_ rosseta primeta_

MR: [tota mona_]

JR: [de vint i pico_] i comença a_

MR: no_ es va pentinar_ i agafa la cua i fa aixís aixís amunt_ aixís aixís aixís fent-se una cua aquí dalt_ tota aixís_ i anar-se mirant al mirall_ es va deixar unes grenyetes_

[...]

JR: i ve el gos cap aquí se'ns fot aquí i comença a olorar per aquí al mig nostre\ i d'aquí va i se'n va cap allà on estava ella_ arriba fa així_ fa així i buap/ s'asseu\

MR: s'assenta i mira al policia aixís_

JR: i el policia fa així\ bang::_i ella allà escarxofada\

[H]

- inclusió esporàdica d'altres codis lingüístics:¹⁶

V: al tanto que arriba la jefa\

M: un dos tres\ **adelante María**\

V: tu només has de mirar com camina la mare_ l'estil de jefa_ si ho és o no ho és_

[C]

* * *

TR: lo que passa que quan hi va haver el el el **boom** del de l'immigració_ andalusa i extremenya que va venir_

[D]

* * *

A: vi no en vaig beure però van dir que no valia\ [xxx] aigua però **vulgaris** eh_

B: però francesa\

A: vi de marca @

B: Perrier_ no/

A: no_ @ re de Perrier @ no entrava al pressupost @@@

B: però de l'eau_ com diuen_ de l'eau de robinau\

[!]

En l'ús oral espontani i informal de la llengua es fa especialment palesa la presència de marques dialectals: geogràfiques (“gorra *vermeia*”, “em *vai...* fotre a dintre”, “*nosotros* ens vam casar”, “*esta* de Otoño en Nueva York”, “s’escriu *en un tio*”, “segons *mos* ha dit”), socials (“agafa la cua i fa *aixís, aixís...*”, “sempre ha *sigut* un barri...” i generacionals (“fan una festa molt *guai*”, “*tia*, la mare no em deixa sortir”, “està *superenamorat* d’ella”). S’hi manifesta un seguit de fenòmens fonètics deguts fonamentalment a la rapidesa i a la relaxació en l’articulació: reducció de sons consonàntics, caiguda de vocals àtones i elisions vocàliques (“l’a(l)tre dia”, “s’enfila per les p(a)rets”, “no, p(e)rò és que...”, “hi vas’nar ahir?”, “de petit hi’via vingut”), reducció de diftongs (“farà *curanta* anys”), pronunciació com a *i* de la prepalatal fricativa sonora en mots com *jo* i *ja*, i de la palatal lateral en el mot *vull* (“*io* no *vui* portar l’ela”, “*ia* saps què *vui* dir”), metàtesis (“vindrà l’Òscar a *radere*”). D’altra banda, ofereix una gran riquesa d’elements entonacionals, pauses, canvis de ritme i diversos elements paralingüístics que acompanyen, complementen o substitueixen la llengua parlada: gesticulació, moviments oculars i posició corporal.

En l’ús oral espontani, el lèxic presenta nombrosos mots de gran abast semàntic (“fas moltes *coses* estranyes” “els vols *fer* tots iguals?”) o substituïts de qualsevol altre mot del discurs (“i en *Dallò*? En tota la setmana que no l’he vist”, “tornava del metge i... *dallò*”); hi destaca l’ús de mots o expressions no marcats formalment i especialment els considerats propis del discurs informal (“com *petà!* [el motor del cotxe]”, “i si algun dia en tens d’anar a *ficar* tu? [de gasolina al dipòsit]”, “em van

fotre cardar a dintre Vic”, “el del [gos] *petaner*”, “i ella, allà *escarxofada*”, “i *allavòrens* s’enfila per les p(a)rets”, “estàvem esperant per marxar del *barco*”, etc.).

En el català, que es troba en una situació tipificada de *llengües en contacte*, es manifesten abundants trets de l’altre idioma en presència; lluny d’un intercanvi recíproc (com succeeix en la llengua antiga; v. nota 86 del cap. 1), el català contemporani suporta en un desequilibri evident nombroses interferències lingüístiques del castellà, no únicament lèxiques, sinó fonètiques, morfològiques i sintàctiques, en major o menor grau, això no obstant, segons els distints grups de parlants: trobem diferents graus d’implantació i d’extensió de les interferències segons els grups d’edat o generacionals, els territorials i els socials.¹⁷ Aquestes interferències lingüístiques del castellà, tanmateix, es posen en relleu especialment en els usos orals espontanis, atès el baix control del producte lingüístic. Així, podem distingir-hi, d’acord amb la classificació d’Espuny,¹⁸ interferències no assimilades o pures (*jefa*, *embrague*, *vale*, desvelarització sistemàtica de [l], ensordiment sistemàtic de [z]), interferències híbrides o amb adaptació parcial (*bueno* [bwénu], *aparato* [ʎpʎrátu], cinturón [sinturón]), interferències d’assimilació completa (*assentar-se*, *engrassar*) i calcs, o reproduccions i traduccions d’estructures (“lo cabesson que és l’Anna”, “lo que passa...”).

Finalment, la presència de l’article personal davant els noms propis de persona, amb les diverses formes dialectals, constitueix una marca específica de llengua oral espontània (marca no necessàriament absent de certes manifestacions de la llengua parlada i escrita formals). Aquesta presència de l’article es dona, en l’oral espontani, tant a davant de noms de persones conegudes o tractades

personalment per l'emissor com de persones no tractades, cèlebres o amb prestigi social, catalanes o no, vives o mortes, etc.:

E: ah veus/ és que estava a l'ajuntament i vaig sentir un cotxe així_ i vaig pensar_ segur que és **el Roc**...

M: com peta\

R: aquest embrague també_ l'haurien d'engrassar_ hosti_ ia vindrà l'**Oscar** a raderel\

[B]

* * *

TR: [...] que va venir_ amb els anys aquells_ famosos d'**en Franco**_

[D]

* * *

A: ahir_ m:_ no\ em sembla que no\ dimarts\ dimarts a la tarda\ que em vaig trobar **en en Pere** que tornava del metge i:: dallò\

[...]

A: m:: i **en Dallò**/ a: que:: que en tota la setmana que no l'he vist\

[...]

A: ah sí:: a: ia t'ho dic ara\ no\ no m:: perquè **la Maria** a:: ia saps com és a:: i:: no vol que que jugui tant a la petanca\

[F]

* * *

SW: l'**Anna** m'ha dit que esta de Otoño en Nueva York no mat[e] gaire_

[...]

SW: i l'**Anna**_ pse::\ mira no sé al començament era molt escèptica\ ara ia ia el té ia la té rendida ia_ en lo cabesson que és l'**Anna** ia la té rendida_

[E]

* * *

B: home a **la Maria José** tampoc li agrada molt robar_ però io si puc agafar alguna cosa arrano\

A: home_

B: té_ La Vanguardia_ eh_ (B dóna a A un exemplar del diari) perquè disfrutis llegint lo de l'**Arzallus**\

[...]

A: una vegada_ una vegada hi'via passat un camió amb el pare del **Josep Maria** [xxx] amb un cotxe particular i també ens ho vam passar bé\

[I]

* * *

JCB: havia de tindre el petit i havíem anat al cine_ aquí al Manelic\ perquè llavontes vivíem aquí_ aquí al Manelic hi havia un cine_ i vem anar a veure no sé què del **Joselito**_ i allavontes va vindre corrents el meu germà_ va va_ **la Joana** ia se n'ha anat a l'hospital_ hi vem anar corrents\

[J]

L'àmbit i la funció de la llengua escrita, en canvi, en determinen una major cohesió i estructuració, amb un predomini més elevat de la dimensió metalingüística, que controla el flux discursiu: tria i organització més precisa de la informació, supressió de repeticions no necessàries, de falsos inicis, d'indecisions, d'anacoluts o de digressions, tendència a estructures i formes més complexes i marcades formalment, amb un lèxic de significat específic, sovint especialitzat. El text escrit, d'altra banda, tendeix a l'objectivitat i a neutralitzar les marques de procedència de l'emissor i, doncs, sol esquivar certs elements modalitzadors i dialectals. Tal com destaca De Bustos,¹⁹ en la transcripció de diàlegs col·loquials es fan palesos els mecanismes que fan aflorar a la superfície del discurs molts dels elements que se suprimeixen quan aquest ha de constituir un text i, a la inversa, hom hi detecta els elements que cal explicitar per tal que el diàleg esdevingui text. El potencial comunicatiu oral, per Payrató, "és molt més ric que l'escrit, i desqualifica la tendència a considerar la llengua parlada com una versió *empobrida* (i fins i tot dependent) respecte de l'escrita".²⁰

La transcripció següent, feta per Azevedo²¹ a partir de l'enregistrament d'uns comentaris radiofònics orals més o menys improvisats (columna de l'esquerra) i la *versió escrita* corresponent que ell mateix n'ofereix (columna de la dreta), posa en relleu les diferències esmentades, tot i que la transformació escrita conserva una certa oralitat i un grau elevat de modalització; hi destaca, d'altra banda, el fet que no totes les pauses que es fan en el *text oral* exigeixen una representació gràfica en la versió escrita (els guions de la transcripció representen les pauses; els passatges intel·ligibles són substituïts pel símbol [---]):

Transcripció

PRESENTADOR: avui parlarem de – la Barcelona ant – no antiga però que en diem el casc antic – si – eh a propòsit d'aquestes reformes i millores que s'estan menant a terme en algunes de les seves places – [---] diumenge passat es va inaugurar la plaça Reial – no es va inaugurar bé – la nova – el remodelatge de la Plaça Reial per dir-ho en termes –

PRESENTADORA: a que està acabada ara –

PRESENTADOR: diuen que sí – diuen que sí – bé – eeeeeeeee – és clar – tothom diu que ha estat un èxit – la plaça fa tan bonic – però jo he tingut ocasió de parlar amb alguns – veïns i concurrents – i no – la unanimitat no és tan extraordinària com diuen quant a l'elogi – sobretot i – algun artista que viu allí – perquè allí a la plaça Reial hi ha hagut tradicionalment tallers d'artistes – eh – jo n'he conegut el taller del pintor [---] – el taller del pintor Serrano – i hi ha d'altres estudis d'artistes és clar – els hi va bé – pintar des del balcó els hi va bé – des de la finestra o des del balcó els

Versió escrita

Diumenge passat es va inaugurar la plaça Reial, o, més aviat, el remodelació de la plaça Reial, que tothom considera un encert. La plaça fa bonic, però he tingut ocasió de parlar amb alguns veïns i concurrents, i la unanimitat no és tan extraordinària com diuen, quant a l'elogi. A la plaça Reial hi ha hagut tradicionalment tallers d'artistes –com ara el del pintor Serrano. Als artistes, els va bé pintar des del balcó o des de la finestra i, és clar, per a ells, la nova plaça Reial ha perdut, amb la nova urbanització, gràcia, poesia i humanitat.

hi va bé i – que és clar [---] ells la nova
plaça Reial ha perdut amb la nova
urbanització – ha perdut – com diríem [---]
gràcia – poesia – humanitat - eh

3.1.3 L'oral en l'escrit

Semblantment, els diàlegs o discurs directe dels contes, les novel·les, les peces teatrals, els guions cinematogràfics i certes entrevistes publicades per la premsa solen *reproduir* la parla espontània o quotidiana, però “el llenguatge literari ho fa mitjançant un sistema estilitzat de convencions que, paradoxalment, tenen relativament poc a veure amb la parla espontània”.²² En aquesta oralitat calculada, no s’hi solen trobar les repeticions, les vacil·lacions, els anacoluts o les reformulacions, etc. propis del discurs oral no planificat (si més no en la proporció en què apareixen en l’oralitat espontània): en l’oralitat escrita les informacions i les idees flueixen desbrossades, amb una certa desimboltura. Allò que l’acosta al discurs oral no planificat, però, és sobretot la tria o manteniment d’un lèxic no formal; l’ús de frases breus, simples (sovint amb dislocacions), no assertives (a causa del caràcter interactiu del diàleg), l’anteposició de l’article personal al nom dels personatges, i marques dialectals, especialment generacionals i socials, tal com mostren els textos següents, pertanyents a una novel·la, a un conte, a una peça teatral, a un guió cinematogràfic i a una entrevista periodística.²³

Novel·la

En Joan la mira sorprès i enormement agraït. Somriu amb lascívia casolana i es despulla en un no-res.

–Sigui com sigui, Joan, vull que sàpigues que jo confio en tu. Sóc poruga, això ja ho saps. I tenim la nena...

–Avui també dorm a **ca la Cecília**?

Conte

–Doncs mira, ara que ho dius... Oi que **la Montse** va trucar ahir amb veu d’engegar tot déu a dida, Joan?

–Sí. Es veu que des que s’ha acabat la vaga està d’una mala llet tipus Palmarat, o com se digui.

–Ah, sí? I què cony volia?

–Sí, i demà també: demà passat tenen l'examen, i com que **la Cecília** té ordinador i tot... Vull que sàpigues que qui em fa patir és **en Sorribes**. De tu n'estic més que tranquil·la. I si tu has pres una decisió, per mi, conforme.

Isabel-Clara Simó²⁴

–Parlar amb tu, *off course*. Quan li vaig dir que no sabíem on eres va acabar de sulfurar-se. Pur sofre, la nena.

–No va deixar cap missatge?

–Sí; va dir que volia parlar molt seriosament amb tu; que havia estat sopant amb **el Quim** dissabte i que volia veure't.

Màrius Serra²⁵

Peça teatral

PAULINA: Diuen que els esperitistes es comuniquen amb els morts.

AURORA: Fan ballar les taules i se senten cops. Pam, pam-pam, pam-pam, pam.

PAULINA: Pla m'agradaria parlar amb el meu marit al cel sigui. Ell era llest i sabia aconsellar-me. Sinó que fan por, els esperits.

SOFIA: Quins esperits? No siguis bleada. Quan l'has dinyada, bona nit i tapa't. Els vius em fan por, i no els morts. Què vols que tornin, els morts? No veus que queden descansats? Acluquen l'ull i ells sí que, tranquils.

DOLORS: Tens tota la raó. [*Vehement*] La mort és una tranquil·litat, i quan arriba, arriba.

PAULINA: És que **la Sofia** se sap explicar. A mi no em van donar instrucció i passo com puc.

Josep M. Benet i Jornet²⁶

Guió cinematogràfic

MERCEDES: Fixeu-vos quina bestiesa. Ara em sembla que estic veient **l'Emma** vestida amb un frac de color verd. Pol, no em posis més whisky.

LOPES: Jo em dec estar fent gran: no entenc les modes.

EMMA: No! Que és l'uniforme de la meva nova feina.

POL: I per qui treballes? Pel *Gigante verde*?

EMMA: No, faig de cobradora del frac.

RAMON: De cobradora del frac? Quina feina més *txatxi*. M'encantaria fer una cosa així.

EMMA: Doncs tu podries fer-la, Ramon, perquè és superfàcil. Gairebé no s'ha de fer res. Només passejar-te i fer passar vergonya al morós.

[...]

EMMA: Tinc unes ganes de veure la cara que posarà el morós quan se n'adoni que l'estic seguint...

POL: I què? Quan comences?

EMMA: No, ja he començat. Fa un quart d'hora que segueixo **el Lopes**.

*Plats bruts*²⁷

Entrevista periodística (a Joan Miró)

–S’ha dit que, entre els hotels que us construeixen al voltant i els turistes estiuencs, volíeu abandonar Mallorca.

–I ara! Mai, no! Ca! Jo, entre aquí i Tarragona, malgrat els canvis. On voleu que visqui, si no és a la meua terra? Allí i aquí. D’això s’alimenta la meua pintura. Carai, sí!

–La vostra dona és mallorquina, oi?

–Sí, però jo també! Mig mallorquí, sóc. El fet de néixer a Barcelona compta poc per a l’arrelament. [...] De petit, a mi m’enviaven a Mallorca, encomanat a un cambrer del vapor, perquè s’ocupés de mi durant la travessia. I doncs! Venint aquí vaig conèixer la meua dona, que és mig parenta meua. [...]

–Quina vida de treball feu cada dia?

–La d’un obrer. A dos quarts de vuit m’hi poso, fins a les dotze. Després, una estona de cultura física i em dutxo...

–Voleu dir gimnàstica?

–Evidentment: gimnàstica sueca. Un cop dinat, torno al treball, fins a dos quarts de sis, que surto a passejar. Després treballa una horeta més, fins a les set, diguem... [...]

–Treballeu de pressa?

–Lentament. Molt lentament. Mireu: aquesta làmina, que no fa més de dos pams i que vaig acabar ahir, la tenia fa almenys sis anys començada. Aquest quadre, tres. En aquest altre, hi treballa fa quatre anys. Aquest d’aquí, en canvi, l’he resolt en menys d’un. És una necessitat, això de tenir l’obra exposada al meu voltant, per poder-la retocar, enllestir. [...]

–Sovint ha estat dit que la vostra pintura és plena de símbols eròtics.

–I ara! Podeu pensar! També ho han dit d’en **Gaudí**. Tzé, tzé. No sé pas on els veuen. [...]

Baltasar Porcel²⁸

Tot i aquesta tendència a transformar o a presentar, en l’escriptura, una oralitat esporgada de nombrosos trets característics del discurs oral espontani, d’oferir una espècie d’oralitat estandarditzada i homogeneïtzada, hi ha escriptors que han assajat d’oferir-ne mostres pràcticament *autèntiques*, força reeixides, com és ara aquest fragment de monòleg:

Monòleg

Òndia si me’n recordo del primer dia, tu; i tant! Com si fos ara. Encara no havia tocat la sirena grossa, que ja era a la porteria, jo, escolta! No es veia ni una ànima. Dos quarts de cinc amb prou feines, devien ser. La mare ja m’ho deia: “No veus que encara és d’hora?” Però jo, res. Ni una ànima, tu. Només una rata grossa com un conill, vaig veure. Òndia, tu,

quina por! Es va ficar en una escaleta i jo cames ajudeu-me, amb el cabàs i la bata. Sort que ja era a la vora i la rata es va ficar a l'escaleta, tu. I arribo a la porteria i tot tancat. Una quietud... I jo: rriinnnggg! Estava nerviosa, t'ho juro. On vas a parar, en aquella hora de nit! I, rriinnnggg! Doncs res, tu, com si sentissin ploure. Segur que dormia, el porter. [...] Sort que era pel juny i no feia fred. Faig els anys el dia 17, jo. Catorze en tenia aleshores, maco. Ets molt saberut. I, escolta, no es veia ningú, i jo no gosava tornar a tocar el timbre. I tot plegat, UUUUUU!!!, la sirena. Òndia, tu, quin espant! Mig minut, toca, però jo no l'havia sentida mai en aquella hora. [...] Ui, de prohibicions! De res no hi ha tant! I jo no sabia pas què fer, tu. I ja em tens asseguda amb el cabàs a la falda, vinga contemplar el dallò dels avisos, que jo aleshores no ho sabia que ho fos, és clar. Moltes ja duïen la bata posada, i jo vinga plegar-la... la bata, és clar, la d'uniforme, vull dir, que amb les corredisses per culpa de la rata se m'havia emmatxucat. Òndia, tu, que bo, quan hi penso. I amb prou feines coneixia ningú... No que és gran el poble, però com que la majoria eren dones velles... I aleshores em vaig adonar del rellotge. Que bo, tu! És elèctric i salta cada mig minut. Fa un sorollet, crec!, i salta, tu... la broca, és clar, maco. I quan va arribar **la Montse**... Maïans, es diu... ah!, no sé si la coneixes... doncs **la Montse Maïans** diu: "Òndia, nena, que d'hora que t'has llevat!" Ja t'ho he dit, Maïans; escolta, si vols te la presento el dia que vinguis a Roda. Doncs **la Montse** em diu, dallò, nena, i ja em tens cap a la fàbrica... [...]

Miquel Martí i Pol²⁹

El text escrit també emprava recursos paralingüístics, d'entre els quals els signes de puntuació, un microsystema lingüístic constituït per un nombre limitat de marques discretes que entren generalment en oposició i que delimiten i jerarquitzen les diferents unitats lingüístiques d'un text.³⁰ En l'escriptura, l'ús de la puntuació depèn fonamentalment de la sintaxi, de la llargada dels fragments i, en menor grau, com assenyalen Solà-Pujol,³¹ de la prosòdia o entonació que el text tindria si es pronunciés: subdivideix el text segons la seva estructura semàntica i sintàctica per tal de facilitar-ne la interpretació. Les marques de la puntuació solen estar subjectes a regles estables, especialment en aquelles seqüències o textos anomenats genèricament informatius o referencials (destinats a lliurar dades, sovint organitzades i jerarquitzades, desproveïts de marques modalitzadores). Però en la mesura que s'hi superposen elements d'altres funcions del llenguatge

(expressiva, conativa o retòrica) o hi predominen, els textos són susceptibles d'una puntuació *diferent* mitjançant sobretot els anomenats signes d'entonació, que reproduirien o imitarien la prosòdia o l'entonació d'un text suposadament pronunciat, cosa que no sempre s'assoleix plenament a causa de la complexitat i riquesa d'elements entonacionals, pauses i canvis de ritme del discurs oral col·loquial. La lectura o interpretació d'aquests textos, per Payrató,

dista molt de ser una pura conversió mecànica (com la que podria donar-se, per exemple, entre mostres verbals escrites amb alfabetos o codis diferents), i ha de concebre's més aviat com un procés d'*interpretació*: els signes de puntuació, posem per cas, no es tradueixen automàticament en unes pauses amb un valor concret (un punt no equival a 1,4 segons) ni en unes determinades inflexions de l'entonació (un signe d'interrogació no sempre es converteix, necessàriament, en una elevació del to). És el parlant –el lector– qui decideix en cada cas, a partir d'uns coneixements adquirits, com interpretar cada text, com executar-lo d'acord amb el seu estil personal i en funció de factors relacionats amb els trets propis de les varietats dialectals i funcionals que domina.³²

3.1.4 Entre l'oral i l'escrit: un *continuum* gradual

Entre els pols oposats constituïts per l'oralitat més espontània (la conversa) i per l'escriptura altament elaborada o codificada (l'assaig, per exemple), hi ha un seguit de manifestacions lingüístiques que se situen en posicions intermèdies o híbrides. De fet, la divisió o disjuntiva oral/escrit parteix únicament del canal o mitjà de comunicació: expressió fònica / expressió gràfica. Això no obstant, l'oral pot ser present en l'escrit i l'escrit en l'oral: aquestes interrelacions posarien en relleu l'existència d'un *continuum* gradual entre els dos pols. Aquest *continuum* és possible per l'existència d'un altre binomi: la dicotomia oral/escrit ha de ser complementada pel binomi planificat / no planificat (o espontani / no espontani). Així, partint d'una combinació o redistribució dels trets que caracteritzen les

realitzacions extremes (+/- fònic, +/- realció de proximitat, +/- saber compartit, +/- quotidianitat, +/- planificació, +/- finalitat interpersonal), Briz-Serra³³ assenyalen almenys dues realitzacions discursives intermèdies: col·loquial oral (conversa entre amics en un bar), col·loquial escrit (carta familiar), formal oral (judici oral) i formal escrit (text legal).

Gregory-Carroll³⁴ en el ja clàssic diagrama sobre la relació entre l'oral i l'escrit mostraven l'existència d'una sèrie de realitzacions intermèdies, afavorides sens dubte pel desenvolupament en els últims decennis dels mitjans de comunicació:

Oral	<i>Espontani</i>	Conversa	
		Monòleg	
	<i>No espontani</i>	Recitat (contes, poemes, cançons, etc. de tradició oral sense una versió escrita establerta)	
		Execució oral d'un escrit	Com si no fos escrit (representació teatral, interpretació cinematogràfica, certs guions de ràdio i TV...)
			Sense amagar-ne l'origen escrit (conferències, discursos, certes classes...)
			No necessàriament per ser dit
	Per ser llegit com si a) se sentís (diàleg d'una novel·la), b) es pensés (monòleg interior)		
	Per ser llegit (premsa, assaig...)		

Tomàs,³⁵ en una monografia sobre variació funcional de l'oralitat, presenta el corpus objecte d'estudi, constituït per 16 mostres o modalitats reals de català oral actual (dialecte central), fruit de la combinació dels quatre factors que determinen les varietats funcionals o registres, amb distincions binàries: mode (canal: oral espontani / oral planificat), camp (tema: genèric/específic), to (formalitat: formal/informal) i tenor (propòsit: informatiu/interactiu). Les característiques del

corpus es poden representar en un quadre com el següent (l'última columna expressa la situació en què es dona cadascuna de les 16 mostres):

<i>Núm.</i>	<i>Mode</i>	<i>Camp</i>	<i>To</i>	<i>Tenor</i>	<i>Situació comunicativa</i>
1	oral espontani	genèric	formal	informatiu	Programa informatiu de TV ³⁶
2	oral espontani	genèric	formal	interactiu	Col·loqui radiofònic
3	oral espontani	genèric	informal	informatiu	Narració del passat
4	oral espontani	genèric	informal	interactiu	Conversa informal de tema genèric
5	oral espontani	específic	formal	informatiu	Resposta d'una pregunta a classe
6	oral espontani	específic	formal	interactiu	Conversa formal de tema específic
7	oral espontani	específic	informal	informatiu	Exposició informal de tema específic
8	oral espontani	específic	informal	interactiu	Conversa informal de tema específic
9	oral espontani	genèric	formal	interactiu	Parla a no-nadius
10	oral espontani	genèric	informal	interactiu	Parla a infants
11	oral planificat	genèric	formal	informatiu	Exposició formal planificada
12	oral planificat	genèric	informal	informatiu	Exposició informal de tema genèric
13	oral planificat	específic	formal	informatiu	Conferència
14	oral planificat	específic	formal	informatiu	Informe meteorològic ³⁷
15	escrit planificat	genèric	formal	informatiu	Escrit per ser dit de tema genèric
16	escrit planificat	específic	formal	informatiu	Escrit per ser dit de tema específic

3.2 Narrativa literària i article personal: segona meitat del XIX i primera del XX

Com apuntàvem a l'inici de 3.1, abans de verificar l'abast, els usos, els valors i les formes d'avui de l'article personal, convé constatar-ne els usos, els valors i les formes immediatament anteriors, és a dir, de la segona meitat del XIX i de la primera del XX. La primera dificultat rau a aplegar i a seleccionar un seguit de

documents o textos que, alhora que continguin nombrosos noms propis de persona, vinguin de situacions de comunicació no formal o quotidiana, o bé que en siguin una reproducció més o menys fidel. És evident la dificultat o la impossibilitat d'obtenir prou documents sonors d'aquest període de cent anys (i de les característiques abans esmentades), dels quals es puguin obtenir dades significatives i fiables quant als usos i valors de l'article personal.

D'aquest període, i per raons politico-socials amb les consegüents repercussions sociolingüístiques, els textos literaris són dels pocs documents que poden ajudar a confeccionar un corpus prou extens que permeti, amb unes certes garanties de fiabilitat, una reconstrucció aproximada dels probables usos i valors de l'article personal. Tanmateix, no tots els textos literaris són útils per a aquest propòsit. La narrativa (i en menor grau el teatre d'aquest període) hi pot contribuir especialment, atès que la novel·la, el conte, la rondalla, etc., és a dir el relat en el sentit de narració de fets reals o imaginaris,

té dos aspectes: al mateix temps és una història (*histoire*) i un discurs (*discours*). És història en el sentit que evoca una certa realitat, uns esdeveniments que podrien haver passat, uns personatges que, des d'aquest punt de vista, es confonen amb els de la vida real. Aquesta mateixa història podria haver-nos estat explicada per altres mitjans; a través d'un film, per exemple; hauríem pogut conèixer-la pel relat oral d'un testimoni, sense que s'hagués materialitzat en un llibre. Però al mateix temps l'obra és discurs: hi ha un narrador que explica la història, i davant d'ell un lector que la percep. A aquest nivell, el que compta no són els esdeveniments explicats sinó la manera com el narrador ens els fa conèixer.³⁸

És en el sentit que la *història* "evoca una certa realitat" i "uns personatges que [...] es confonen amb els de la vida real" que la narrativa catalana escrita durant aquells cent anys pot oferir-nos mostres de la vigència, formes i usos de partícules

o tractaments davant els noms propis de persones, mitjançant el narrador (o narradors). En el *discurs*, hi ha text del narrador (o narradors), que conta allò que passa: esdeveniments, accions, confrontació entre personatges, etc., i hi ha text dels personatges, als quals el narrador cedeix la paraula a través del discurs reportat,³⁹ fonamentalment del discurs directe, de l'indirecte i de l'indirecte lliure; hi ha, doncs, allò que s'anomena el mode narratiu (parla el narrador) i el mode dramàtic (el narrador cedeix la paraula als personatges).⁴⁰ En aquest vessant del *discurs* la narrativa pot oferir mostres versemblants de la parla quotidiana; probablement seria més rigorós dir que projecta una il·lusió calculada d'oralitat (v. 3.1.3), la qual cosa pot comportar també la presència d'articles o de tractaments personals.

3.2.1 Primacia del conte

Durant el període comprès entre la segona meitat del segle XIX i la primera del XX, el gènere narratiu per excel·lència en català és el conte, especialment entre 1865-1882, 1912-1925 o 1938-1956. Molas⁴¹ ho atribueix a tres factors: politico-socials, lingüístics i, finalment, estrictament estètics. Quant a les raons polítiques i socials, la demografia és escassa i el país no està dotat d'administració política pròpia, fets que entorpeixen la formació d'un mercat extens i, per tant, la consolidació d'una indústria editorial que pugui especialitzar-se sense problemes en la novel·la; els escriptors professionals o circumstancials han de refugiar-se en la narració curta que, quan és possible, publiquen en diaris i revistes. Pel que fa a les raons lingüístiques, aquest és un període en què s'inicia la fixació d'un llenguatge literari modern i alhora comença el procés de normativització lingüística; les vacil·lacions i la desorientació en aquests àmbits afavoreixen que el conte, per la seva extensió, esdevingui un mitjà més controlable lingüísticament, textualment i més manejable per a l'experimentació estilística. Quant a les raons estètiques, el quadre de

costums és, per als escriptors del XIX, un marc molt adequat per a la recerca de la realitat com a matèria narrativa; per als del canvi de segle el conte és el veritable succedani de la novel·la, que s'enfronta amb una crisi d'estructures; per als del XX, el conreu del conte representa dur a les últimes conseqüències les teories vigents, en part sorgides del triomf de la poètica simbolista, que plantegen la novel·la com un poema. El conte, més que la novel·la o que el teatre, és, doncs, la matèria literària per excel·lència, que gaudeix d'una continuïtat remarcable durant el període esmentat.

3.2.2 Selecció: *Antologia de contes catalans*

Arribats aquí, calia fer una selecció d'autors i de contes amb criteris estrictament literaris, que fos representativa dels diversos moviments artístics, tasca compromesa i sotmesa a probables subjectivitats o a incoherències. Per aquestes raons, he cregut adequat escollir com a material d'anàlisi l'*Antologia de contes catalans*,⁴² preparada per Joaquim Molas i publicada el 1982 i el 1983, en dos volums (en total, 846 pàgines). L'obra aplega 72 contes de 44 escriptors. Aquesta antologia, que també podria ser titllada d'arbitrària o de subjectiva, té l'avantatge, això no obstant, d'haver estat preparada segons uns criteris que, pel cap baix, podríem considerar objectius en relació als propòsits del present treball. Existeix una altra obra de característiques semblants, publicada també en dos volums, el 1981 i el 1983, a cura, respectivament, de Centelles i de Campillo, titulada *El conte des de 1939* i *El conte de 1911 a 1939*.⁴³ Aquests dos volums presenten 34 contes de 26 escriptors (en total, 296 pàgines). L'elecció de l'*Antologia* de Molas per fer-ne el buidatge de l'article personal o les formes de tractament davant els noms propis de persona respon no solament a criteris d'extensió (l'*Antologia* ofereix el doble de contes i d'autors respecte dels que seleccionen Campillo i Centelles), sinó també al fet que Molas hi ofereix, més que un simple inventari del gènere, un

panorama d'autors i d'obres publicades des del 1865 fins al 1954, període força més ampli que el seleccionat en l'altra obra (del 1911 al 1965), panorama fet a partir de la qualitat i de la vigència o interès històric dels textos seleccionats. El capítol 9 complementa aquesta anàlisi mitjançant altres mostres de narrativa literària i cinematogràfica traduïda o escrita originàriament en català.

3.2.3 Evolució estètica dels contes seleccionats

L'*Antologia de contes catalans*, que deixa de banda volgudament un gènere paral·lel, la rondalla, posa en relleu l'evolució estètica de les narracions mitjançant l'establiment de quatre grups (vegeu els quadres de 3.2.5). El primer grup, des de Robert Robert fins a Marià Vayreda, gira fonamentalment al voltant del quadre de costums, gènere consubstancial amb la recerca de la realitat com a matèria novel·lística; alguns dels quadres insinuen ja una certa individualització de caràcter psicològic; d'altres narracions, com alguna de Narcís Oller, posen les bases del conte realista. El segon grup de contes, des d'Apel·les Mestres fins a Joan Santamaria, té com a nucli el Modernisme, amb narracions rurals de Víctor Català, Prudenci Bertrana o Josep Pous i Pagès, amb individus marginats i assetjats per les incertituds i buidors de la societat. El tercer grup, que s'obre amb Joaquim Ruyra i es tanca amb Maurici Serrahima, recull els models més acostats al Noucentisme, amb textos que cerquen autonomia pròpia, molt elaborats literàriament, reveladors d'un món cultural refinat, en alguns casos defensors d'un ideal de societat burgesa liberal i cosmopolita. L'últim grup de l'*Antologia* comença amb contes d'abans de la guerra civil, amb Josep Pla, i acaba l'any 1954, amb Jordi Sarsanedas; la història passa a un segon pla i el conte esdevé especialment un text en què l'autor manipula la realitat en termes subjectivistes i intel·lectualitzats per crear un cos ple de connotacions personals o simbòliques.

3.2.4 Conte i realitat

És evident que de l'anàlisi d'una antologia de contes literaris no pot obtenir-se una radiografia exacta o fiable sobre els usos i valors de l'article personal en la societat: l'activitat literària és, sobretot, una manifestació de naturalesa estètica, artística, com la pintura, el cinema o la música; tot i que pot estar impregnada de societat, de realitat (maneja materials que provenen de la societat, com ara el llenguatge que serveix per a la comunicació quotidiana), l'activitat literària superposa al codi de la llengua un codi estètic més o menys complex que fa que l'obra no sigui mai un reflex pur i simple de la realitat. Això no obstant, és possible de constatar-hi tendències significatives pel que fa als objectius del present estudi. Així, al llarg de l'*Antologia* observem una evolució que va des d'una intenció manifesta de pintar amb fidelitat un decorat extraliterari que el conte s'encarregaria d'expressar (molt acostada a la de l'article periodístic) fins a una actitud que cerca en les obres especialment un efecte literari; una actitud que tradueix una concepció de l'*escriptura* radicalment distinta de la del *llenguatge periodístic* (v. cap. 10). Així, més que reproduir la realitat, allò que interessaria és la construcció, la creació d'un text, el qual engendraria el propi sistema de referents. Precisament, Goldenstein, comparant els procediments d'escriptura de caire realista i els de caire textual, referits en aquest cas a la novel·la, assenyala:

*Dans un cas, le roman tente d'englober le vaste monde et d'en fournir au lecteur une représentation fidèle. Tout l'art du romancier consiste à cacher le travail de réduction qu'il effectue pour donner au poli de son produit fini l'illusion de la réalité. Dans l'autre, le romancier choisit arbitrairement ses bases de départ: rien ou peu de chose, un mot, un groupe de vocables (nommés générateurs) qu'il va développer par un travail sur le matériau langagier lui-même. Au lieu d'opérer la réduction inévitable d'un tout en une partie [...], la production part d'une base minime qui engendre une prolifération de directions d'où naîtront les divers épisodes qui formeront la fiction. La seule réalité alors est la réalité du texte.*⁴⁴

La ficció narrativa literària, d'acord amb Maingueneau-Salvador, "afecta també els enunciats que simulen reproduir exactament com a citació literal uns enunciats produïts en un món «real» que, al capdavant, és també inventat".⁴⁵

3.2.5 Buidatge de l'article personal i de les formes de tractament

En els quadres d'aquest apartat, en què hi ha els resultats del buidatge, els noms dels contistes hi segueixen el mateix ordre que en els dos volums de l'*Antologia*; els contes hi han estat numerats per facilitar-ne la referència en la columna d'*observacions*. Les caselles de les columnes reservades als *noms propis* contenen els resultats del buidatge; el símbol (-) col·locat en una casella indica que en el conte o els contes de l'autor corresponent no apareix cap nom propi susceptible de dur article o tractament personal (v. 4.2.3.2); el símbol (□) col·locat en una casella indica que en el conte o els contes de l'autor corresponent hi apareix algun nom propi susceptible de dur article, però que el text en prescindeix.

A la doble columna dels *noms propis de ficció* (a *observacions*, s'hi fa referència amb l'abreviatura *F*), s'hi consignen els resultats obtinguts pel que fa al tipus d'article personal (*en* i *el*; *na* i *la*) o a la forma de tractament de respecte (*senyor*, *don*; *senyora*, *dona*, *donya*) col·locats davant els noms propis dels personatges de ficció de la història. A la doble columna dels *noms propis de no-ficció* (a *observacions*, s'hi fa referència amb l'abreviatura *NF*), s'hi consignen els resultats obtinguts pel que fa a l'article personal o a la forma de tractament col·locats davant els noms propis de persones o personatges reals que inclouen diversos contes. Les dades obtingudes respecten la majúscula o la minúscula inicial que presenten els textos (*En/en*; *Don/don*, etc.).

A les caselles dels resultats, no s'hi fa constar el nombre de vegades que un article personal o una forma de tractament apareix en un mateix autor; és una dada poc rellevant (tenint en compte que hi ha narracions en què, per exemple, un mateix nom propi apareix repetidament, i que hi ha contes en què un mateix nom apareix usat una sola vegada); allò que realment és significatiu és la constatació del sistema d'article personal o de tractament emprat per cada autor, i així és tal com queda reflectit en els quadres, sobretot en els casos en què els contes d'un autor presenten prou noms propis per permetre'n la reconstrucció.

Pel que fa als tractaments, únicament s'ha comptabilitzat *senyor*, *senyora*; *don*, *dona*, *donya*, i s'han deixat de banda els títols del tipus *doctor*, *comandant*, *mossèn*, *abat*, *santa*, *marquesa*, etc. (v. 4.2.3.4). No cal dir que les dades s'han obtingut dels casos en què el nom propi del personatge, de ficció i de no-ficció, apareix en contextos en què admet l'article personal o el tractament (els vocatius, per exemple, no n'admeten; v. 4.2.3.2): a "...Marta tenia un cos d'adolescent" (conte 53), el nom propi n'admet, però el text en prescindeix; a "Què hi ha, Ventura?" (conte16), el context no l'admet, com en aquests altres casos: "...i sempre més li vaig dir Cosme" (conte 59), "...lo pobre Esteve" (conte 15). No he comptabilitzat els noms bíblics pel fet que molt esporàdicament trobem casos en què duen anteposat un article (v. l'annex 6). Finalment, he consignat a *observacions* diversos casos de l'ús d'articles davant els sobrenoms o àlies (amb les contraccions *can* [*casa en* + nom propi / sobrenom] i *cal* [*casa el* + nom propi o sobrenom] o sense) i davant el nom distintiu de certs animals, per tal com pot ser útil per acabar de reconstruir el sistema d'article personal o de tractament emprat en un autor.

Quadres amb el resultat del buidatge de l'article personal i de les formes de tractament de les narracions de l'*Antologia de contes catalans*

1r grup

AUTORS I CONTES	NOMS PROPIS (FICCIÓ) ARTICLE O TRACTAMENT		NOMS PROPIS (NO-FICCIÓ) ARTICLE O TRACTAMENT		OBSERVACIONS
	masculí	femení	masculí	femení	
Robert Robert Barcelona 1830 - Madrid 1873 1. <i>De balcó a balcó</i> 2. <i>La rebotiga</i>	<i>senyor/Don</i>	<i>senyora</i>	En/ ☐	-	A 2 un dels noms F va precedit indistintament de <i>senyor</i> i <i>Don</i> .
C. Bosch de la T. Prats de Molló 1831 - La Jonquera 1897 3. <i>Colera a vora mar</i>	en <i>senyor</i>	la	-	-	El nom F <i>en Vicenç</i> conviu amb <i>lo senyor Vicenç</i> .
Francesc P. Briz Barcelona 1839 - 1889 4. <i>La Napa de Prats</i>	en	la	☐	-	
Emili Vilanova Barcelona 1840- 1905 5. <i>A casa l'arcalde</i> 6. <i>Bèsties embalsamades</i> 7. <i>Lo sant de la mestressa</i>	en <i>senyor</i>	la <i>donya</i>	☐	-	A 7, el narrador, extern, anomena un personatge de ficció com a <i>el senyor Desideri</i> ; l'esposa d'aquest ho fa amb article i en forma d'hipocorístic: <i>en Deri</i> .
M. de Bell-Lloch Barceloa 1841 - 1907 8. <i>La filla del mar</i>	-	-	-	-	Hi apareix el topònim <i>lo Cogoll d'en Bernat</i> .
Gabriel Maura Ciutat de Mallorca 1842 - 1907 9. <i>Escola pràctica</i> 10. <i>Ses Paparrines</i>	En <i>senyor/Don</i>	Na <i>senyora</i>	En	-	A 10, l'article personal adopta també aquestes formes: <i>N'Adela</i> (nom F), <i>N'Alarcón</i> (nom NF). A 9, hi apareix la forma <i>Can Soler</i> .

Àngel Guimerà Santa Cruz de Tenerife 1845 - Barcelona 1924 11. <i>El Nen Jueu</i>	-	la	-	-	L'únic personatge masculí de ficció és al·ludit amb el sobrenom <i>el Nen Jueu</i> , amb art.
Narcís Oller Valls 1846 - Barcelona 1930 12. <i>Isabel de Galceran</i> 13. <i>La bufetada</i> 14. <i>La natura</i>	en(l')/el <i>don</i>	la <i>donya</i>	-	-	A 12, un mateix personatge de ficció és anomenat <i>don Pau</i> (nom de pila) i <i>l'Armengol</i> (cognom). A 13, el narrador, extern, utilitza <i>en/el Llorenç</i> per a un mateix nom F; això no obstant, en la primera edició impresa, del 1884, hi apareix sempre <i>en</i> .
M. Genís Aguilar Vic 1847 - 1932 15. <i>L'Espalmada</i>	en(l')	la	-	-	Hi utilitza nombrosos àlies o sobrenoms, sempre precedits de l'art. <i>el</i> i <i>la</i> .
J. Pons i Massaveu Barcelona 1850 - 1918 16. <i>Viva la llibertat!</i> 17. <i>En Quicu dels llibres</i>	en <i>senyor</i>	-	☐ /en(l')	☐	A 17, el narrador, extern, prescindeix d'article o de tractament davant el nom NF d'escriptors, però hi anteposa <i>en/l'</i> davant el nom NF de polítics: <i>en Barcia, l'Olózaga</i> . A 17, hi apareix la forma <i>can Finet</i> .
Marià Vayreda Olot 1853 - Barcelona 1903 18. <i>Una vetllada... cursi</i>	-	-	-	-	No hi utilitza noms propis de persona.

2n grup

AUTORS I CONTES	NOMS PROPIS (FICCIÓ) ARTICLE O TRACTAMENT		NOMS PROPIS (NO-FICCIÓ) ARTICLE O TRACTAMENT		OBSERVACIONS
	masculí	femení	masculí	femení	
Apel·les Mestres Barcelona 1854 - 1936 19. <i>L'espasa</i>	-	-	-	-	Únicament fa servir noms bíblics.
Raimon Casellas Barcelona 1855 - Sant Joan de les Abadesses 1910 20. <i>La damisel·la santa</i> 21. <i>Deu-nos aigua, majestat!</i>	-	☐ /la	☐ /el	☐	A 20, conte de simbologia religiosa que situa la història a la Toscana, els noms F, sempre femenins, prescindeixen d'art., llevat de pocs casos en què alternen amb l'art., potser a la italiana (v. 2.2): <i>la</i> / ☐ <i>Clorinda Tarsis</i> . Un nom masculí NF du l'art., segurament a la italiana: <i>l'Ariost</i> . A 21 només utilitza noms bíblics.
Santiago Rusiñol Barcelona 1861 - Aranjuez 1931 22. <i>El pati blau</i>	-	-	-	-	No hi utilitza cap nom propi.
Miquel S. Oliver Campanet 1864 - Barcelona 1920 23. <i>El pare Amengual</i>	<i>don</i>	<i>dona</i>	☐	-	El conte, que situa la història a la Mallorca de finals del XVII, utilitza <i>don/dona</i> per als noms F. El nom de dues campanes és precedit per <i>en/na</i> : <i>N'Eloi</i> i <i>Na Figuera</i> . Hi apareixen les formes <i>can Guasp</i> i <i>ca la Viuda Frau</i> .
Prudenci Bertrana Tordera 1867 - Barcelona 1941 24. <i>L'encís d'una marrada</i> 25. <i>En Carxofa</i> 26. <i>El Cerdà</i>	<i>en</i>	<i>la</i>	-	-	Curiosament, els sobrenoms <i>en Carxofa</i> i <i>el Cerdà</i> , que serveixen de títol als contes 25 i 26, i que són repetits en les narracions respectives, l'un va precedit de <i>en</i> i l'altre de <i>el</i> (aquest últim davant un nom F format a partir d'un gentilici). A 24 trobem la forma <i>el</i> davant el nom d'un gos: <i>el Dick</i> . A 26 apareix la forma <i>can Patllari</i> .

Víctor Català L'Escala 1869 - 1966 27. <i>En Met de les Conques</i> 28. <i>Idil·li xorc</i> 29. <i>Carnestoltes</i>	En	la	-	-	L'art. <i>En</i> sempre hi és escrit amb majúscula inicial. A 28, el nom F d'un captaire és precedit indistintament de <i>En</i> i <i>el</i> : <i>En/el Tit</i> (segurament a mode de sobrenom o malnom).
Pere Coromines Barcelona 1870 - Buenos Aires 1939 30. <i>L'Avi dels Mussols</i>	<i>senyor</i>	la	-	-	L'únic nom propi F masculí que hi apareix du el tractament de <i>senyor</i> ; els altres, sobrenoms o àlies, vam amb <i>el</i> : <i>l'Avi dels Mussols, el Sépia</i> . S'hi recull la forma <i>cal Peru</i> .
Josep Pous i Pagès Figueres 1873 - Barcelona 1952 31. <i>La gropada</i>	en	-	-	-	L'art. <i>en</i> encapçala el sobrenom d'un pastor: <i>en Trumfa</i> .
Salvador Galmés Sant Llorenç des Cardassar 1876 - 1951 32. <i>La dida</i> 33. <i>Entre els dos mons</i>	-	-	-	-	A 32 no hi ha cap nom propi de persona. A 33 no hi ha noms propis; això no obstant, conté els topònims <i>Na Fàtima</i> i <i>Na Bauçana</i> . Presenta un sobrenom masculí, precedit de l'art. literari <i>el</i> (<i>el Fossier</i>), i el nom d'una gossa, precedit de l'art. balear <i>sa</i> (<i>sa Poruga</i>).
Alfons Maseras Sant Jaume dels Domenys 1884 - Tolosa de Llenguadoc 1940 34. <i>El poeta en el desterro</i>	☐	-	☐	☐	El conte situa la història en temps del poeta llatí Publi Ovidi Nasó (43 aC - 17 dC).
Joan Santamaria Lleida 1886 - Barcelona 1955 35. <i>L'organista</i>	-	-	-	-	No hi apareix cap nom propi.

3r grup

AUTORS I CONTES	NOMS PROPIS (FICCIÓ) ARTICLE O TRACTAMENT		NOMS PROPIS (NO-FICCIÓ) ARTICLE O TRACTAMENT		OBSERVACIONS
	masculí	femení	masculí	femení	
Joaquim Ruyra Girona 1858 - Barcelona 1939 36. <i>Avís misteriós</i> 37. <i>Mànegues marines</i> 38. <i>La Fineta</i>	-	la	-	-	A 36 i 37 no hi ha noms F en contextos que puguin revelar la presència o l'absència d'art. personal. Únicament a 38 hi ha un nom F femení (<i>la Fineta</i>) i un sobrenom (<i>l'Home del bosc</i>).
Joan Sacs Barcelona 1878 - 1948 39. <i>Ideals</i>	-	la	-	-	A 39 només s'utilitza un nom F femení (<i>la Tereseta</i>).
J. Puig i Ferrer La Selva del Camp 1882 - París 1956 40. <i>Les tres gemmes</i>	☐	-	-	-	
Josep Carner Barcelona 1884 - Brussel·les 1970 41. <i>L'armari</i> 42. <i>El gelat de xocolata</i>	-	☐	☐	-	A 42, conte situat a Escòcia, hi apareixen els tractaments <i>Mrs.</i> i <i>lady</i> .
Alexandre Plana Lleida 1889 - Banyuls de la Marenda 1940 43. <i>Vida d'un actor</i> 44. <i>Les dues germanes</i>	en <i>senyor</i>	la/ ☐	☐	-	A 44 el narrador, extern, combina <i>la</i> i ☐ per a uns mateixos noms F. Hi apareixen, a 43, les formes <i>cal Borni</i> (per a un sobrenom) i <i>can Martín</i> (per a un cognom).
E. Duran i Reynals Barcelona 1891 - París 1917 45. <i>Homes i esperits</i>	<i>senyor</i>	la	-	-	Els noms propis masculins van precedits sistemàticament de <i>senyor</i> ; els femenins, sempre de <i>la</i> .

J.E. Martínez F. València 1891 - 1965 46. <i>Amor, dolç sentiment...</i> 47. <i>El petit Rovira</i>	☐ <i>senyor</i>	-	-	-	A 46 no hi ha cap nom propi. A 47, hi apareix un personatge anglès esmentat com a <i>Miss Dorothy</i> .
C.A. Jordana Barcelona 1893 - Buenos Aires 1958 48. <i>Txossep</i>	☐	-	-	-	
Carles Soldevila Barcelona 1892 - 1967 49. <i>Una alarma</i>	☐ /en	☐ /la	-	-	El narrador, extern, prescindeix de l'article davant els noms propis F; els personatges, quan parlen, hi anteposen <i>en</i> i <i>la</i> .
Miquel Llor Barcelona 1894 - 1966 50. <i>Els neguits de la Palmira</i> 51. <i>L'endemà del dolor</i>	en(l') <i>don</i>	la/ ☐ <i>donya</i>	☐ /en	☐	A 50, als personatges de ficció que són benestants o cultes, se'ls anteposa <i>don/donya</i> . Els personatges de ficció que són de baixa extracció social duen <i>en</i> i <i>la</i> davant el nom. Així, <i>la Palmira</i> esdevé <i>donya Palmira</i> en casar-se amb el benestant <i>don Nin</i> . Al mateix conte, una gosseta és <i>la Carina</i> , amb l'art. <i>la</i> . A 51, llevat del popular Josep Anselm Clavé (<i>en Clavé</i>), la resta de noms propis NF prescindeixen de tractament o d'article.
M. Serrahima Barcelona 1902 - 1979 52. <i>Fedra</i>	-	-	-	-	Llevat del títol, al conte no hi ha cap nom propi F i NF.

4t grup

AUTORS / CONTES	NOMS PROPIS (FICCIÓ) ARTICLE O TRACTAMENT		NOMS PROPIS (NO-FICCIÓ) ARTICLE O TRACTAMENT		OBSERVACIONS
	masculí	femení	masculí	femení	
Josep Pla Palafrugell 1897 - Llofriu 1981 53. <i>Una aventura al Canal</i>	☐ <i>senyor</i>	☐	☐	-	Els noms masculins F, tant catalans com no catalans, solen prescindir d'art., tot i que esporàdicament van precedits de <i>senyor</i> . Un personatge de ficció d'origen anglès és anomenat sempre <i>Mr. Thomson</i> ; un que és d'origen grec, <i>Mr.</i> / ☐ / <i>senyor Panaiotis</i> .
Llorenç Villalonga Ciutat de Mallorca 1897 - 1980 54. <i>Sol al Mirador</i> 55. <i>Marcel Proust intenta vendre un De Dion-Bouton</i>	-	☐	☐	☐	
Francesc Trabal Sabadell 1899 - Santiago de Xile 1957 56. <i>Tres arguments</i>	-	-	-	-	No hi ha noms F en contextos que puguin revelar la presència o l'absència d'art. personal. Això no obstant, hi apareixen <i>Mme. Récamier</i> , <i>Monsieur Soterello</i> .
Joan Oliver Sabadell 1899 - Barcelona 1986 57. <i>Tobiada</i>	☐	☐	-	-	
Mercè Rodoreda Barcelona 1909 - Girona 1983 58. <i>La sang</i> 59. <i>Una fulla de gerani blanc</i> 60. <i>La meva Cristina</i>	en	la	-	-	

Ll. Ferran de Pol Arenys de Mar 1911 -1995 61. <i>El centaure i el cavaller</i>	en	☐	☐	-	Llevat d'un sol cas de nom masculí F que du <i>en</i> (<i>en Benítez</i>), i d'un sol cas de nom F que prescindeix sempre de l'art. (<i>Rose</i>), la resta de noms propis F es troben en contextos que no poden revelar la presència o l'absència d'art., o bé van precedits de títols com ara <i>comandant, emperadriu, coronel</i> , etc.
Pere Calders Barcelona 1912 - 1994 62. <i>Les mans del taumaturg</i> 63. <i>La ratlla i el desig</i> 64. <i>La verge de les vies</i>	☐ /el	☐ <i>donya</i>	-	-	Tant a 62 com a 63, el narrador, intern, prescindeix dels noms propis F i NF. A 64, de tema mexicà, hi apareix un únic cas de nom propi F precedit de <i>el</i> (<i>el Natxo</i>); la resta de noms F en prescindeixen, o bé van precedits de <i>donya</i> (<i>donya Cuca</i>).
Salvador Espriu Santa Coloma de Farners 1913 - Barcelona 1985 65. <i>Tereseta-que-baixava-les-escales</i> 66. <i>Letizia</i> 67. <i>Tres sorores</i>	☐ /en(l') <i>senyor</i>	☐ /la	☐	☐	Malgrat la presència de l'art. personal davant alguns noms propis F, en la majoria de casos se'n prescindeix, especialment quan els personatges no són d'extracció baixa.
Manuel de Pedrolo L'Aranyó 1918 - Barcelona 1990 68. <i>Les civilitzacions són mortals</i>	☐	☐	-	-	Tots els noms propis F tenen ressonància anglosaxona.
Joan Perucho Barcelona 1920 69. <i>Les bruixeries del comte Alexandre Kulak</i> 70. <i>Amb la tècnica de Lovecraft</i>	-	-	☐	☐	A 69, la història és ambientada en bona part en el París de la segona meitat del XVIII, i s'hi combinen noms propis NF amb d'altres que versemblantment volen ser de no-ficció.
Jordi Sarsanedas Barcelona 1924 71. <i>Mite en un jardí</i> 72. <i>Mite del cigne i la vinya</i>	-	-	☐ /En	☐	Malgrat que els noms propis NF que hi apareixen són francesos i anglosaxons, a 71 es fa referència a <i>el nostre gran rei En Jaume</i> , i a 72 s'esmenta <i>can Tripetes</i> .

1r grup (resum)

Format per 11 escriptors (de Robert Robert a Marià Vayreda) i 18 contes

9 escriptors inclouen noms propis de **personatges de ficció** en els contes (81,81%)

<i>Escriptors que utilitzen article</i>	<i>%</i>	<i>Formes d'article utilitzades</i>		<i>Escriptors que les utilitzen</i>	<i>%</i>	<i>Prescindeixen d'article</i>	<i>%</i>	<i>Combinen presència i absència d'article</i>		<i>%</i>	<i>Utilitzen només tractament</i>		<i>%</i>
8	88,88	en	la	4	50	0	0	0	0	1	11,11		
		en/el	la	1	12,5								
		En	Na	1	12,5								
		en	-	1	12,5								
		-	la	1	12,5								
88,88						0		0		11,11		100%	

5 escriptors inclouen noms propis de **personatges de no-ficció** en els contes (45,45%)

<i>Escriptors que utilitzen article o formes de tractament</i>	<i>%</i>	<i>Formes que utilitzen</i>		<i>En prescindeixen</i>	<i>%</i>	<i>En combinen la presència i l'absència</i>	<i>Formes que utilitzen</i>		<i>%</i>	
1	20	en	-	2	40	1	En/□	-	40	
						1	□/en(l')	□		
20				40				40		100%

20

40

40 100%

2n grup (resum)

Format per 11 escriptors (d'Apel·les Mestres a Joan Santamaria) i 16 contes

7 escriptors inclouen noms propis de **personatges de ficció** en els contes (63,63%)

<i>Escriptors que utilitzen article</i>	<i>%</i>	<i>Formes d'article utilitzades</i>	<i>Escriptors que les utilitzen</i>	<i>%</i>	<i>Prescindeixen d'article</i>	<i>%</i>	<i>Combinen presència i absència d'article</i>	<i>%</i>	<i>Utilitzen només tractament</i>	<i>%</i>
4	57,14	en/En la	2	50	1	14,28	1	14,28	1	14,28
		en -	1	25						
		(tractament) la	1	25						
57,14				14,28		14,28		14,28		100%

3 escriptors inclouen noms propis de **personatges de no-ficció** en els contes (27,27%)

<i>Escriptors que utilitzen article o formes de tractament</i>	<i>%</i>	<i>Formes que utilitzen</i>	<i>En prescindeixen</i>	<i>%</i>	<i>En combinen la presència i l'absència</i>	<i>Formes que utilitzen</i>	<i>%</i>	
0	0	-	2	66,66	1	□/el □	33,33	
0				66,66		33,33		100%

3r grup (resum)

Format per 11 escriptors (de Joaquim Ruyra a Maurici Serrahima) i 17 contes

10 escriptors inclouen noms propis de **personatges de ficció** en els contes (90,90%)

<i>Escriptors que utilitzen article</i>	<i>%</i>	<i>Formes d'article utilitzades</i>	<i>Escriptors que les utilitzen</i>	<i>%</i>	<i>Prescindeixen d'article</i>	<i>%</i>	<i>Combinen presència i absència d'article</i>	<i>%</i>	<i>Utilitzen només tractament</i>	<i>%</i>
3	30	- la	2	66,66	4	40	3	30	0	0
		(tractament) la	1	33,33						
		30		40		30		0		100%

3 escriptors inclouen noms propis de **personatges de no-ficció** en els contes (27,27%)

<i>Escriptors que utilitzen article o formes de tractament</i>	<i>%</i>	<i>Formes que utilitzen</i>	<i>En prescindeixen</i>	<i>%</i>	<i>En combinen la presència i l'absència</i>	<i>Formes que utilitzen</i>	<i>%</i>	
0	0	-	2	66,66	1	□/en □	33,33	
		0		66,66		33,33		100%

4t grup (resum)

Format per 11 escriptors (de Josep Pla a Jordi Sarsanedas) i 20 contes

8 escriptors inclouen noms propis de **personatges de ficció** en els contes (72,72%)

<i>Escriptors que utilitzen article</i>	<i>%</i>	<i>Formes d'article utilitzat</i>		<i>Escriptors que les utilitzen</i>	<i>%</i>	<i>Prescindeix en d'article</i>		<i>%</i>	<i>Combinen presència i absència d'article</i>		<i>%</i>	<i>Utilitzen només tractament</i>		<i>%</i>
1	12,25	en	la	1	100	4	50	3	37,5	0	0			

12,25

50

37,5

0

100%

6 escriptors inclouen noms propis de **personatges de no-ficció** en els contes (54,54%)

<i>Escriptors que utilitzen article o formes de tractament</i>	<i>%</i>	<i>Formes que utilitzen</i>	<i>En prescindeixen</i>	<i>%</i>	<i>En combinen la presència i l'absència</i>	<i>Formes que utilitzen</i>	<i>%</i>
0	0	-	5	83,33	1	En/□ □	16,66

0

83,33

16,66

100%

3.2.5.1 Noms propis de ficció i noms propis de no-ficció

En tots quatre grups és alt el percentatge d'escriptors que utilitzen noms propis de ficció (F):

1r grup: 81,81 %	2n grup: 63,63%	3r grup: 90,90%	4t grup: 72,72%
------------------	-----------------	-----------------	-----------------

Pel que fa a l'ús de noms propis de no-ficció (NF), només en el 4t grup hi ha més de la meitat dels escriptors que n'utilitzen:

1r grup: 45,45%	2n grup: 27,27%	3r grup: 27,27%	4t grup: 54,54%
-----------------	-----------------	-----------------	-----------------

3.2.5.2 Noms propis de ficció i ús de l'article

S'observa un decreixement progressiu de l'ús exclusiu de l'article personal davant els noms de ficció a mesura que es van succeint els grups d'escriptors (el 88,88% en els escriptors del 1r grup, enfront del 12,25% en els escriptors del 4t grup):

1r grup: 88,88%	2n grup: 57,14%	3r grup: 30%	4t grup: 12,25%
-----------------	-----------------	--------------	-----------------

Contràriament, l'absència d'article davant els noms propis de ficció creix a mesura que se succeeixen els grups d'escriptors (el 0% en els escriptors del 1r grup, enfront del 50% en els escriptors del 4t grup):

1r grup: 0%	2n grup: 14,28%	3r grup: 40%	4t grup: 50%
-------------	-----------------	--------------	--------------

Les dades anteriors són matisades, però, per les que indiquen el percentatge d'escriptors que combinen la presència i l'absència de l'article personal davant noms propis de ficció, en un ordre creixent:

1r grup: 0%	2n grup: 14,28%	3r grup: 30%	4t grup: 37,5%
-------------	-----------------	--------------	----------------

Pel que fa a les formes d'article personal utilitzat, llevat de dos casos aïllats, sempre és *en* per a noms masculins (o *l'* quan els noms masculins comencen per vocal) i *la* per a noms femenins.

Hi ha el cas de l'escriptor mallorquí Gabriel Maura (1r grup), que empra *En/N'* per a noms masculins, i *Na/N'* per a noms femenins. Tres escriptors mallorquins més, Miquel dels Sants Oliver (2n grup), Salvador Galmés (2n grup) i Llorenç Villalonga (4t grup), o bé utilitzen el tractament *don/dona* (en un conte que situa la història a la Mallorca de finals del XVII), o bé no hi inclouen noms propis, o bé prescindeixen d'article, respectivament. Això no obstant, Miquel dels Sants Oliver inclou noms propis no personals amb article en els seus contes: *N'Eloi* i *Na Figuera* (noms de dues campanes), i Salvador Galmés hi utilitza els topònims *Na Fàtima* i *N a Bauçana*.

Únicament dos escriptors (de l'àrea del català central), Narcís Oller (1r grup) i Pere Calders (4t grup), empren la forma *el* davant noms propis masculins començats per consonant. Curiosament un conte d'Oller anteposa indistintament a un mateix personatge les formes *en* i *el* de l'article (*en/el Llorenç*), segons l'edició presentada per Molas i coincident en part amb la de Selecta (totes dues parteixen de l'edició del 1928, amb correccions de Guanyabens); això no obstant, en la primera edició impresa, del 1884, Oller hi utilitzava únicament la forma *en* davant *Llorenç*.⁴⁶ Pere Calders, que habitualment prescindeix d'article, en un conte de tema mexicà anteposa la forma *el* al nom masculí d'un personatge (*el Natxo*).

3.2.5.3 Noms propis de no-ficció i ús de l'article

La presència de noms propis de personatges de no-ficció o reals és força més baixa que la presència dels de ficció. Només és al 4t grup que els escriptors que els utilitzen superen el 50% (concretament, el 54,54%).

L'absència d'article o tractament davant els noms de no-ficció obté les xifres més altes en tots quatre grups. Aquesta absència augmenta a mesura que se succeeixen els grups (el nombre més elevats d'escriptors que en prescindeixen, el trobem al 4t grup, amb el 83,33%):

1r grup: 40%	2n grup: 66,66%	3r grup: 66,66%	4t grup: 83,33%
--------------	-----------------	-----------------	-----------------

Contràriament, els escriptors que més combinen alhora la presència i l'absència d'article o tractament davant els noms propis de no-ficció són els del 1r grup, amb un 40%; el percentatge va decreixent amb la successió de grups. Les formes utilitzades pels escriptors, en aquest context, es redueixen a *En* o *en* i *el*:

1r grup: 40%	2n grup: 33,33%	3r grup: 33,33%	4t grup: 16,66%
--------------	-----------------	-----------------	-----------------

L'ús de *en* davant els noms de no-ficció no sembla pas que obeeixi al seu antic valor de tractament de cortesia o respecte. Llevat d'un cas, en què s'esmenta textualment "el nostre gran rei En Jaume" (Jordi Sarsanedas, conte 71), la resta d'usos de *en* (o *l'* davant un nom masculí començat per vocal) connotarien popularitat –coneixença general, pública– dels personatges. Així, Miquel Llor (3r grup), al conte 51, només utilitza l'article *en* davant el popular músic, poeta i polític Josep Anselm Clavé, però en prescindeix davant altres personatges de no-ficció com Robrenyo, Ausiàs March, etc. Joan Pons i Massaveu (1r grup), al conte 17,

prescindeix de l'article davant el nom d'escriptors (Lamartine, Victor Hugo, Chateaubriand, etc.), però el col·loca davant polítics populars de l'època: *en Barcia, l'Olózaga, en Rivero*, etc. Raimon Casellas (2n grup), al conte 20, anteposa *el* al nom del poeta italià Ariosto (seguint la tradició italiana d'anteposar l'article als cognoms de personatges cèlebres; v. 2.2). El mallorquí Gabriel Maura (1r grup), al conte 10, anteposa *En* davant el cognom de l'escriptor Alarcón (*N'Alarcón*), segurament seguint els usos balears de fer precedir, gairebé universalment, els noms propis de l'article personal.

3.2.5.4 Sobrenoms i noms d'animals

En el quadre d'*observacions*, s'hi ha consignat la presència de sobrenoms, malnoms o àlies en els contes analitzats. Cal dir d'entrada que els termes *sobrenom, renom, àlies, malnom o motiu* són considerats sinònims, i designen el nom popular aplicat a una persona (i, per extensió, a una família o a un grup més o menys nombrós de persones), que sol tenir com a origen una referència toponímica, laboral, una qualitat o defecte (físics o morals), una anècdota de caire ironicohumorístic o, simplement, un nom de persona.

Els sobrenoms sovintegen, en català, en tota mena de documentació entre els segles XV i XIX, fins i tot després del 1870, data de l'establiment del registre civil. Segons Miralles, la raó d'aquest fet cal cercar-la en l'assentament de la població en les pròpies viles (no hi ha grans moviments de repoblació) i en la puja demogràfica; aquests fets comporten "l'augment del nombre de famílies que duen el mateix cognom, la qual cosa, unida a la circumstància de l'«opacitat semàntica» dels cognoms, fa imprescindible que en la documentació hom adjunti el malnom a l'esquema tradicional de prenom + cognom, per a poder distingir de quina persona es tracta".⁴⁷ Al segle XX els sobrenoms ja no solen aparèixer en la documentació

administrativa municipal pel fet que les persones són designades per mitjà de l'esquema prenom + cognom patern + cognom matern. Tot i així, la narrativa sol fer-se ressò de l'ús dels sobrenoms en la vida quotidiana, especialment dels pobles, i més modernament en àmbits escolars, laborals, de caserna, etc.

Els sobrenoms que presenta l'*Antologia* van inequívocament precedits dels articles *el* i *la* quan combinen en un sintagma *nom + CN*: *el Nen Jueu* (conte 11), *ca la Viuda Frau* (conte 23), *l'Avi dels Mussols* (conte 30), *l'Home del bosc* (conte 38). En canvi, hi ha vacil·lacions quant a l'ús de *el* o *en* en els casos en què el sobrenom prové d'un adjectiu o d'un nom comú (tant si són semànticament opacs com transparents): *en Carxofa* i *el Cerdà* (contes 25 i 26), *en/el Tit* (conte 28), *el Sépia* (conte 30), *en Trumfa* (conte 31), *el Fosser* (conte 33), *cal Borni* (conte 43), *can Tripetes* (conte 72). Quan el sobrenom és format a partir d'un nom de pila o d'un cognom, la tendència és fer-lo precedir de *en*: *can Soler* (conte 9), *can Guasp* (conte 23), *can Patllari* (conte 26), *can Martín* (conte 43); *can Finet* (conte 17) i *cal Peru* (conte 30) possiblement tenen origen en un nom de pila (*Fineta* i *Pere*, respectivament).

Els contes presenten tres casos d'animals amb nom distintiu; tots tres noms, assignats a gossos, van precedits de l'article *ella*: *el Dick* (gos del conte 24), *la Carina* (gossa del conte 50), o bé *sa Poruga* (gossa del conte 33).

3.2.6 Conclusions

a) D'entre els 44 escriptors seleccionats en l'*Antologia*, que comprèn 72 contes (des de 1865 fins a 1954), n'hi ha un altíssim percentatge que atribueixen noms propis als personatges de ficció. Aquest ús és igualment alt en els quatre grups d'escriptors en què és divideix l'*Antologia*: 1r grup, escriptors que

conreen el quadre de costums i el conte realista; 2n grup, escriptors genèricament modernistes, amb nombroses narracions rurals que presenten personatges marginats per la societat; 3r grup, escriptors acostats al Noucentisme, amb textos que cerquen autonomia pròpia, reveladors sovint d'un món cultural refinat; 4t grup, escriptors que sobretot creen textos amb un sistema propi de referents, en els quals es manipula subjectivament la realitat per tal de crear un cos ple de connotacions personals o simbòliques. Destaca l'atribució de noms propis a personatges de ficció en els contes dels autors del 1r grup (el 81,81% dels escriptors) i en els del 3r grup (el 90,90% dels escriptors).

- b) Quant a l'opció de fer precedir aquests noms propis d'article personal o de prescindir-ne, s'observa una clara tendència a l'ús absolut de l'article en aquells escriptors que ofereixen una representació més fidel de la realitat en els contes (el 88,88% dels contistes del 1r grup); ús que va decreixent a mesura que els escriptors es van decantant cap a la creació o construcció de textos autònoms, amb el propi sistema de referents, i van deixant de banda una reproducció més o menys fidel de la realitat; així, només el 30% dels contistes del 3r grup i el 12,25% dels del 4t grup anteposen absolutament l'article als noms dels personatges de ficció.

- c) Conseqüentment, creix l'absència absoluta de l'article davant els noms propis de ficció a mesura que els escriptors abandonen en els contes la il·lusió de la realitat: el 0% dels escriptors del 1r grup prescindeixen de l'article, el 14,28% dels del 2n grup, el 40% dels del 3r grup, i el 50% dels del darrer grup. Això no obstant, aquestes dades són matisades per les que expressen el percentatge d'escriptors de cada grup que combinen alhora la presència i l'absència

d'article davant els noms propis, amb un balanç que dóna un avantatge progressiu a l'ús de l'article.

- d) Quant a la forma d'article utilitzat, en tots quatre grups s'imposa aclaparadorament la combinació *en* (*l'* davant nom masculí començat per vocal) i *la*. Aquest és el sistema que hom ha anomenat barceloní.
- e) El nombre de contistes que empren en els textos noms propis de persones o personatges reals, o de no-ficció (escriptors, polítics, pintors, músics, etc.), és relativament baix, especialment si el comparem amb el nombre d'escriptors que hi atribueixen noms propis als personatges de ficció: al 1r grup, els autors no arriben a la meitat (el 45,45%); al 4t grup, els escriptors que recorren als noms de personatges de no-ficció superen lleugerament la meitat (54,54%). Aproximadament un quart dels contistes dels altres dos grups utilitzen aquest recurs. Coherentment amb les dades obtingudes en els punts anteriors, la presència de personatges reals en els contes del 1r grup posaria en relleu la voluntat dels autors de reforçar la il·lusió de realitat dels textos. Contràriament, la utilització també relativament alta de personatges reals, especialment procedents de l'àmbit cultural, en els contes del 4t grup serviria en aquest cas per donar suport a la *intel·lectualització* dels textos.
- f) L'absència d'article o formes de tractament davant els noms propis de personatges reals obté en tots quatre grups el percentatge més alt, un percentatge creixent a mesura que se succeeixen els grups: al 1r, el 40% dels escriptors en prescindeixen; al 2n i al 3r grups, el 66,66 %; al 4t grup, el 83,33%. Paral·lelament, hi decreix el percentatge dels contistes que combinen alhora l'absència i la presència d'article o tractament: el 40% en el 1r grup, el

33,33% en el 2n i 3r grups i el 16,66% en l'últim grup. Conseqüentment, com més *intel·lectualitzats*, cosmopolites i menys acostats a la realitat quotidiana són els contes, més en prescindeixen davant el nom de personatges reals, tal com s'esdevé en la majoria de llengües del nostre entorn.

- g) En els casos d'ús d'article en els noms de no-ficció, la forma utilitzada gairebé unànimement és *en* (no hi ha cap mostra d'article davant un nom femení de no-ficció). De fet, s'observa clarament que aquest ús de *en* no respon a un possible tractament honorífic o de respecte, sinó que s'anteposa principalment al nom d'aquells personatges reals que gaudirien de gran popularitat (músics o polítics); els altres noms, de personatges catalans o no, en prescindeixen. Un escriptor anteposa davant el nom del poeta italià Ariosto l'article *el* (seguint la tradició italiana de fer precedir el cognom de personatges cèlebres amb l'article definit).
- h) Al llarg dels 72 contes apareixen diversos sobrenoms o àlies, aplicats a personatges de ficció. Quan l'origen del sobrenom és un cognom, gairebé unànimement es fa precedir de *en* (*can Soler*, *can Guasp*, etc.). Quan el sobrenom és format a partir d'un nom o d'un adjectiu, hi ha vacil·lació en l'ús de l'article (*en/el*): *en Carxofa*, *el Cerdà*, *cal Borni*, *can Tripetes*, etc. Finalment, hi ha unanimitat a l'hora d'introduir el nom donat a animals, encara que n'hi ha poques mostres, amb l'article *el* i *la*: *el Dick*, *la Carina*.

3.3 Notes

1. La transcripció dels enregistraments es basa fonamentalment en les normes presentades per Tomàs (1998: 50-53):

Aspectes prosòdics

descens de la seqüència tonal terminal:	\
ascens de la seqüència tonal terminal:	/
manteniment de la seqüència tonal terminal:	_
allargaments de síl·laba:	: :: :::

Aspectes fonètics

caiguda de consonants:	( ) a(l)tre
caiguda de vocals àtones:	( ) p(a)rets
elisions vocàliques:	' hi'via
pronúncia puntual:	[ ] no mat[e] gaire

Recobriments

Recobriments o discurs simultani:	[discurs del parlant TR] [discurs del parlant AF] [discurs del parlant EC]
-----------------------------------	--

Aspectes vocals

riure:	@ @@ @@@
sons paralingüístics:	
. dubte	m:: a:: e::
. sorpresa	ah oh
. demanda de confirmació	eh

Seqüències intel·ligibles

mots intel·ligibles:	x xx xxx
----------------------	----------

Accions

Accions paral·leles a la parla:	(<i>cursiva</i>) (S'engega el cotxe)
---------------------------------	--

2. Enregistrament d'una conversa entre nois i noies de 20-28 anys, fet al local de l'Agrupament Escolta Guillem de Balsareny, el 25 de novembre del 2000, per Anna Nòria, Montserrat Parera i Berta Vilageliu (tema: preparació d'una activitat nadalenca d'aquest col·lectiu escolta).
3. Enregistrament d'una conversa entre nois de 18 i 19 anys, de Prats de Lluçanès, fet a l'interior d'un vehicle, el 27 de novembre del 2000, per Ester Griera (tema: primers dies de la conducció d'un cotxe poc després d'haver obtingut el permís de conduir).
4. Enregistrament d'una conversa entre un pare de 45 anys i una filla de 9 anys, de Campdevàrol, fet al seu domicili, el 28 de novembre del 2000, per Marc Bassaganya i Arnau Soy (tema: manera de ser de la mare).
5. Enregistrament d'una conversa d'un pare de família, de 35 anys, de les Franqueses del Vallès, fet al seu domicili, el 17 de febrer del 1994 (tema: la vida al barri).

Transcripció extreta d'un treball inèdit realitzat per Coromina-Fargas (1994c). En aquest cas, l'informant sabia que se l'estava enregistrant.

6. Enregistrament d'una conversa entre dues noies de 20 anys, de Flix i de Reus, fet en una cafeteria de Reus, el 25 de novembre del 2000, per Cristina Aguadé i Mireia Sánchez (tema: cinema).
7. Enregistrament d'una conversa entre dos homes d'uns 75 anys, fet en un bar de Vic, el 23 de novembre del 2000, per Anna Castejón i Elisabet Sabata (tema: activitats quotidianes).
8. Enregistrament d'una conversa entre una mare de 40 anys i una filla de 14 anys, de Vic, fet al seu domicili, el 24 de novembre del 2000, per Montserrat Serra i Vilà (tema: petició d'assistir a una festa).
9. Enregistrament d'una conversa entre un matrimoni d'uns 45 anys, de l'Ametlla del Vallès, fet al seu domicili, el 24 de novembre del 2000, per Isabel Roca i Rosell (tema: peripècia durant un viatge de vacances).
10. Enregistrament d'una conversa d'una mare (A), de 64 anys (nascuda a Sant Feliu de Llobregat, de mare alacantina) resident a Barcelona des del 1942 amb el seu fill (B), de 34 anys (nascut i resident a Barcelona). Conversa enregistrada l'11 de març del 1994 al seu domicili de l'Esquerra de l'Eixample, de Barcelona (tema: viatges i excursions). Transcripció extreta d'un treball inèdit realitzat per Moret (1994). En aquest cas, els informants sabien que se'ls enregistrava.
11. Enregistrament d'una conversa amb una dona, de 77 anys (soltera i pensionista), nascuda i resident a Hostafrancs (Barcelona). Conversa enregistrada el 12 de febrer del 1994 al seu domicili (tema: naixement d'un nebot). Transcripció extreta d'un treball inèdit realitzat per Manrubia (1994). En aquest cas, la informant sabia que se l'enregistrava.
12. Salvador (1989: 16).
13. Cal destacar Gregory-Carroll (1978), Marí (1982), Cassany (1987), Salvador (1989), Payrató (1990 i ed. 1998), Castellà (1992), Tuson Valls (1995), Azevedo (1996), Bassols-Torrent (1996), Briz-Serra (1997), Bustos (1997), Artigas (coord. 1999), Alcoba (coord. 1999), Cros-Segarra-Torrent (curs. 2000).
14. Viana (1989: 85).
15. Llevat de casos de comunicació escrita en temps real, com ara en la tertúlia o xat, que és immediata.
16. Manllevant la terminologia emprada per Boix (1993), aquests canvis esporàdics de codi són del tipus *alternances*, en què conscientment s'introdueixen en el discurs mots o seqüències molt breus que, això no obstant, no impliquen una renegociació de la llengua de base, el català; generalment s'utilitzen per aconseguir efectes retòrics d'èmfasi i personalització. Les interferències, en canvi, són marques transcòdiques (de tipus fonètic, lèxic, sintàctic i morfològic) no detectades pels parlants, integrades en el sistema lingüístic de base (en aquest cas, el català).

17. Vegeu la nota anterior.
18. Espuny (1998). Payrató (1985) ha tractat extensament les interferències lingüístiques (català-castellà-català), amb exemples i comentaris.
19. Bustos (1997).
20. Payrató (1990: 71).
21. Azevedo (1996: 118-121).
22. Azevedo (1996: 117).
23. En aquestes mostres, hom pot constatar els diversos graus de domini de l'oral escrit per part dels autors dels textos.
24. Simó (1997: 74).
25. Serra (1987: 94-95).
26. Benet i Jornet (1982: 45-46).
27. *Plats bruts* (2000).
28. Porcel (1972: 113-117).
29. Martí i Pol (1978: 67-71).
30. Vegeu, sobre la funció dels signes de puntuació com a organitzadors del text escrit, Coromina (1999).
31. Solà-Pujol (1989: 55).
32. Payrató (1998: 20).
33. Briz-Serra (1997: 2 i 5).
34. Gregory-Carroll (1978). El diagrama ha estat il·lustrat amb mostres, entre parèntesis, de diferents tipus de text. El diagrama de Gregory-Carroll fou donat a conèixer, en l'àmbit català, per Marí (1982: 20).
35. Tomàs (1998: 47-50).
36. Hi ha dubtes sobre l'*espontaneïtat* d'aquesta situació, atès que es tracta del discurs de tres especialistes en literatura sobre diferents aspectes de *Tirant lo Blanc*, encara que es faci en el marc d'un programa de divulgació.
37. En realitat, la informació meteorològica correspon als textos menys planificats de la situació formal dels informatius audiovisuals. És planificat allò que inclou algunes dades existents en la memòria immediata? És planificat allò que segueix unes pautes d'elaboració mínimes? Potser es tracta d'un cas d'improvisació en la construcció del teixit textual.
38. Todorov (1985: 109).
39. Maingueneau-Salvador (1995: 91-114).
40. Soler-Trilla (1989: 76).
41. *Antologia de Contes catalans* (1982-1983, I: 5-8).
42. *Antologia de Contes catalans* (1982-1983).
43. *El conte des de 1939* (1981), a cura d'Esther Centelles; *El conte de 1911 a 1939* (1983), a cura de Maria Campillo.
44. Goldenstein (1980: 21).

45. Maingueneau-Salvador (1995: 94).
46. Efectivament, en la primera edició impresa del conte “La bufetada”, utilitzada per Grilli (Oller, 1991: 95-125), l'escriptor hi empra sistemàticament l'article personal *en* davant el personatge *Llorenç*. Aquesta versió del 1884 va ser corregida el 1928, amb l'avinença del mateix Oller, per Emili Guanyabens (Oller, 1928-1930) segons les normes de l'Institut d'Estudis Catalans, en què va introduir diversos canvis lingüístics i estilístics, d'entre els quals, la substitució, en dues ocasions, de l'article *en* per *el*. Sobre el canvis lingüístics i estilístics de Guanyabens, Grilli comenta en el seu estudi introductori: “La normalització lingüística hi és sols aparentment superficial, ja que de fet afecta l'estil. En resulta una banalització de l'artificiositat verista d'Oller a favor d'una neutralitat que redueix les històries a la intriga.” (Oller, 1991; nota 39, p. 29). El 1948, *Selecta* en féu una reimpressió, amb estudis de Manuel de Montoliu i Maurici Serrahima, a partir de la versió de Guanyabens, però curiosament només hi substituï una vegada *en* per *el* (Oller, 1948: 747-762). Un altre canvi que afecta l'article personal, el trobem en el conte “Isabel de Calceran”, que en la primera edició impresa del 1880 (Oller, 1991: 63) presenta “casa Armengol”, i en les de Guanyabens (Oller, 1991: 145), de *Selecta* (Oller, 1948: 783) i de *Molas (Antologia de contes catalans, 1982-1983, I: 108)* apareix “casa l'Armengol”. Sobre Oller i l'ús barceloní de l'article personal, vegeu 7.2.2 i nota 35 del cap. 7.
47. Miralles (1980: 31). D'altra banda, Moreu-Rey (1981: 31) assenyala: “El renom individual no és usat gairebé mai sense haver estat introduït o actualitzat per un article. [...] No ha estat portat a terme, que sapiguem, cap estudi metòdic i complet sobre el sistema de funcionament d'aquestes partícules, i la localització geogràfica de llur utilització.”

4 Nom propi i altres categories nominals

4.1 Una classificació dels noms propis

Els noms propis personals tenen un lloc preeminent en les relacions socials, fàcilment constatable en la comunicació habitual, en què sovint se sol actuar i parlar en relació a persones, designades amb noms propis (o amb sobrenoms). En la narrativa literària, en el cinema, en el teatre, etc., per exemple, els noms propis poden tenir, a banda la funció designativa estricta habitual (sexe, *Laia* o *Marc*; edat, *Ton* o *Arnau*; procedència geogràfica, *Aina*, *Chantal* o *Mohamed*), altres funcions especials, com l'expansiva, en què el nom propi està motivat (ofici, posició social, valors morals, etc. dels personatges, o bé actitud del narrador envers els personatges): *Dona Obdúlia Montcada (viuda de Bearn)*, de *Mort de Dama*,¹ suggereix una senyora de classe alta; en *Pau Bot*, d'*Entre Flames*,² és mariner; en *Jaumet Finestrans*, en *Tonet Misèries* i en *Cordetes*, de *La teranyina*,³ remetent a un món rural alhora que poden expressar valors morals dels personatges o l'actitud del narrador envers aquests. El nom propi també pot tenir una funció simbòlica o emblemàtica si la forma o el seu valor semàntic reforça o contradueix el significat del personatge en relació al tema o la tesi de l'obra: *Helena*, *Heribert*, *Hildegarda*, *Hipòlita*, *Hug*, *Hilari*, *Humbert*, de *Benzina*,⁴ són noms propis que comencen tots

amb *h*, i aquesta grafia repetida podria reforçar el comportament gregari, despersonalitzat i convencional dels personatges de la novel·la; en el cas de diverses narracions de Franz Kafka, la quasi absència d'un nom propi concret, *K.* o *Josef K.* per al personatge, hi assoleix també un valor simbòlic.

D'altra banda, és ben palès que hi ha grups de noms de pila que evocuen i caracteritzen una època; així, *Concepció, Dolors, Jaume, Joan, Josep, Lluís, Mercè, Pere, Pilar, Rosa, Ramon, Teresa*, etc. són noms que solen identificar especialment persones nascudes fa 75 anys, mentre que *Anna, Clara, Gerard, Guillem, Jana, Joel, Júlia, Marc*, etc. són noms habituals a principi del segle XXI. Hi ha altres evocacions atribuïbles a certs noms de pila: esnob (*Nil, Adrià...*), catalanista (*Arnau, Jofre, Jordi, Meritxell...*), localista (*Cinta, Gleva, Miquel dels Sants, Miracle...*), mediàtica (*Eric, Jennifer...*), etc.⁵ Els noms de pila que hom atribueix als nounats depenen sovint de criteris de gust i de judicis estètics particulars, però també poden ser el resultat d'un discurs col·lectiu, que els grups socials fixen segons les èpoques.

Tot i la presència manifesta del nom propi en la comunicació, tant en la ficció com en la vida real, fins fa relativament poc ha estat força desatès per la lingüística. És cert que des dels orígens de la gramàtica occidental es feia la distinció entre nom propi i nom comú. Ja Donat, gramàtic llatí del segle IV, les obres del qual, especialment *Ars grammatica*, tingueren diverses versions durant l'edat mitjana, alliçonava els alumnes amb aquesta distinció: "*Qualitas nominum in quo est? Bipertita est: aut enim unius nomen est et proprium dicitur, aut multorum et appellativum.*"⁶ Durant segles, aquesta fou la definició del nom propi. Amb la lingüística històrica i comparativa l'estudi dels noms propis assoleix un estadi autònom mitjançant l'onomàstica, que tracta especialment de l'origen dels noms propis, de persona i de lloc. La lingüística moderna no ha anat gaire més enllà: no hi ha hagut pràcticament

anàlisi estructuralista o generativa dels noms propis. Així, encara avui ben poques obres fan al·lusió als noms propis, ja siguin de lingüística general o d'una llengua en particular. L'interès contemporani pel nom propi curiosament ha vingut de la lògica: els treballs de Mill, Russell, Frege, Searle i Kripke⁷ han convertit sovint el nom propi en una qüestió logicofilosòfica.

Molino⁸ posa en relleu les dificultats d'oferir una geografia del nom propi, és a dir, de presentar i classificar tots els noms candidats a ser considerats propis. N'ofereix una primera classificació que presenta certs dubtes:⁹

- a. Els noms de persona o antropònims: *Laia, Marc, Bassols, Martí l'Humà, el Boss*, etc.
- b. Els noms d'animals: *Milú, Snoopy*, etc.
- c. Els apel·latius o títols: *pare, mare, senyor -a, doctor -a*, etc.
- d. Els noms de lloc o topònims: *Vilanova i la Geltrú, Elx, el Vendrell, l'Alt Empordà, París*, etc.
- e. Els noms de temps: *migdia, dimarts, agost, Nadal*, etc.
- f. Els noms d'institucions, organismes o entitats: *Creu Roja, Seat, ERC*, etc.
- g. Els noms de productes de l'activitat humana: *El Temps, Cacaolat, Concorde, La Gioconda*, etc.
- h. Els noms de símbols científics i matemàtics: *giga, pi*, etc.
- i. Els altres noms propis: sembla que, en certes circumstàncies i per a uns receptors concrets, qualsevol cosa pot rebre un nom propi; qualsevol podria batejar, per exemple, el seu cotxe amb un nom, tal com passa sovint amb trens, vaixells o avions.

Efectivament, d'aquesta llista hi ha dos grups (el *c* i l'*h*) que presenten dubtes quant a la pertinença al rang de nom propi. Molino proposa redistribuir i aplegar els grups de la llista de noms propis, excloent-ne el grup *h*, al voltant de quatre eixos, els tres primers dels quals tindrien correspondència amb les tres dimensions de la dixi:¹⁰ 1. Dimensió de la *persona-ego* (grups *a*, *b* i *c*), de la qual s'ocupa el present treball; 2. Dimensió de l'*espai-hic* (grup *d*); 3. Dimensió del *temps-nunc* (grup *e*); 4. Producció humana: simbòlica o material (grups *f*, *g*, *h*, *i*). Charaudeau¹¹ presenta una tipologia dels noms propis segons que siguin atribuïts a les següents classes d'espècies: persones (noms de pila i cognoms); animals; països; províncies (regions, departaments); rius i muntanyes; ciutats; continents; institucions oficials (*l'Odéon* –teatre–, *la Sorbonne* –universitat–, *le Conseil d'État*); festes (*Tots Sants*, *Nadal*, *Pasqua*); vaixells, avions, automòbils, etc. (*Airbus*, *Peugeot*).

De fet, és a través del nom propi que es construeix una classe particular d'éssers. És a dir, amb el nom propi s'expressa la intenció d'identificar de manera unívoca i *pròpia* ('que pertany a una persona o cosa amb exclusió de tota altra') l'ésser designat, per oposició al nom comú, que inclou en un conjunt tots els éssers de la mateixa espècie. No són, doncs, els éssers, en tant que referents, els qui són propis o comuns, sinó la manera de designar-los que els determina com a únic (nom propi) o formant part d'un conjunt (nom comú). El nom propi és el resultat d'extreure, en una situació donada, un dels membres d'una classe d'espècie per tal d'atribuir-li un nom que li pertany en propietat.¹² La denominació mitjançant el nom propi, teòricament lliure, és regulada i limitada per convencions de tipus sociocultural que varien segons les llengües i les èpoques. Així, la majúscula inicial sovint s'esgrimeix, especialment en gramàtiques normatives o en llibres d'estil,¹³ com a criteri definitori o com a marca específica del nom propi, i les llengües, en aquest aspecte mostren divergències ben paleses; així, n'hi ha que prescindeixen de majúscules o n'hi ha en què la distribució majúscula-minúscula no és coincident (en

francès, per exemple, cal escriure amb majúscula inicial els noms que designen els habitants d'un país, d'una ciutat, etc.: *les Européens, les Anglais, une Niçoise*, etc.),¹⁴ o bé hi ha llengües, com l'alemany, en què els noms comuns s'escriuen amb majúscula inicial. D'altra banda, en nombroses llengües tots els mots que comencen una frase porten una majúscula inicial. És evident que aquesta marca tipogràfica no pot ser un criteri definitori del nom propi, com tampoc ho pot ser, en català, el criteri fonètic i fonològic; no hi ha un sistema o subsistema fonètic i/o fonològic del nom propi,¹⁵ malgrat el que sembla que sosté López García per al castellà.¹⁶

4.2 Les categories nominals

L'anàlisi, la delimitació o la definició del nom propi, si deixem de banda l'onomàstica (amb uns mètodes que no han canviat gaire des de fa un segle), cal emprendre-la, en rigor, considerant els nivells en què és possible d'abordar tot fet lingüístic: fonètic/fonològic, morfològic, sintàctic, semàntic i pragmàtic; i encara s'hi podria afegir el nivell cognitiu (estudi del paper dels noms propis en els processos cognitius del parlant).

Les llengües del nostre entorn posseeixen diverses categories nominals, les prototípiques de les quals són el nom i l'adjectiu,¹⁷ que la tradició aplegava sota la denominació *nom* (*nom substantiu* i *nom adjectiu*), a causa de les seves característiques flexives. La mateixa gramàtica considerava que el nom comú i el nom propi constituïen una sola classe morfològica, tot i que hi ha prou raons per defensar l'especificitat semàntica, morfològica, sintàctica, etc. del nom propi i del nom comú. Des d'un punt de vista semàntic, hom sol diferenciar noms comuns i propis, concrets i abstractes, comptables i no comptables, etc. És coneguda la clàssica subdivisió chomskyana del nom, de base lexicosemàntica:¹⁸

				+ Comú -			
		+ Comptable -				+ Animat -	
+ Animat -			+ Abstracte -				+ Humà -
+ Humà -							
<i>boy</i>	<i>dog</i>	<i>book</i>	<i>virtue</i> ¹⁹	<i>dirt</i>	<i>John</i>	<i>Fido</i>	<i>Egypt</i>

Com es veurà més endavant, aquestes i d'altres característiques semàntiques del nom propi li confereixen una especificitat sintàctica distinta de la del nom comú. Cuenca afirma, en aquest sentit, que "les diferències entre aquests dos tipus de nom són tan grans que es podria considerar que constitueixen dues categories diferents dins la supracategoria «nominal»".²⁰ Aquesta supracategoria nominal contindria, doncs, les categories bàsiques de l'adjectiu, el nom (comú i propi) i el pronom. Aquest capítol deixa de banda l'adjectiu, i se centra en el nom comú, en el nom propi i també en el pronom, pel fet que aquest presenta límits difusos amb el nom propi.

4.2.1 El nom comú

Per diversos autors és la categoria més prototípica de totes, seguida del verb. De fet el nom és considerat un dels universals del llenguatge (hi ha llengües, per exemple, sense verbs o sense adjectius, però totes tenen noms).²¹ La diferència més notable entre el nom comú, el nom propi i el pronom és que únicament el primer posseeix trets semàntics inherents, que li proporcionen un significat permanent. Així, *armari* pot ser definit mitjançant un conjunt de propietats intrínseques, tal com fan les definicions lexicogràfiques: "Moble alt amb portes i, a dins, prestatges, penjadors, calaixons, etc., destinat a guardar-hi llibres, roba, paraments de cuina o de taula, etc."²² Si del nivell conceptual d'*armari*, de la seva significació en la llengua (referència virtual) passem al nivell discursiu i és inclòs en un enunciat (referència actual), farà referència obligatòriament a un o diversos objectes (segons que hi aparegui en singular o en plural) que compleixen les característiques abans esmentades. Montureux anomena *vocable* o *lexema* el nom segons que aparegui en un discurs o que se'l consideri formant part del repertori lèxic de la llengua. Així, la distinció entre referència virtual i referència actual

*conduit à opposer le mot fonctionnant dans un discours (et pourvu, par conséquent, d'un sens précis, d'une référence actuelle) et le mot répertorié dans le lexique de la langue (pourvu d'une signification, d'une référence virtuelle): on appelle le premier un **vocable**, élément du **vocabulaire** d'un discours; le second, unité du lexique, est le **lexème**. [...] Le lexème est une réalité abstraite, un concept linguistique, nécessaire pour comprendre les observations que nous pouvons faire sur le fonctionnement des vocables.*²³

Però sovint en el discurs el nom comú ha de ser especificat per altres unitats si es vol designar un element o un conjunt d'elements concrets d'entre tots els que poden ser descrits com a *armari*: “Necessitem *dos armaris grans*”, “L'*armari* és massa petit”.²⁴ De vegades els noms també s'utilitzen sense especificadors o complements (“Necessitem *armaris*”), especialment en el cas dels comptables en plural i dels no comptables (“Hem begut *vi*”). En aquests casos es pot suposar l'existència d'un article zero. L'efecte aconseguit seria d'incidir més en el concepte del nom que no en la seva existència o actualitat; això és clar si comparem les dues frases anteriors amb les següents: “Necessitem *dos armaris petits*”, “Hem begut *un vi del Penedès*”.

Així, com a nucli del sintagma nominal, el nom comú té la possibilitat de determinar o de restringir el significat mitjançant la presència d'especificadors o de complements, fet que marca el pas del nivell conceptual al nivell discursiu (amb els complements pot afegir característiques no incloses en el seu contingut lèxic). Pel fet de presentar una extensió variable, el nom comú pot anar acompanyat de complements restrictius, que incideixen en la seva extensió: a “Necessitem un *armari gran*”, l'adjectiu *gran* redueix la quantitat de referents corresponents al concepte *armari*, de manera que en limita l'extensió. El nom comú admet també complements no restrictius: a “L'*armari, acabat de pintar*, és molt antic”, “L'*armari, immens*, em va caure a sobre”, “L'*armari, de bona fusta*, és nou”, “L'*armari, que em va costar molts diners*, ja s'ha de pintar”, les clàusules marcades en cursiva no afecten l'extensió d'*armari*, simplement hi aporten una informació addicional (en totes les frases, *armari* correspon a una entitat definida com a única mitjançant l'article).

A banda els casos ja esmentats d'article zero davant el nom comú, cal deixar constància de l'absència d'article en més casos, com ara en la interpel·lació (“Escolti, *senyora*”; v. 4.2.3.2), en els mots mencionats (“*Flaix* és un manlleu”), en

proverbis i refranys (*“Paraules callin i papers cantin”*), en nombrosos titulars periodístics (*“Vaga de controladors”*), en l’estil telegràfic (*“Conferència ajornada”*), en expressions lexicalitzades amb verb i nom (*“tenir gana / set / calor”, “tenir confiança / fe”, “demandar perdó / comprensió”, “fer por / llàstima / goig”, “tenir sort”, etc.*), en expressions lexicalitzades amb preposició i nom (*“anar sense cotxe”, “cent quilòmetres per hora”, “sabates d’esport”*), en certes enumeracions (*“Professors, escriptors, periodistes: tots es diuen intel·lectuals”*).

4.2.1.1 L’article definit: modificador del grup nominal

Així com els complements restringeixen l’extensió del nom comú o n’enriqueixen la intensió afegint-hi trets lèxics, els determinants (entre els quals hi ha l’article) tenen com a funció primordial modificar el conjunt del grup nominal, format pel nucli i pels possibles complements restrictius, tot identificant-ne la referència. Els determinants (article definit, article indefinit, article personal; demostratius; possessius),²⁵ que són els especificadors nominals prototípics i constitueixen una classe tancada, solen trobar-se en distribució complementària: la presència de l’un sol exclou la de l’altre (*“*L’aquest armari és nou”*; però *“L’armari aquest és nou”*, quan el demostratiu apareix en posició postnuclear). Això no obstant, el possessiu tònic exigeix la presència de l’article definit.²⁶ En canvi, els determinants poden alternar o combinar-se amb una altra classe d’especificadors, els quantificadors (numerals, quantitius i indefinits). Aquests pertanyen a un inventari més obert que els

determinants, posseeixen un significat més o menys precisable i delimiten quantitativament l'extensió del nom, cosa que no fan els determinants, que contribueixen a identificar la referència del grup nominal (“els armaris” / “alguns armaris”): “Els altres dos armaris”, “Aquests tres armaris”²⁷.

Pel que fa a l'article definit (v. 4.2.3.3), Mascaró²⁸ el presenta com a proclític sobre el primer mot tònic que el segueix, tal com passa amb l'article personal, i n'ofereix aquestes formes:

		<i>Article definit</i>	
		<i>Singular</i>	<i>Plural</i>
<i>Maculí</i> <i>Femení</i>		l	lz
		lḿ	lḿz

		<i>Article definit personal</i>
		<i>Singular</i>
<i>Maculí</i> <i>Femení</i>		n
		nḿ

L'article definit presenta dues funcions bàsiques: la determinació²⁹ i la generalització (o abstracció). En la primera d'aquestes funcions destaquen aquests valors:

- a. Des d'una perspectiva lingüística, fa identificable un nom que ja ha aparegut en el context i que anava precedit d'un article indefinit³⁰ (“He comprat *un armari*... Em sembla que col·locaré *l'armari* a l'estudi.”).
- b. En aquesta mateixa perspectiva, precedeix un nom acompanyat de complement restrictiu que permet d'identificar-ne clarament el referent (“M'agrada més *l'armari de casa teva*”).
- c. El context extralingüístic pot activar el valor díctic espacial o temporal de l'article definit (“Tanca *l'armari!*”, “*El curs* m'ha anat força bé”).
- d. L'article definit també pot atribuir referència actual i directa en els casos que precedeixi noms amb referent únic o que són coneguts dins un entorn³¹ (“*La lluna* avui no es veu”, “*L'avi* encara no ha tornat”)³².

La segona funció bàsica del definit és l'abstracció o generalització, en la qual el nom deixa d'estar associat amb un referent individual, i passa a fer referència a tota una classe conceptual i referencial, amb un valor genèric. Aquesta funció pot compartir-la amb l'article indefinit en singular (“*El / Un pingüí* no és un mamífer”, “La presència de *la dona* en la cúpula dels partits polítics”, “*Un / L'home* es diferencia d'*un / de l'animal* perquè pot fer servir la raó”).³³ Relacionada amb aquesta funció hi ha la nominalització, en la qual un element no identificat habitualment com a nom comú en fa la funció sintàctica (nucli del sintagma nominal); aleshores, la presència de l'article definit n'és la marca (“El perquè de tot plegat”, “el blau i el groc”, “l'anglès” [llengua], “el poder”, “el bé”, “la contra”, “el jo”).

4.2.2 El pronom

A diferència del nom comú, el pronom és una classe de mots que no té significat lèxic inherent. Ha de ser interpretat a partir del context extralingüístic: el seu significat depèn de l'entorn pragmàtic en què s'emet l'enunciat. En aquest caràcter díctic del pronom, els de primera i segona persones denoten, respectivament, l'emissor i el receptor; el pronom de tercera persona té la possibilitat del doble ús: com a díctic fa referència a una persona present en l'acte de comunicació, i que no és ni *tu* ni *jo*; però també pot ser interpretat pel context lingüístic, és a dir, el seu significat depèn de la presència d'altres elements del discurs amb els quals el pronom manté una relació de coreferència; en aquest cas actua el valor anafòric del pronom. El pronom, doncs, té un significat ocasional: posseeix un significat variable que depèn del context lingüístic o extralingüístic.

Els pronoms, una categoria relativament heterogènia morfològicament i sintàcticament, presenten variació quant a la persona (*jo, tu, ell, vós, vostè*), quant al gènere (*el, la*), quant al nombre (*li, els*) i fins i tot pel que fa al cas (*jo, mi*); això no obstant, n'hi ha d'invariables, com *ho* i *hi*. Allò que tenen en comú, a banda de no posseir propietats semàntiques inherents, és el fet que es comporten com a substituïts funcionals d'un constituent, habitualment un sintagma.³⁴

Cuenca estableix una distinció fònica entre pronoms,³⁵ la qual té una rellevància sintàctica evident. Aquesta distinció es podria esquematitzar de la manera següent:

febles o àtons (sense accent

d'intensitat):

En Joan no va portar-me els disquets

plens (realització fonètica)

tònics o forts (amb accent d'intensitat):

Tu sí que has passat la prova

El director compta amb tu

pronoms

buits (sense realització fonètica):

L'Enric va sortir a comprar però ∅ no va trobar disquets

Així, els pronoms plens tòncics poden exercir la funció de subjecte i de règim de preposició. Equivalen a sintagmes nominals, més que a nuclis de sintagmes nominals, atesa la resistència a aparèixer amb especificadors o amb complements que indiquin restricció semàntica: “*El tu has passat la prova”, “**El director compta amb tu intel·ligent*”. Això no obstant, hi ha certes formes que poden actuar com a especificadors del pronom (són elements amb contingut adverbial, com *només*, *almenys*, etc.)³⁶ i que poden modificar-lo: “*Només tu* has passat la prova”. D'altra banda, el pronom pot perdre el valor dític i, doncs, comportar-se com un nom comú, és a dir, admetre article i complement en casos com “*El recurs al tu líric* no apareix en aquesta obra”.³⁷ Si bé no admet complements restrictius, el pronom tònic en pot admetre de no restrictius: “*Tu, que ets intel·ligent*, has passat la prova”.

Els pronoms plens febles actuen com a clítics verbals. Generalment àtons,³⁸ formen amb el verb, col·locats a davant o a darrere d'aquest, una unitat accentual, raó per la qual no es comporten sintàcticament com els pronoms plens tòncics. Mascaró remarca que la sintaxi dels pronoms febles, amb un sistema complex de més de 150 seqüències, presenta molts problemes encara no resolts, i descriu les múltiples variacions formals a què estan sotmesos segons la posició que ocupen i el context fonètic.³⁹

Finalment, els pronoms buits ("L'Enric va sortir a comprar però ∅ no va trobar disquets") es regeixen per les regles de l'elisió, especialment pel principi que exigeix que tota categoria buida sigui recuperable. Rigau assenyala, però, diversos casos en què l'elisió produeix agramaticalitat.⁴⁰

4.2.3 El nom propi

Aquest subapartat se centra en els noms propis de persona, en els antropònims. Això no obstant, aquests comparteixen pràcticament una mateixa especificitat lingüística amb els topònims i altres noms propis.

Així, mentre el nom comú designa conjunts d'elements caracteritzats per compartir uns mateixos trets semàntics, el nom propi denota elements individuals sense haver d'al·ludir a les seves qualitats o característiques intrínseques: identifica directament i per mitjans propis un referent únic, concret i definit a partir, sovint, de la situació de comunicació. Els noms propis són, com assenyalen Hernanz-Brucart,⁴¹ unitats *anomenadores*, sense significació pròpia. L'única definició que admeten és metalingüística: "*Serrallonga* és un cognom."

No cal dir que nombrosos noms de pila i cognoms tenen l'origen en noms comuns o adjectius de la pròpia llengua o d'altres llengües, dotats de significat (*Rosa, Pau, Fèlix, Xavier, Jordi, Mercader, Llonch, Puig, Ros, Vidal, etc.*),⁴² que han sofert un procés de buidament lèxic; sovint han passat per modificacions fonètiques i gràfiques que en fan irrecognoscible l'origen (*Llonch, Vidal*).

Inversament, certs noms propis han esdevingut noms comuns quan el referent, únic originàriament, s'ha multiplicat i s'ha convertit en classe d'espècie; així, el nom propi (sovint de l'inventor o creador d'un producte) que constitueix una marca específica esdevé la denominació genèrica d'una nova classe d'espècie: el cognom *Rimmel*, esdevingut marca registrada d'un producte cosmètic, avui designa amb la denominació *rímel* qualsevol pasta "feta a base d'oli i pintura, que s'aplica a les pestanyes per espessir-les i fer-les semblar més llargues";⁴³ *Chiruca* (diminutiu de *Mercè* en gallec, malgrat la teoria de Coromines⁴⁴) fou escollit com a marca registrada d'unes sabates, i avui designa genèricament "les sabates altes i flexibles, de sola gruixuda de goma, i fetes de tela resistent amb les vores de pell girada".⁴⁵

Aquest procediment se sol estendre a mots que adopten el valor d'una característica que es presenta com a tipus o model, com ara *Esteve* (de *l'Auca del senyor Esteve*) en l'expressió "Aquest és un senyor Esteve", que s'aplica com a signe de botiguer de vida tranquil·la, de costums tradicionals, de preocupació per l'estalvi, etc.; o bé adopten el valor de subclasse, com ara *Ford* en l'expressió "Va xocar contra un Ford"; o bé són la designació de la unitat d'un conjunt, com ara "la subhasta d'un Casas" (un quadre de Ramon Casas), "Qui té un Fabra de l'any 1932?" (un diccionari de Pompeu Fabra), etc. També poden constituir la designació d'una propietat com a subconjunt de les propietats que defineixen un ésser: "Prefereixo el Pla dels *Homenots*"; o bé designen el conjunt de membres d'una

mateixa família o el conjunt de persones que duen el mateix nom: “Els Soler no vindran a sopar”, “Avui fan el sant les Núries”.

Com assenyalàvem, quan s'utilitza un nom propi s'al·ludeix a un referent concret dins l'entorn de l'enunciació, és a dir, a una entitat única (els interlocutors en tenen una representació precisa), per la qual cosa no és necessari d'actualitzar-ne o restringir-ne el significat; però aquesta entitat única també pot ser identificada pel discurs precedent o pels coneixements que comparteixen emissor i receptor. Calvo, en aquest sentit, assenjala:

El parlant, quan utilitza el nom propi, no és conscient de la possibilitat de referir-se a més d'un en un conjunt. [...] Per això, psicològicament –i social– resulta inadequat parlar d'aquells que l'interlocutor no coneix. [...] El nom propi resulta d'una concomitància casual entre individus (E. i R.), en tant que el nom comú sorgeix de l'acord social pragmàtico-lèxic.⁴⁶

Atès que el nom propi porta en ell mateix l'actualització, en la majoria de llengües no és una exigència l'anteposició de l'article identificador.

Tanmateix, hi ha casos en què el nom propi perd el valor de denotació d'un referent individual i definit, i aleshores sol adquirir les característiques referencials i sintàctiques del nom comú. La inadequació de parlar sobre aquelles individualitats desconegudes per l'interlocutor pot originar preguntes com “A *quina Núria* [has donat el disquet]?” o “Qui és *aquesta Núria*?”; d'altra banda, la forma indefinida *un tal* pot precedir perfectament un nom propi (“*Un tal Puig* ha demanat per tu”), ja que aquest, tot sol, no pot expressar el valor d'indeterminació que és propi d'allò desconegut; contràriament, un afany de singularitzar un dels diversos individus que són anomenats de la mateixa manera pot generar frases com “*El Roger que ha parlat per ràdio* no és el meu xicot”.⁴⁷ En aquests⁴⁸ i en d'altres casos que veurem

més endavant, el nom propi passa a comportar-se com un nom comú i, per tant, admet especificadors i complements restrictius. Tret, però, d'aquests casos més o menys marginals, el nom propi només admet complements no restrictius (apositius o explicatius), com també ho fa el pronom: “Gorvatxov, *l'expresident de l'extinta URSS...*”, “En Pau, *elegantíssim...*”, “La Laia, *que no sabia francès...*” (però “**En Pau elegantíssim* no ha obert boca”).

Pel que fa a la morfologia, certes llengües marquen la diferència entre nom propi i nom comú,⁴⁹ cosa que no passa en català. D'altra banda, el nom propi sembla que s'escapa del sistema morfològic habitual del nom comú. El nom propi presenta, això no obstant, una mínima productivitat morfològica: admet reduccions mitjançant l'apòcope per formar els afectius o hipocorístics (sobretot suprimint la primera o primeres síl·labes del nom propi, generalment de pila), com *Sumpta, Toni, Quim, Cesc, Biel, Fina*, etc.,⁵⁰ acceptades per la llengua dels adults; però també admeten la formació de derivats diminutius o afectius (combinats de vegades amb apòcopes), com *Ramonet, Manelic, Mariona, Quimet*, etc. D'acord amb el punt *i* de la classificació dels noms propis (v. 4.1), sovint els sobrenoms o malnoms són formats per composició (fins i tot una frase pot servir de nom propi, com el d'aquesta frase feta: “Ésser a *can Passa-com-puguís*”). Així com hi ha una sèrie relativament productiva que permet formar adjectius a partir de topònims (*feliuenc -a, fragatí -ina, andorrà -ana, torinès -esa*, etc.), n'hi ha una altra, no tan productiva, que permet formar adjectius a partir d'antropònims (*maragallià -ana, kafkià -ana, wagnerià -ana*, etc.), o bé, en àmbits més o menys restringits i com a realitzacions particulars, sembla possible la formació de verbs afegint el sufix *-ejar* a un nom propi: “Aquest ja comença a *maragallejar*” (amb el valor de ‘ser tirant a’, ‘actuar a la manera de’, ‘assemblar-se a’, ‘ser propi de’).⁵¹ De fet, aquesta darrera forma verbal es crearia per analogia amb verbs com *capellanejar* (‘tenir quelcom de capellà, assemblar-s’hi’) o *criaturejar* (‘fer coses pròpies de criatura’).

Quant al plural, els noms propis s'hi poden usar en certes condicions, especialment els cognoms, per indicar el valor de col·lectiu del conjunt, amb el sentit de 'la família de' ("Han vingut *els Solers*"),⁵² o en el cas de les dinasties ("*els Borbons*", "*els Àustries*"). Com assenyala Mascaró, "encara que ens referim a un objecte únic, [...] sempre podem trobar un ús figurat, metalingüístic, etc. que ens permeti referir-nos a la classe d'objecte corresponent", i ho il·lustra amb aquest exemple: "Per més *Llulls* que hi hagués hagut..."⁵³ Com ja hem assenyalat més amunt, en aquests casos de plural en què l'antropònim s'estereotipa i es presta a un ús estès a diverses persones, també perd el caràcter de nom propi que designa un únic referent i, per tant, pot adquirir les característiques referencials i sintàctiques del nom comú, amb especificadors (entre els quals l'article definit, però no el personal) i complements restrictius. Així, és gramatical "Han vinguts *els Solers*", i agramatical "*Han vingut *ens Solers*", atès que l'article personal *en/el* i *na/la* és defectiu respecte del plural,⁵⁴ com tampoc és possible l'article personal a "*En Pere que has vist és..." Així, doncs, el nom propi, malgrat aquesta mínima productivitat morfològica tendeix a distanciar-se del sistema morfològic del nom comú. Un cert nombre de noms propis (i encara entre els de pila) admeten flexió de gènere (*Joan/Joana*), cas que no es dona en els cognoms (llevat dels casos de feminització popular, especialment funcionant com a sobrenoms: *na Banussa*, dona d'*en Banús*; v. 2.2 i 1.3.3).

El nom propi, en canvi, s'acosta al pronom tònic en el fet que sol aparèixer com a única realització del seu sintagma nominal, constitueix sintagmes nominals sencers, i pel fet que la identificació amb un referent també es verifica especialment a partir de la situació comunicativa.⁵⁵

4.2.3.1 L'article personal: sintàcticament redundant

En català el nom propi de persona admet, en distribució variable segons la zona territorial, l'article personal: *en/el/lo* i *na/la*. En general, s'està d'acord amb el fet que aquest article no desenvolupa una funció actualitzadora, tal com fa l'article definit amb els noms comuns, sinó que amb els noms propis l'article personal és sintàcticament redundant, expletiu,⁵⁶ ja que des del punt de vista discursiu el nom propi és intrínsecament actual. Rafael Ramos indica que l'ús de l'article personal no té repercussions sintàctiques, i remarca que “el significat referencial dels noms propis, *Joan* i *Maria*, és idèntic tant si hi posem l'article com si l'ometem”,⁵⁷ tal com sol ocórrer en situacions de comunicació formal o bé en algunes zones del domini lingüístic (com al País Valencià). Roca-Pons afirma que aquesta aparició de l'article personal es podria interpretar com un intent de posar en relleu la “unicitat” dels noms propis.⁵⁸ Allò evident és que, mentre que el tret que sol caracteritzar el nom propi de persona en la majoria de llengües (anglès, alemany, francès, etc.) és l'absència de qualsevol tipus d'article, en català el tret característic és la presència d'un article personal sense repercussions sintàctiques principalment en els registres no formals.

Amb tot, hi ha una certa confusió a l'hora de tractar l'article personal: hi ha qui considera que *en* i *na* constitueixen encara avui un tractament de cortesia;⁵⁹ hi ha qui confon les variants *en* o *el* (per al masculí), i *na* o *la* (per al femení) de l'article personal, i les distingeix, respectivament, com a *article determinat* (*el, la*) i com a *article personal* (*en, na*).⁶⁰ També hi ha qui sosté, restrictivament, que l'ús de l'article personal sobretot “indica un grau més o menys alt de familiaritat entre l'emissor i la persona designada” o “conduïx a una lectura no neutra, marcada subjectivament, sovint irònica o minusvaloradora de la persona designada”,⁶¹ especialment amb noms de persones famoses o generalment conegudes.

4.2.3.2 Presència i absència de l'article personal davant els antropònims

Hom distingeix avui dos grups pel que fa a la presència o a l'absència de l'article personal davant els antropònims: hi ha contextos lingüístics en què el nom propi admet sempre l'article personal, i contextos en què l'article personal és omès sistemàticament davant el nom propi.

1. Presència de l'article personal

a. Identificació d'un referent únic. Constitueix l'ús habitual de l'antropònim:

- . *L'Anglada m'ha suspès*
- . *En Jordi se n'ha anat*
- . *La Mireia riu com una boja*

b. Posada en relació d'un antropònim i un individu

hPresentació explícita, a un interlocutor, del nom propi d'una persona present en l'acte de comunicació:

- . *Et presento l'Anglada*
- . *Aquest és en Jordi*
- . *Aquesta és la Mireia*

hIndicació, a un interlocutor, de la coincidència entre una persona i un nom propi ja conegut per ell:

- . *Mira, l'Anglada*
- . *És en Jordi*
- . *És la Mireia*

2. Absència de l'article personal

- a. **En la interpel·lació.** Ús vocatiu⁶² de l'antropònim en adreçar-nos a una persona coneguda, present en l'acte de comunicació (cara a cara o per mitjans electrònics):

. *Bon dia, Anglada*

. *Jordi, vine*⁶³

. *Això, Mireia, no entra a l'examen*

Anàlogament, l'article definit també s'omet davant títols o tractaments personals en vocatiu:⁶⁴ "Bon sia, senyor Anglada", "Senador Sobrequés, el demanen per telèfon".

- b. **Amb verbs anomenadors** o presentadors dels antropònims atorgats a les persones (*dir / dir-se, anomenar / anomenar-se, nòmer,*⁶⁵ *posar*, en el sentit de 'tenir tal nom', 'donar nom a algú'):

. *Em dic Vilaró*

. *Es fa dir Tori*

. *–Com et dius?*

–Martí Coll

. *Es deia Francesca però l'anomenaven Cesca*

. *S'anomena Pere*

. *Un conseller anomenat Ràfols*

. *A la nena, li han posat Marta.*

- c. **Amb el verb *fer*** en l'accepció 'ser propi d'algú':⁶⁶

. *Això que has dit ja fa Andreu.*

. *Trobo que aquesta actuació no fa Maragall.*

d. Antropònims mencionats, presos com a formes lèxiques, amb sentit meta-lingüístic:

. *M'agrada més Laia que Mercè.*⁶⁷

. *Laia és un hipocorístic d'Eulàlia.*

e. La majoria de noms bíblics (vegeu-ne locucions, frases fetes, modismes i re-franys a l'annex 6):

. *La ira de Jahvè*

. *Anar d'Herodes a Pilat*⁶⁸

4.2.3.3 L'article definit i altres especificadors davant els antropònims

Tal com hem pogut comprovar en els apartats anteriors, el nom propi pot perdre el valor de denotació d'un referent individual i definit, i aleshores adquireix les característiques referencials i sintàctiques del nom comú, d'entre les quals hi ha la possibilitat que admeti especificadors i complements restrictius. En aquests casos, l'article personal desapareix, per incompatibilitat, atès que aquest només és admès pel nom en el seu rang de nom propi estricte.

Aquests són els principals usos del nom propi de persona en qualitat de nom comú, en la majoria dels quals admet l'article definit:

1. Valor d'individualitat o d'identificació

hEspecificador (+ complement):

. *El Picasso català, el March alodescent*

. *La rossa Marilyn, El gran Fellini, l'entranyable Joan Coromines*

. *L'Enric que tots coneixem*

- . *Les Laies de la classe*
- . *La Maria d'abans, La Maria d'altres èpoques*
- . *El Déu dels pobres, el Roger del Barça*
- . *El Neró de Racine, l'Estevet de Russiñol*
- . *El meu Quim, Aquest Toni és un animalot*
- . *Un Hitler (d'opereta), Una Joana d'Arc*
- . *Un Clinton aclaparat, Un Ieltsin eufòric*
- . *Tres Joans, dues Meritxells*
- . *La segona Núria que ha vingut*
- . *No hi ha cap Oriol*
- . *A la família hi ha pocs Joseps*

hEspecificador + títol d'obra amb antropònim usat metonímicament (+ complement):

- . *El Fabra, El Tirant, El Larousse*
- . *Qui té un Fabra (antic)?*

2. Valor de col·lectiu o de classe

hEspecificador (+ complement):

- . *Els Soler(s), Els Pujol(s)*
- . *Els Borbons, Els Àustries*
- . *Els Hitlers il·luminats es multipliquen*
- . *Per molts Llulls que hi hagués hagut...*

4.2.3.4 La construcció 'nom comú + nom propi'

Existeix un tipus de construcció en què el nom propi de persona, a l'interior d'un grup nominal amb determinació definida, va posposat a un nom comú classificador: *la doctora Martí, el jutge Rius, el bisbe Torras i Bages, el senyor Rossell, el president Chirac*, etc. No hi ha unanimitat sobre la funció que hi desenvolupa el nom propi, però sí que n'hi ha a l'hora de considerar-la com una de les construccions més productives del nom propi (Weinrich, Hernanz-Brucart, Rafael Ramos, Fernández Leborans).⁶⁹ També es coincideix a remarcar que el nom comú que hi intervé sol expressar rang, professió, càrrec, funció, títol, etc.

Kleiber⁷⁰, Weinrich⁷¹ i Rafael Ramos⁷² interpreten el nom comú com a nucli o base de la construcció. El segon assenyala que el nom comú té, en general, una significació menys precisa que la d'un nom propi (llevat dels mots que constitueixen termes de llenguatges d'especialitat: *giga, pi*, etc.), per la qual cosa, segons Weinrich, el nom propi es col·locaria en aposició a aquests noms comuns que expressen professió, càrrec, etc. i actuaria de "*qualificatif individualisant*".⁷³ Per la seva banda, Rafael Ramos⁷⁴ remarca l'excepcionalitat de la construcció, atès que el nom propi, en tant que complement del nom, no va precedit de preposició (l'anomena aposició restrictiva), i la resol considerant que el comportament sintàctic del nom propi "en aquests contextos és similar al de l'adjectiu".

Herranz-Brucart,⁷⁵ en canvi, sostenen que aquesta construcció constitueix una espècie de gramaticalització, a mig camí de la composició (*peix espasa, curs pont*) i de la complementació nominal (en què el nucli nominal és complementat per un altre nom); es tractaria, doncs, d'una "*aposición especificativa o adjunta*" (l'estructura de la qual seria com la d'alguns compostos: [SN [N' [N*peix*] [N*espasa*]]]). Una de les "*características especiales*" d'aquesta classe de construccions és, per Herranz-Brucart, que "*la categoría de la derecha nunca puede representar proyecciones*

superiores al núcleo léxico: *coche cama comodísima, *pez dos espadas". Semblantment, davant un nom propi de persona cau l'article personal (i qualsevol altre especificador entre el nom comú i el propi), com a *l'escriptor Santiago Rusiñol* (**l'escriptor en Santiago Rusiñol, o bé *l'escriptor un Santiago Rusiñol*), però aquestes construccions admeten més d'un nom comú classificador: *l'escriptor-pintor Santiago Rusiñol* o *l'escriptor i pintor Santiago Rusiñol* (tal com succeeix en la llengua antiga amb els títols o formes de tractament: "lo rey En Pere", "la reyna Dona Maria", "l'arquebisbe N'Esparech", "mossèn n'Albertí").⁷⁶

Noailly⁷⁷ i Jonasson⁷⁸ caracteritzen la construcció esmentada com una juxtaposició de dues expressions referencials autònomes, però coreferents. Jonasson, concretament, indica que tots dos noms funcionen com a nuclis d'un SN complex: el nom comú, amb referència descriptiva, i el nom propi, amb referència directa.

A banda la caiguda de l'article personal en aquest tipus de construccions, el grup nominal presenta generalment l'article definit com a especificador, tot i que amb certs títols o tractaments l'article definit també cau:

hEspecificador + certs títols de professió, càrrec, condició, grau (+ complement):

professor -a, doctor -a, escriptor -a, actor-actriu, jutge-jutgessa, degà -ana, davanter -a, entrenador -a, president -a, conseller -a, senador -a, marquès -esa, general, rei-reina...

- . *Ja ha tornat la doctora Martí*
- . *Ja ha tornat la nostra doctora Martí*
- . *El jutge Rius que jo conec no és d'Amposta*

hArticle definit ø + certs títols o tractaments religiosos:

mossèn, sor, dom, fra, monsenyor, sant -a...

- . *Els va casar mossèn Lluís*
- [especificador + certs títols religiosos + complement: *El pobre monsenyor Cassaroli va caure escales avall*]

hEspecificador + certs títols o tractaments religiosos (+ complement):

bisbe, arquebisme, cardenal, papa...

- . *El bisbe Torras i Bages*
- . *Aquest és el bisbe Torras i Bages que valoro, i no el de la primera època*

hEspecificador + forma de tractament (+ complement):

senyor -a, senyoret -a

- . *El senyor Rossell sempre està de broma*
- . *Aquest senyor Rossell sempre està de broma*
- . *La senyora Soler que vam trobar a l'aeroport viu a Suïssa*

hArticle definit ø + certs títols o tractaments no catalans:

monsieur/madame, don/doña, mister, lord, sir, lady...

- . *Ja ha arribat Monsieur Durand*
- [especificador + certs títols o tractaments no catalans + complement: *Aquest lord Spencer que ha publicat el llibre és doctor*]

4.3 Notes

1. Villalonga (1971).
2. Ruyra (1964: 387-464).
3. Cabré (1984).
4. Monzó (1983).
5. Els moviments demogràfics publicats per la premsa (naixements i defuncions) permeten diversos exercicis i classificacions d'aquest tipus.
6. "En què consisteix la qualitat del nom? Aquesta és doble: o bé és el nom d'un de sol i és anomenat nom propi, o bé de molts i és anomenat comú." Donatus (1992).
7. Especialment a Mill (1898), Russell (1956), Frege (1971), Searle (1969) i Kripke (1980). Per Kripke, noms propis com "Cèsar" o "Jonàs" tenen per referent l'individu que anomenen: són designadors, com les descripcions definides "l'autor de *La Guerra de les Gàl·lies*" o "el profeta que va viure al ventre de la balena". Mill afirma que els noms propis no tenen sentit (o "connotació") i que són unes simples marques que només serveixen per designar un individu precís, al contrari de les descripcions, que només en descriuen un aspecte. Russell, en canvi, creu que els noms propis tenen un sentit que els és donat per descripcions definides. Searle arranja la tesi de Russell tot considerant que el sentit d'un nom propi no el constitueix una sola descripció definida, sinó un "feix" (*cluster*) de descripcions que formen un conjunt de característiques contingents, anomenat *disjunció*, la qual és vertadera si almenys una de les descripcions ho és. Així, "Cèsar" mantindria el seu

sentit, encara que es digués que no va morir apunyalat. Kripke, que refusa aquesta tesi, considera que els noms propis són “designadors rígids”, és a dir, són termes que designen el mateix individu en tots els mons possibles, que es refereixen al mateix objecte en tots els estats possibles del món, cosa que vol dir que el nom no es confon amb les descripcions definides que serveixen per identificar la persona en qüestió; el nom designa de manera rígida un ésser que ha existit, aquell del qual es parla, encara que sigui fals tot allò que se’n sap. En aquest sentit, es podria dir que l’ús del nom propi no aporta cap informació, però serveix per fer referència a una persona que existeix o ha existit, i a la qual el parlant està connectat per una “cadena de comunicació” pel fet que pertany a una comunitat de llenguatge. Així, allò que compta en la referència no depèn del que sabem sobre la persona o del que en pensem, sinó dels altres parlants de la comunitat, del camí que ha seguit el nom fins a nosaltres, de la tradició.

8. Classificació reelaborada per Molino (1982: 6) a partir de Zabeeh i Le Bihan.
9. Els exemples són meus.
10. Molino (1982: 7).
11. En la classificació que fa dels noms propis, Charaudeau (1992: 22) parteix també del francès.
12. *Roger*, per exemple, no es refereix a tots els éssers que duen aquest nom, sinó a l’ésser particular, inconfusible amb d’altres, que existeix a través d’una identitat específica.
13. D’entre les obres que recullen les convencions quant als usos de majúscula i minúscula en català, destaquen: *Mestres i altres* (1995), *Majúscules i minúscules* (1992), Solà (1995), Universitat de Barcelona (1989). D’altra banda, els noms propis són difícils de tractar en els diccionaris generals; Migliorini (1968) ha analitzat diccionaris generals de la llengua italiana per trobar-hi noms propis de persona, tal com també ha fet Blecua (1996) en el *Diccionario de la lengua española* (Real Academia Española), el qual els ha classificat –com Migliorini– segons que pertanyin al món cristià, al clàssic o al profà tot distingint els que apareixen en la macroestructura del diccionari, en els exemples o en les definicions. Jean-Claude Boulanger, terminòleg i professor de la Université Laval del Quebec, treballa en aquesta mateixa direcció, especialment amb noms bíblics, a partir de diccionaris generals de la llengua francesa.
14. Hanse (1991: 576).

15. Pot haver-hi, això no obstant, divergència entre l'inventari onomàstic d'una llengua i l'inventari manllevat a una altra; en aquest cas, normalment hi ha un procés d'integració i de naturalització dels fonemes estrangers; durant un cert temps poden coexistir parcialment els dos sistemes fonològics. Solà (1998a, 1998b i 1998c) planteja en tres articles periodístics els problemes derivats d'aquesta coexistència, referida especialment al català i al castellà. Altres obres que s'ocupen de la qüestió: Televisió de Catalunya (1995 i 1997), Universitat de Barcelona (1991).
16. López García (1985: 38) assenyala que, des del punt de vista fonològic, *"el nombre propio español se caracteriza por presentar combinaciones de fonemas francamente desviantes respecto a la norma de la lengua, y por tanto, respecto a la clase de los nombres comunes"*, i ho il·lustra amb sigles de formació més o menys recent (*CSIC, BUP*) i amb topònims ja antics com *Bucarest*.
17. Vegeu, per al català, l'obra de Calvo (1986).
18. Chomsky (1965: 83).
19. En català, a diferència de l'anglès, *virtut* és comptable, tal com es desprèn d'aquest exemple: "Només té una virtut: la paciència."
20. Cuenca (1996: 100).
21. Comenta Calvo (1986: 19): "Quan en 1963 Greenberg féu el seu estudi sobre els universals del llenguatge es va adonar d'un fet ja moltes vegades esmentat: el nombre i les classes de categories lingüístiques són molt diferents d'una llengua a una altra. Hi ha llengües sense verbs, sense adjectius, etc., però, ineludiblement, totes les llengües del món tenen substantius: denominen els objectes individualitzats i més propers als usuaris. En una paraula, el substantiu és un dels universals del llenguatge. Efectivament, Jespersen (1924) ja havia intuït, en la seua teoria dels rangs, que el substantiu era l'única categoria primària."
22. *Gran diccionari de la llengua catalana* (1998: 142).
23. Mortureux (1997: 12) .
24. Malgrat que l'article no posseeix trets semàntics propis, permet d'assignar un referent concret al conjunt del grup nominal.
25. Els demostratius marquen dixi espacial; els possessius marquen dixi personal.
26. *"El meu armari" / "*Meu armari" / "Mon armari"*.

27. En aquests casos de recursivitat, els determinants s'anteposen als quantificadors. D'altra banda, no sempre són viables les combinacions de determinants i quantificadors: “*L'algun armari”.
28. Mascaró (1991: 128) indica que “les regles generals d'epèntesi i d'elisió donen les formes fonètiques com *mpá*, *l'armí* (fem.), *mpz'íarmí*s, *mpntumás*, etc.” D'altra banda, Briz i Prunyonosa (1990) presenten els valors sintàctic i semàntic de l'article en els nivells oracional i textual.
29. Cuenca (1996: 126) assenyala: “La determinació o actualització és la capacitat de fer identificable, o més ben dit, «contextualment transparent», un substantiu. El fet que el nom sigui contextualment transparent, és a dir, conegut pels interlocutors de manera que la relació concepte-referència sigui directa, pot ser deguda a factors lingüístics o extralingüístics.”
30. En aquest sentit, “l'article indefinit actua com a presentador del substantiu que acompanya, i l'article definit com a identificador”, segons Rafael Ramos (1992: 44, nota 10).
31. Weinrich (1989: 212) precisa:

L'article anaphorique [el] renvoyant à la pré-information (en principe déjà connue), il est placé en règle générale devant des noms dont la signification, pour une raison ou pour une autre, est déjà connue et clairement déterminée, indépendamment de tout emploi spécifique. Ceci s'applique [...] à la nature et à la condition humaine.

Nature: le monde, la terre, la mer, le soleil, la lune, les étoiles, la pluie, la neige, le temps, le printemps, l'automne (...).

Condition humaine: le corps, la tête, les mains, les jambes, l'estomac, l'esprit, la mémoire, les passions, la naissance, la vie, la mort (...).

[...] S'ils apparaissent à des rares occasions avec l'article cataphorique [un], l'auditeur pourra alors en conclure que ces noms, exceptionnellement, ne doivent pas être compris en fonction de leur signification habituelle, car le locuteur a alors quelque chose de particulier à en dire. Distinguer:

ORDINAIRE

/elle est tout à fait normale:
elle aime le printemps
plus que l'automne/

NON-ORDINAIRE

/elle est tout à fait bizarre: elle
aimerait un printemps qui soit
en même temps un automne/

32. Mascaró (1991: 91, nota 33) remarca: “La unicitat té un altre reflex gramatical, encara que només aproximadament, en l’ús de l’article: els primers casos [*cel, món, humanitat, sionisme*] són els que presenten l’article literari en els dialectes salats.” Veny (1982: 85) assenyala que en el balear l’“article literari” no és desconegut: “Efectivament, es troba : a) davant els noms de les hores: *la una, les quatre, les dotze*; b) davant noms referits a coses o éssers únics caracteritzats pel seu volum, grandesa o respecte: *el món, la Mare de Déu, el bisbe, el dimoni, l’amo, el cel, el mar...*”
33. Anàlogament, els llenguatges d’especialitat sovint recorren a l’ús del definit per explicar certs conceptes que han de ser utilitzats segons una significació normalitzada (estandarditzada), independentment del context o de la situació: “*La topologia* és la branca de les matemàtiques que estudia les propietats dels espais que són invariants per transformacions contínues.” D’altra banda, així com l’article definit en plural manté la funció abstractiva en aquests casos (“Els homes es diferencien dels animals...”), no passa el mateix amb el plural de l’article indefinit, que en aquests contextos actua com un quantificador indefinit (“Uns homes es diferencien d’uns animals...” = “Alguns homes es diferencien d’alguns animals...”).
34. La gramàtica tradicional presenta el pronom com el “substitut del nom”; en realitat, l’element substituït habitualment és un sintagma nominal, però també pot ser una clàusula sencera o un sintagma preposicional, com mostren aquests exemples: “Ell no **ho** vol [que l’ajudin]”, “No se **n**’ha recordat [de venir avui]”, “**Hi** confio [en aquest projecte]”, extrets de Solà-Coromina (1990: 89).
35. Cuenca (1996: 109-110).
36. Observació que fa Rafael Ramos (1992: 42, nota 8), que hi afegeix el “quantificador universal *tot*” amb aquest exemple: “*Tots nosaltres hi anirem*”.
37. Exemple recollit de Rafael Ramos (1992: 42).
38. Mascaró (1991: 124), sobre l’atonicitat dels clítics, assenyala: “Hi ha una certa tendència a fer equivaler clíctic i mot àton. L’equivalència sembla molt pràctica pel que té de simplificació, però és inaplicable en qualsevol anàlisi detallada. [...] Per citar només un exemple, els pronoms febles postverbals del mallorquí i del rossellonès poden rebre accent principal, i això no fa que perdin totes les altres característiques que fan que es considerin clítics.”
39. Mascaró (1991: 123-141).
40. Rigau (1989: 199) indica tres casos d’aparició obligatòria del pronom tònic:

- a) quan la interpretació d'una forma buida seria ambigua discursivament;
- b) quan el subjecte s'usa per a recuperar un dels tòpics discursius;
- c) quan la posició ocupada pel pronom rep interpretació emfàtica (buidament, focalització, construccions escindides).

41. Hernanz-Brucart (1987: 153).
42. Vegeu-ne mostres a Duarte (1981), a Coromines (1989) i a Alcover-Moll (1980).
43. *Gran diccionari de la llengua catalana* (1998: 1471). Darrerament es pot comprovar, especialment en publicitat, que altres marques registrades de cosmètics eviten l'ús d'aquest terme per designar genèricament aquest producte, i solen optar per l'anglicisme *mascara*.
44. Ha estat prou divulgat l'error del gran savi Coromines (1982-1991, 9: 553-554), que, en el DECLC, sosté a l'article *xiruca* que aquest mot seria "d'origen incert, si bé se li veu una versemblant etimologia basca", probablement originari de **txiruka*, diminutiu de **ziruka*, "que no he trobat encara en cap diccionari cat., cast., basc, etc." Publicat el volum que recull l'entrada *xiruca*, es féu públic que aquesta marca de calçat deu el nom al fabricant Esteve Fontfreda, que el batejà així en honor de la seva esposa Mercè utilitzant el diminutiu gallec de *Mercè*, que és *Chiruca*, títol també d'una peça teatral d'Adolfo Torrado (1904-1958), molt representada durant els anys 1941-42, tal com recull Bruguera (1996: 990).
45. *Gran diccionari de la llengua catalana* (1998: 1773).
46. Calvo (1986: 33 i 35).
47. Semblantment, a "la Barcelona medieval", "la Barcelona dels Jocs Olímpics", "la Barcelona que vaig conèixer", el topònim no es refereix a una ciutat concreta, sinó que passa a designar un moment històric; o en el cas de certs topònims, com *el Masnou*, *la Ribera Baixa* o *Castelló de la Plana*, estem davant d'usos lexicalitzats de l'article o d'una sola entitat lèxica.
48. Aquest procés de *comunització* pot generar combinacions com:
la Laia que...	les Laies que...
aquesta Laia	aquestes Laies
una Laia	unes Laies
una Laia	dues Laies
la meva Laia	
la pobra Laia	

49. Segons Hockett (1958: 311-312), en fijià, el morfema *ko* marca els noms propis, mentre que *na* caracteritza els noms comuns.
50. En anglès i en espanyol, la forma hipocorística s'obté a partir de la primera o primeres síl·labes del nom propi; en anglès, a aquesta primera síl·laba, s'hi afegeix el sufix *-ie* (*-y*) o zero: *Ed / Eddie* (*Edward*), *Will/Willie* (*William*).
51. Després d'haver redactat aquest capítol, n'hem trobat un ús real en un article periodístic d'Oliver (5.10.2000: 3): "El discurs d'en Maragall va ser contingut, va maragallejar poc, i en Pujol li va respondre en to distès."
52. En situacions de comunicació no formal és habitual el plural "els Solers", forma que s'evita en les situacions formals. En el cas de les dinasties hi ha una forta tradició d'aplicar-hi un morfema de plural, malgrat que es propugni també de marcar la referència de plural amb la forma corresponent de l'article, mantenint invariable el cognom, tal com fa la *Gran enciclopèdia catalana*. A Televisió de Catalunya (1995: 78) es propugna: "En la formació del plural del nom de les dinasties i dels cognoms mantindrem el nom en singular i l'article en plural."
53. Mascaró (1991: 91).
54. D'acord amb Mascaró (1991: 91), que assenyala: "Són defectius, per exemple, *en*, *na* i *cap* respecte al plural."
55. Gardes-Tamine (1998: 132-133) indica: "*Les noms propres ont donc un ancrage pragmatique dans la situations de communication (ils renvoient a l'interlocuteur) qui les rapproche des déictiques et par exemple des pronoms personnels.*" I compara aquests dos exemples: "*Jacques, viens donc ici!*", "*Toi, viens donc ici!*"
56. Cuenca (1996: 106 i 125).
57. Rafael Ramos (1992: 41).
58. Roca-Pons (1987: 22).
59. Calvo (1986: 30, nota 6) afirma: "Quant a *en/na* més que article personal es tracta d'un terme de cortesia i reconeixement: un tractament encara."
60. Cuenca (1996: 106) indica: "[El català] admet l'article determinat (*el/la*) o l'article personal (*en/na*), en distribució variable segons la zona dialectal." Per la seva banda, Roca-Pons (1971: 148) sosté que "la construcció més genuïna en català és *en Josep*, i no *el Josep*." Inexplicablement, Moll (1991: 211) en la seva *Gramàtica històrica catalana* anomena *article definit* les formes *el* i *la* de l'article personal ("el Pep, la Ramona, el Sunyol), i les formes *En* i *Na* les considera pròpiament *article personal*.

61. Ho sosté Cuenca (1996: 125), originària del País Valencià.
62. Tant Coromines (1982-1991, 3: 309) com Alcover-Moll (1980, 4: 821-822) i Moll (1991: 211) consignen l'ús, en català antic, de l'article personal en vocatiu, ja sigui davant antropònims com davant noms comuns: "Sényer En Monge, dix lo cavaller..." (v. 1.2.1). Coromines remarca que d'aquest ús, n'han quedat restes fòssils, en el català oriental, en la llengua parlada familiar, cridant algú, en la frase: "Ep, l'home!" (alteració fonètica, per dissimilació, de "Ep, N'home!"), "Ei, l'avi, què feu aquí?" (aquí no hi ha dissimilació, però segurament una extensió analògica de "l'home"); Ruyra (1964b: 1296) tradueix "Obriu, l'àvia, obriu!" Tant Alcover-Moll com Coromines assenyalen que a Mallorca, si han de cridar un jove del qual no saben el nom, encara s'usa "En jove!"; aquest ús arcaic de l'article en vocatiu es troba documentat en cançons populars catalanes. En francès, "*l'article défini apparaît parfois avec certs noms en apostrophe, surtout dans la langue parlée familière: Salut, l'homme.*", segons consigna Goosse (1993: 877). Modernament, "*lorsqu'on s'adresse à plusieurs personnes, la langue courante laisse entendre le pluriel en employant la forme de pluriel de l'article anaphorique: Ça va bien, les amis?, Silence, les enfants!*", d'acord amb Weinrich (1989: 220).
63. En els usos vocatius dels antropònims, tal com assenyala López García (1985: 39), la persona gramatical "se ve alterada por la concordancia en 2ª persona", i ho il·lustra amb l'exemple: "*!Juan, ven! / Juan viene.*"
64. En francès, "*si toutefois l'adresse simple est spécifiée par un nom, on trouvera l'article anaphorique: Monsieur le Président, Madame le Recteur.*", segons Weinrich (1989: 220).
65. Verb defectiu utilitzat a Mallorca i a Menorca, amb el significat d'"anomenar-se" ("Què noms?" = "Com et dius?"). A Mallorca només es coneixen les formes del present i de l'imperfet d'indicatiu: *nom, noms, nom, nomem...*; *nomia, nomies, nomia, nomíem...*; a Menorca, a més, s'utilitzen les formes del futur, del condicional i del present i imperfet de subjuntiu: *nomeré, nomeràs, nomerà...*; *nomeria, nomeries, nomeria...*; *nomi, nomis, nomi...*; *només, nomessis, només...*; l'infinitiu s'usa molt poc. *Nòmer* té l'origen en la pregunta "Què ha nom?", pronunciada "Què nom?"; la forma *nom* fou interpretada com a tercera persona d'un verb inexistent, sobre la qual es van constituir, per analogia, les formes de les altres persones i temps verbals, segons Alcover-Moll (1980, 7: 779-780).

66. Accepció recollida pel *Gran diccionari de la llengua catalana* (1998: 757), exemplificada sense antropònims: “Aquest detall fa molt fi”, “Aquesta fruita fa estiu”.
67. Amb la presència de l'article personal, la frase tindria un altre sentit (“M'agrada més *la Laia* que *la Mercè*”), talment com passa en gallec amb l'exemple que aporta Sousa Fernández (1992: 313-314): “Antonio é *máis bonito ca* Manuel / O Antonio é *máis bonito có* Manuel.”
68. Segurament per influència del llatí i de l'ús eclesiàstic.
69. Weinrich (1989), Herranz-Brucart (1987), Rafael Ramos (1992), Fernández Leborans (1999).
70. Kleiber (1985: 8).
71. Weinrich (1989: 296).
72. Rafael Ramos (1992: 56).
73. Seria diferent de l'aposició explicativa, posposada generalment al nom propi, la qual no restringeix el significat del nucli, sinó que aporta una informació complementària a la que ja presenta la resta del SN (“Joan Lerma, expresident de la Generalitat, ...”, “Santiago Rusiñol, escriptor i pintor, ...”, “Tony Blair, el primer ministre britànic, ...”). En aquests casos, el nom comú de l'aposició pot emprar-se sense article definit.
74. Rafael Ramos (1992: 56).
75. Herranz-Brucart (1987: 157).
76. D'altra banda, els noms propis de persona admeten article definit quan són associats a un adjectiu, anteposat o posposat al nom propi (*la rossa Marilyn, el gran Beethoven / Proust el desconegut, Jaume I el Conqueridor*). Habitualment, l'anteposició de l'adjectiu sol exercir una mera funció “ornamental” del nom propi; en la posposició, en canvi, el determina en el sentit propi del terme. Els noms dels monarques solen ser lexicalitzats, fet que els confereix l'estatus de noms propis; en un estil lliure, però, també es podria dir *el conqueridor Jaume I*.
77. Noailly (1991: 110).
78. Jonasson (1994: 48).

5 Article personal: llegibilitat, vocabulari bàsic i freqüència

5.1 La lingüística estadística

Des dels inicis dels anys 20 (del segle passat) sorgeixen, especialment als EUA, un seguit d'iniciatives que tenen com a camp d'estudi la comunicació i la informació, el principal beneficiari de les quals serà el llenguatge. Els àmbits de l'ensenyament i dels mitjans de comunicació (sobretot la premsa) són el motor d'estudis i treballs que cerquen el coneixement de mecanismes avaluadors i, alhora, facilitadors de la transmissió d'informació. La comunicació lingüística, com ja s'ha apuntat, en serà la gran beneficiària. Efectivament, per primera vegada s'apliquen mètodes matematicoestadístics a l'anàlisi de les llengües amb l'objectiu de conèixer-ne més bé el funcionament i de descobrir els factors i els elements que faciliten o dificulten la comprensió dels textos orals i escrits; amb aquests estudis neix l'anomenada lingüística estadística, matemàtica o computacional, sorgeix el concepte de *llegibilitat*, s'elaboren nombrosos reculls lèxics (diccionaris bàsics i diccionaris o llistes de freqüències) i s'estableixen diverses fórmules o índexs per determinar, amb criteris quantitius, el grau de facilitat o de dificultat de lectura d'un text respecte de la capacitat de comprensió dels lectors. Les conclusions dels primers treballs, elaborats amb mitjans sovint rudimentaris, resten pràcticament inalterables: amb estudis posteriors i amb el desenvolupament de la informàtica s'han pogut afinar, matisar i ampliar. Si bé els primers treballs

s'apliquen sobretot a l'anglès, ben aviat se'n fan adaptacions per a d'altres idiomes, especialment al francès i a l'italià. Tot i que els primers estudis se centren en la llengua parlada, l'escripta rebrà amb el temps una atenció privilegiada, possiblement a causa d'una major comoditat en la confecció i en l'anàlisi dels corpus escrits.

5.2 Llegibilitat

Atès que nombroses recerques han nascut amb l'objectiu de verificar els factors que faciliten o dificulten la comprensió dels textos, és pertinent començar dilucidant el terme *llegibilitat*.¹ En un sentit ampli, s'aplica tant als textos orals com als escrits, i també a les imatges, fixes o animades.² Ara bé, l'accepció manejada correntment se centra en els textos escrits; així, la llegibilitat és la propietat que té un text de poder ser llegit de manera còmoda, ràpida i, consegüentment, de poder ser ben comprès, retingut o recordat. Aquesta noció comprèn el factor visual o tipogràfic dels textos: la tria de la família i grandària dels caràcters, l'amplada de les columnes de text, l'interlineat, la compaginació, etc.; i el factor pròpiament lingüístic: la tria dels mots (més o menys coneguts i usuals, més o menys complexos morfològicament, etc.) i de les frases (ordre dels mots, llargada o complexitat de les frases, manera de connectar-se, etc.).³ L'anglès utilitza dos termes, *legibility* i *readability*, per designar, respectivament, la llegibilitat visual o tipogràfica i la llegibilitat lingüística. Això no obstant, en les altres llengües no han prosperat les iniciatives d'encunyar dos termes per distingir aquests dos vessants de la llegibilitat:⁴ en general es considera un fenomen únic, global.⁵

A mesura que les investigacions han anat avançant, els treballs han deixat de centrar-se exclusivament en el lèxic i han estès el camp d'estudi també a

l'estructura sintàctica, per tal com el reconeixement i la comprensió dels grups de mots d'un text implica per part del receptor la reconstitució de les seves estructures sintàctiques.⁶ Així, la llargada de les frases és considerada un factor que té incidència en la llegibilitat: com més llarga és una frase (i, per tant, com més augmenten les possibilitats d'esdevenir complexa), més difícil serà reconstituir-ne l'arborescència gramatical. Avui, doncs, la llegibilitat lingüística ha assumit un estatus heterogeni, que oscil·la entre diversos nivells d'anàlisi: morfològic, sintàctic, lèxic i semàntic.

5.2.1 Llegibilitat i eficàcia d'un text

Sovint s'ha confós la llegibilitat amb l'eficàcia d'un text. Efectivament, la llegibilitat d'un text no comporta que aquest hagi de ser automàticament eficaç. Un text eficaç és aquell que cerca en primer lloc, i ho aconsegueix, de lliurar al receptor informació nova o original, de colpir-lo, o bé de convèncer-lo, per exemple, de l'encert dels arguments d'una asseveració, de la versemblança psicològica de les situacions d'una novel·la o d'un film, de la veracitat d'un anunci publicitari, de la bellesa d'un text poètic, etc.⁷ Així doncs, un text llegible pot estar desproveït d'eficàcia, ja sigui perquè els arguments aportats –tot i la claredat d'expressió– són febles, ja sigui perquè no en presenta. Deixant de banda certs textos amb predomini de la funció retòrica o poètica, és evident que una bona llegibilitat ajuda a fer un text eficaç: evita al receptor esforços inútils per a la comprensió dels mots i les frases; li permet de llegir o escoltar més ràpidament i còmodament, i, consegüentment, de dominar més bé les combinacions lingüístiques i semàntiques. La llegibilitat és un factor important, però no pas l'únic, de l'eficàcia d'un text.

Richaudeau afegeix tres factors més al de la llegibilitat per a l'eficàcia d'un text: originalitat, curiositat i talent.⁸ La noció d'originalitat, aplicada al missatge del text, està estretament lligada a la teoria de la informació, el pioner de la qual és Shannon;⁹ així, com més nou i imprevisible resulta el missatge per al receptor, més original i gran resulta la informació que transmet; contràriament, si els signes del missatge són fàcilment identificables, si el seu grau de probabilitat és elevat i la identificació és ràpida, la informació resulta més feble (depenent sempre del tipus de receptor i de factors culturals i psicològics). L'originalitat implica, doncs, l'aportació d'alguna cosa nova al receptor. Però perquè el text esdevingui plenament eficaç, cal que el receptor tingui curiositat pel missatge, que tingui el desig d'acollir-lo; la manca de desig o de curiositat (difícilment mesurables o reductibles a xifres) esdevé un filtre que sovint provoca pèrdues d'informació. Finalment, el talent, l'habilitat o la qualitat estilística de l'emissor són elements determinants també per fer atractiu i, doncs, eficaç un text.

5.3 Els primers vocabularis bàsics

Les recerques sobre llegibilitat dutes a terme per Thorndike i Lorge, sobre la comprensió de les paraules angleses, porten a l'elaboració del primer vocabulari bàsic o fonamental d'una llengua, *The teacher's word book* (1921), que més endavant serà ampliat amb *The teacher's word book of 30,000 words* (1944).¹⁰ Gougenheim, per al francès, confegeix el *Dictionnaire fondamental de la langue française* (la primera edició del qual és del 1958).¹¹ El primer vocabulari fonamental del català es deu a Llobera amb l'obra *El català bàsic* (1968).¹² L'italià De Mauro, prenent com a base el *Lessico di frequenza della lingua italiana contemporanea* (1972),¹³ elabora el *Vocabolario di base della lingua italiana* (1980).¹⁴ Aquests són uns quants exemples dels primers vocabularis bàsics.

Els vocabularis bàsics o fonamentals estableixen, generalment amb finalitats dicàctiques, la llista dels mots més usats i coneguts pels parlants d'una llengua, acompanyats sovint de les estructures gramaticals bàsiques. La tria o selecció d'aquest vocabulari, que conté els mots lèxics i gramaticals més freqüents i coneguts, sol partir del buidatge de corpus orals o escrits preestablerts o bé aprofitant l'existència de diccionaris de freqüències (v. 5.3 i 5.4). Els vocabularis bàsics (comprenen entre 1.500 i 8.000 entrades) generalment determinen els vocables i de vegades els fenòmens sintàctics considerats prioritaris i indispensables per a l'ensenyament/aprenentatge de segones llengües, i solen ser la base de nombrosos mètodes o manuals d'ensenyament. Com assenyala Tuson:

El domini d'una llengua és, per damunt de tot, el control de les seves estructures gramaticals. Una llista de deu mil mots és del tot inservible i no ens permetrà de mantenir la conversa més trivial; en canvi, dos-cents o tres-cents mots bàsics i de gran freqüència d'ús afegits a un coneixement de l'organització interna de la llengua faran que ens en sortim prou bé en els afers normals de la vida quotidiana.¹⁵

5.3.1 El francès fonamental

A França, a partir de la Segona Guerra Mundial comencen els treballs per determinar el vocabulari bàsic que cal prioritzar en l'ensenyament de la llengua als estrangers que arriben al país, i eventualment als alumnes de l'ensenyament francès. I són justament aquests treballs, especialment el *Dictionnaire fondamental de la langue française* de Gougenheim, els que guiaran l'elaboració de vocabularis bàsics d'altres llengües, com la catalana i la italiana. Gougenheim i el seu equip parteixen de l'enregistrament de 275 converses, n'extreuen 312.135 ocurrències dividides entre 7.995 lemes diferents, i estableixen una estadística de les unitats per ordre de freqüència. D'aquests 7.995 lemes, 2.700 apareixen només una

vegada en el corpus; 1.170 hi apareixen dues vegades; 694, tres vegades; 1.063, vint o més vegades. Decideixen retenir només els lemes que apareixen almenys 29 vegades en cinc converses diferents, cosa que fa un total de 805 lemes (d'aquests, 253 són mots gramaticals; v. 5.4). Constaten que els 38 primers lemes més freqüents cobreixen el 50% de totes les converses enregistrades, i que els 278 més freqüents, el 80%. S'adonen que el 20% restant el formen els lemes que vehiculen més informació i que són un tipus de mots (noms, verbs i adjectius) que, tot i ser molt coneguts pels parlants, s'escapem del criteri de freqüència, és a dir, que el seu ús efectiu depèn de la situació o àmbit de comunicació o de la procedència dels corpus. Així, per exemple, els mots *xocolata* i *banya* ocupen, respectivament, els llocs 3.773 i 3.774 en la llista de mots més freqüents en català (segons el *Diccionari de freqüències*),¹⁶ cosa que no els situa precisament en la franja dels mots més usats, però és fàcilment comprovable que tots dos són coneguts per la immensa majoria de parlants. Gougenheim i el seu equip prenen la determinació de corregir la primera llista dels 805 mots més freqüents tot completant-la amb uns altres mots, que reben la denominació de *disponibles* (coneguts per tothom, com *xocolata* i *banya*, però utilitzats ocasionalment). Per determinar-ne el grau de disponibilitat, recorren al mètode dels centres d'interès de la vida quotidiana: demanen, especialment a escolars, que proposin els 20 mots que consideren més útils de saber relacionats amb temes com ara “els animals”, “els oficis”, “els mitjans de transport”, etc. Classificades i comparades les respostes, i tenint en compte la disponibilitat i la freqüència, el *Français fondamental* passa de 805 a 1.475 mots, considerats els més *útils* en la llengua de l'època, acompanyats d'un regles gramaticals bàsiques referides als mots fonamentals.

5.3.2 El català bàsic i l'article personal

L'any 1959 Llobera comença una tasca que desembocarà en la publicació, el 1968, d'*El català bàsic*,¹⁷ el primer vocabulari fonamental en la nostra llengua, que recull un total de 1.600 mots acompanyats d'una gramàtica bàsica, destinats principalment a l'ensenyament de la llengua als no-catalanoparlants, però també a "molts catalanoparlants",¹⁸ a causa de la situació sociolingüística de l'època. En l'elaboració de l'obra, Llobera compta amb la col·laboració, entre d'altres, d'Antoni M. Badia i Margarit, Joan Triadú, Enric Moreu-Rey, Joan Coromines.¹⁹ Per a la confecció d'*El català bàsic*, segueix la metodologia i el vocabulari de Gougenheim, atès que és "més adequat a les nostres conveniències, per la major afinitat del català amb el francès".²⁰

El corpus de Llobera el constitueixen les converses orals registrades a l'atzar (a través de magnetòfon, de taquigrafia i d'escriptura corrent) al carrer, en centres de treball i d'ensenyament, al tren, etc., "amb intervenció –generalment inconscient– de nombroses persones de nivells culturals ben diferents, entre les quals hi havia homes, dones i criatures."²¹ Recull un total de 10.281 ocurrències, 6.151 de les quals provenen de converses captades a Barcelona, Cornellà, Sant Boi de Llobregat, Sant Vicenç dels Horts i Gavà (català central); la resta d'ocurrències, 4.130, provenen de les converses captades exclusivament al municipi de Ciutadilla, de l'Urgell (català nord-occidental).

Feta la lematització dels mots recollits, i exclosos els noms propis i les onomatopeies, estableix una estadística de les unitats per ordre de freqüència.²² Reserva els més freqüents per al Català Bàsic de Primer Grau, i la resta, per al

Català Bàsic de Segon Grau, tot cercant un equilibri numèric entre els dos grups. El Primer Grau és completat amb l'addició d'un nombre no determinat de *mots disponibles* (v. 5.3.1) i de diverses variants territorials (els articles *lo/los, es/sa*, etc.); en total el componen 800 mots. El Segon Grau el formen el segon grup de mots més freqüents en ordre decreixent, un cert nombre no especificat de *mots disponibles*, diverses variants territorials i hipònims de mots del Primer Grau. Llobera argumenta:

Al Primer Grau teníem el mot *fruita*. Al Segon Grau, hem mirat primer quines eren les fruites que més es produïen a les terres catalanes, les quals vénen en aquest ordre pel nombre de quilograms produïts: *raïm, taronja, mandarina, ametlla, meló, síndria, poma, figa, préssec, pera*. D'aquests deu primers classificats hem eliminat *mandarina* (per tal com podem considerar-la una varietat de la taronja), *meló* i *síndria* (per la seva producció molt localitzada i poca temporada tant de producció com de consum), i *figa* (pel seu escàs valor comercial); i, en canvi, hem afegit el mot *plàtan*, de producció nul·la a les nostres terres però de gran consum.²³

En total, el Segon Grau el componen també 800 mots. Segons Llobera, amb el conjunt de 1.600 mots disposem del 95% de la llengua parlada quotidiana:

- . els 30 mots més freqüents cobreixen el 51,8% de totes les converses recollides;
- . els 50 mots més freqüents en cobreixen el 62%;
- . els 75 mots més freqüents en cobreixen el 70%;
- . els 100 mots més freqüents en cobreixen el 75%, etc.

Fa notar que “només amb 30 mots diferents (la major part, mots gramaticals) diem més de la meitat de tot el que diem”.²⁴ Llobera indica, a més, que la majoria de mots d'un text oral o escrit que no estiguin inclosos entre els 1.600, poden ser substituïts fàcilment per mots bàsics, com en l'exemple següent, en què reescriu

l'original aplicant-hi els mots bàsics (els que no han pogut ser canviats, hi apareixen en versaletes). La reescriptura que en fa no sempre és reeixida (com l'ús del verb *trencar* en el context en què apareix):

<i>Text original</i>	<i>Text reescrit d'acord amb el vocabulari bàsic</i>
<p style="text-align: center;">Un invent contra les tempestes</p> <p>–Amb aquest invent em faré milionari. Ja tinc el coet contra les tempestes... Seré un home famós. Magnífic: el cel anuncia tempesta. Provaré el meu invent. M'agradaria que algú en fos testimoni. Aquest pagès em serà útil. Per què esteu tan trist, bon home?</p> <p>–No trigarà a caure una pedregada, i la pedra m'aixafarà les cols.</p>	<p style="text-align: center;">Un INVENT contra el mal temps</p> <p>–Amb això em faré molt ric. Ja tinc el COET contra el mal temps... Seré un gran home. Mira que bé! Ara sí que farà mal temps. Anem a fer la prova. M'agradarà que algú ho vegi. Aquest pagès m'anirà bé. Per què esteu tan trist, bon home?</p> <p>–Em sembla que aviat caurà pedra i em trencarà totes les plantes.²⁵</p>

Incomprensiblement, Llobera no inclou en el vocabulari bàsic l'article personal (cap de les seves formes), malgrat que sí que hi fa constar les formes *ca*, *cal* i *can*, o que en alguns dels textos que escriu o reescriu d'acord amb el vocabulari bàsic hi apareixen antropònims precedits d'article personal.²⁶ Podria ser-ne la causa el baix nombre d'ocurrències recollides: només 10.281, enfront de les 312.135 recollides per al *Français fondamental*. També podria deure's al fet que les possibles formes que hagués pogut recollir de l'article personal fossin únicament les que coincideixen amb l'article definit (*e/ i /a*) i les hi hagués sumat sense fer-ne la distinció.

Els altres vocabularis bàsics que segueixen el de Llobera tampoc hi inclouen l'article personal, la majoria dels quals són, en bona part, deutors del de Llobera:

fonamentalment, el *Vocabulari bàsic infantil i d'adults*, de l'Assessoria de Didàctica del Català (1975)²⁷, *Poal. Vocabulari bàsic ampliat*, de la Coordinadora d'Ensenyament i Llengua Catalana (1978)²⁸ i el *Diccionari català bàsic*, de López del Castillo (1996).²⁹ Cadascun d'aquests vocabularis sol ser elaborat després de revisar i ampliar el precedent i d'haver consultat vocabularis bàsics d'altres idiomes. El darrer aplega 7.100 entrades, amb un total de 8.430 accepcions definides i il·lustrades amb exemples (cosa que no fan els anteriors). Tots, però, recullen les formes *ca*, *cal* i *can* (el de López del Castillo inclou a més l'exemple: "A Can Joan s'hi fan les millors paelles de la costa.").³⁰

El 1992 apareix en català la versió definitiva de l'anomenat *Nivell llindar per a la llengua catalana*.³¹ La finalitat de l'obra és de presentar, sobretot als professionals de l'ensenyament del català a no-catalanoparlants adults, els objectius i els continguts generals que ha de cobrir un curs de llengua de nivell llindar, és a dir, d'un nivell que doni accés a l'ús de la llengua que s'aprèn. Aquest material constitueix l'adaptació catalana del *Threshold level english* (nivell llindar de l'anglès),³² que ha estat la base per a l'elaboració de mètodes per a l'ensenyament de l'anglès, el francès, l'alemany, el castellà, l'italià, el danès, el neerlandès, el suec, el portuguès, el noruec i el basc, a més del català (v. 8.4.4). L'obra especifica els objectius i continguts necessaris per assolir aquest nivell de competència en les comunicacions quotidianes. Tot i que no és estrictament un vocabulari bàsic, selecciona i presenta els elements lingüístics fonamentals que ha d'incorporar el nivell, tant lèxics com fonètics, gramaticals, fraseològics, etc., que reflecteixin la varietat estàndard amb aquelles variants regionals més freqüents. D'acord amb aquest material, l'article personal sí que constitueix un element lingüístic bàsic, sota les formes masculines *en*, *el* i *l'*, i les femenines *la*, *na* i *l'*: "en Joan, el Jordi, l'Anton; la Rosa, na Caterina, l'Anna". Al costat de l'article personal,

inclou a més les formes de tractament *En, Na i N'*, utilitzades, segons es desprèn dels exemples, en el llenguatge administratiu: “En..., nascut a... / Na..., nascuda a...”³³

5.3.3 L'italià de base

Quant a l'italià, el primer vocabulari bàsic d'aquestes característiques és el que elabora De Mauro, el *Vocabolario di base della lingua italiana* (1980).³⁴ Recull 6.700 mots, classificats en tres grups, prenent com a font principal el *Lessico di frequenza della lingua italiana contemporanea*,³⁵ gestat durant els anys seixanta i publicat el 1972. De Mauro, doncs, se serveix d'una informació prèvia excel·lent, cosa de què no disposaven Gougenheim, Llobera ni López del Castillo. El *Lessico di frequenza* havia estat confegit pel Centro Universitario di Calcolo Elettronico de la Universitat de Pisa a partir del buidatge d'un corpus de textos escrits en aquesta ocasió: peces teatrals, novel·les, guions cinematogràfics, premsa i llibres de text de l'escola primària. El mot més usat és l'article definit (*il, lo, la*), que apareix 45.041 vegades sobre les 500.000 ocurrències del corpus analitzat.

Per al seu *Vocabolario di base*, De Mauro tria els 2.000 mots més freqüents, que considera el *vocabolario fondamentale*, que constitueix “*il nucleo più importante all'interno dello stesso vocabolario di base*”;³⁶ hi afegeix els 2.900 següents per ordre decreixent de freqüència, que considera el *vocabolario di alto uso*. Finalment, els completa amb 1.800 mots més, que formen el *vocabolario di alta disponibilità*. Aquests últims els obté, com Gougenheim, amb enquestes sobre diversos centres d'interès. De Mauro remarca que utilitzant només els 2.000 mots del *vocabolario fondamentale*, podem “*sperare di essere capiti dal 66% della popolazione italiana*”³⁷ que posseeix almenys estudis primaris i especialment si les frases no superen els 20 mots cadascuna. Com a mostra d'escriptura de lectura

fàcil i d'alta llegibilitat, el *Vocabolario di base* és utilitzat per redactar la revista mensual *Due parole*,³⁸ del Dipartimento di Studi Linguistici e Letterari de la Universitat de Roma "La Sapienza". Quan la publicació ha d'utilitzar paraules que no són al *Vocabolario di base*, les expliquen amb mots que sí que hi figuren. Existeix, d'altra banda, una versió automatitzada del *Vocabolario*, anomenada VelBase i creada el 1990, útil per analitzar textos.³⁹

5.4 Aplicació de l'estadística lingüística

L'estadística lingüística nascuda pels volts de l'any 1921 per tal de determinar els primers vocabularis bàsics (v. 5.1), rep una forta embranzida 10 anys més tard amb els estudis del nord-americà Zipf, el qual estén el mètode matematicoestadístic a l'anàlisi de les llengües per tal de determinar les constants que les caracteritzen i que regulen els hàbits lingüístics dels parlants. En l'anomenada "llei de Zipf" es constata que en el llenguatge hi ha regularitats estadístiques, que existeix una relació constant entre la posició (o rang) que un mot ocupa en una llista de freqüència i la freqüència amb què és utilitzat en un text.⁴⁰ Efectivament, partint dels 298.000 mots d'*Ulisses*, de James Joyce, elabora una llista de les diferents paraules de la novel·la i les classifica per ordre decreixent de freqüències, i constata que la freqüència d'un mot és inversament proporcional al seu rang en la llista (la relació entre les xifres corresponents a les freqüències i als rangs és evidentment inversa, atès que s'assignen els rangs més elevats als mots que posseeixen la freqüència més baixa). És a dir, constata que el producte de la freqüència de qualsevol mot pel seu rang és pràcticament constant, cosa que tradueix la fórmula: $f \times r = C$ (en què f és la freqüència i r és el rang). La mostra següent, extreta de la llista de mots d'*Ulisses*, ho exemplifica:

<i>rang (r)</i> <i>(ordre de freqüència decreixent</i> <i>de cada mot respecte dels altres</i> <i>del mateix corpus)</i>	<i>freqüència (f)</i>	<i>El producte de la freqüència</i> <i>pel rang és aproximadament</i> <i>constant: f x r = C</i>
El mot 10è	és utilitzat 2.653 vegades	26.530
100è	265	26.500
1.000è	26	26.000
10.000è	2	20.000
29.000è	1	29.000

Zipf aplica l'equació a d'altres textos i corpus (periodístics, literaris) i a d'altres llengües (llatí, alemany o xinès), i hi constata la mateixa regularitat aproximada, que és independent del parlant, del tipus de text, del tema, de la llengua o de qualsevol altra variable lingüística. Si l'apliquem al català, partint del *Diccionari de freqüències*,⁴¹ obtindrem aquesta mateixa regularitat aproximada:

<i>rang (r)</i> <i>(ordre de freqüència decreixent</i> <i>de cada mot respecte dels altres</i> <i>del mateix corpus)</i>	<i>freqüència (f)</i>	<i>El producte de la freqüència</i> <i>pel rang és aproximadament</i> <i>constant: f x r = C</i>
El mot 5è <i>a</i>	és utilitzat 1.237.435 vegades	6.187.175
15è <i>jo</i>	474.544	7.118.160
25è <i>hi</i>	223.968	5.599.200
35è <i>veure</i>	128.496	4.497.360
45è <i>nostre</i>	92.006	4.140.270
55è <i>son</i>	82.456	4.535.080
65è <i>encara</i>	72.973	4.743.245
75è <i>tot</i>	61.595	4.619.625
85è <i>en</i> (art pers.)	52.936	4.499.560
95è <i>manera</i>	47.759	4.537.105
105è <i>sinó</i>	41.831	4.392.255

S'ha observat, això no obstant, que la relació esmentada no s'obtenia sempre en el cas dels mots que tenen les freqüències més altes i les més baixes, tal com passa amb el corpus London-Lund,⁴² en què el primer mot, / ('jo'), hi apareix 5.920 vegades ($r \times f = 5.920$), i el mot número 100, *he's* ('ell és'), hi apareix 363 vegades ($r \times f = 36.300$). És evident, però, que l'amplitud de la mostra té incidència en els resultats.

5.4.1 El principi del mínim esforç

Zipf fa, però, altres constatacions: d'una banda, que la longitud d'un mot, lluny de ser producte de l'atzar, està estretament relacionada amb la freqüència del seu ús, és a dir, com més alta és la freqüència, més breu és el mot; de l'altra, que com més complex és un element del llenguatge des del punt de vista fonètic (això és, com més difícil és de pronunciar), més baixa és la seva aparició en el discurs.⁴³ Per Zipf, aquestes lleis representarien el compromís entre la tendència al repòs (utilitzar en un text sempre el mateix mot, amb el mínim d'esforç i el mínim d'informacions) i la tendència a l'eficàcia (utilitzar en un text el màxim possible de mots específics amb el màxim d'esforç i el màxim d'informacions).⁴⁴

El principi del mínim esforç és reprès per Martinet,⁴⁵ el qual considera que l'evolució lingüística la regeix l'antinòmia permanent entre les necessitats de comunicació dels humans i la seva tendència a reduir al mínim l'activitat mental i física; segons aquest comportament, el parlant només despèn esforços en la mesura que pot aconseguir els objectiu que s'ha marcat. I afegeix que en cada estadi de l'evolució es produeix un equilibri entre les necessitats de la comunicació (cada vegada exigeixen unitats més nombroses i específiques, que han d'aparèixer amb una freqüència menor en els enunciats) i la inèrcia del parlant a

utilitzar un nombre reduït d'unitats de valor més general i d'ús més freqüent. Tot i admetre que és impossible determinar amb precisió l'energia despesa en la producció d'una unitat lingüística, Martinet assenyala com a exemple que el mot *dinosaure* (d'ús restringit) és una unitat que la memòria ha d'emmagatzemar, de la mateixa manera que el mot *gos* (d'un ús més freqüent) i que, suposant que l'esforç de memòria és el mateix per a tots dos mots i que la relació de freqüència és d'1 a 1.000, cada ús de *dinosaure* reclama el mateix esforç que mil usos del mot *gos* (el lingüista francès remarca que la gran informació que lliura el mot *dinosaure*, que està en relació amb la seva baixa freqüència, compensa aquest desequilibri). Considerant aquests dos mots com a significants formats per fonemes successius, i admetent que el seu cost de producció té relació amb el nombre de fonemes que els componen (*dinosaure* amb nou fonemes és més costós que *gos*, que en té tres), Martinet conclou que cal esperar que els mots més freqüents siguin, per terme mitjà, més curts que els inhabituals,⁴⁶ i que l'augment de freqüència d'una unitat lingüística provoca que la seva forma tendeixi a reduir-se.

Aquesta darrera afirmació és confirmada en bona part per diversos treballs de la lingüística estadística i pel fenomen general d'abreujar els mots llargs la freqüència dels quals té tendència a augmentar en el discurs: des del mateix article personal *en* (*en* < 'n < *don* < DICM(I)NE) o el tractament de *mossèn* (*mossèn* < *mossen-* < *mosseny'en* < *mossènyer* + *en* < *mon* + *sènyer* + *en*) fins a l'augment de l'ús de sigles, abreviatures o símbols (*CD*, per *disc compacte*; *DIEC*, per *Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*), passant per apòcopes (*metro* < *ferrocarril metropolità*; *cine* < *cinema* < *cinematografia*; *senyo* < *senyoreta*) o per substitucions (*estoc* per *existències*), per posar alguns exemples.

5.4.2 Mots referencials i mots gramaticals

Amb el conjunt de treballs de lingüística matemàtica, especialment de Zipf, els lingüistes Guiraud,⁴⁷ francès, i Lepschy⁴⁸, italià, conclouen que, sobre la base de les llistes de freqüències, els mots més freqüents són els més curts, els més antics, els més simples morfològicament i els de major extensió semàntica.⁴⁹ El primer havia comprovat la validesa de la “llei de Zipf” aplicant-la a la llengua francesa.⁵⁰

Lepschy remarca, a més, que es poden establir altres correlacions entre les dades estadístiques i determinats aspectes semàntics del lèxic, com ara entre els *mots plens* (referencials) i els *mots buits* (gramaticals). Els primers, anomenats també *mots principals* o *mots autònoms* per l'estadística lingüística tenen significat lèxic (especialment, noms, adjectius, verbs, adverbis); els *mots buits* se sumen als anteriors i tenen significat gramatical, lèxicogramatical o bé són assignadors de referència discursiva (fonamentalment, articles, pronoms, preposicions, conjuncions, verbs auxiliars o copulatius) i són anomenats també *mots funcionals*, *mots instrumentals* o *mots accessoris*. Els *mots buits* o *gramaticals*, tot i que aporten poca informació lèxica, ocupen els primers llocs en les llistes de freqüències. En català, per exemple, els 17 primers mots més freqüents pertanyen a aquest grup, segons el *Diccionari de freqüències*,⁵¹ i són alhora mots curts, antics, simples morfològicament i, consegüentment, resulten econòmics en la producció oral o escrita i en l'audició o lectura:

<i>Número de rang</i>	<i>lema</i>
1	el <i>art</i>
2	de
3	i
4	ell
5	a
6	un <i>art</i>
7	ésser
8	en <i>prep</i>
9	que <i>pron</i>
10	del
11	que <i>conj</i>
12	per
13	haver <i>v aux</i>
14	no
15	jo
16	amb
17	al

Cal remarcar que diverses formes irregulars es troben en les freqüències més altes. Així, hi ha nombroses formes verbals irregulars que formen part dels verbs catalans més usuals segons aquests rangs del lèxic de la llengua:

<i>Número de rang</i>	<i>lema</i>
7	ésser
13	haver <i>v aux</i>
18	fer
24	tenir
26	dir
27	poder
29	anar <i>aux del perfet perifràstic</i>
35	veure
39	anar <i>v intr</i>
40	estar
43	voler
46	donar
48	saber

Sembla que aquest fenomen posa en dubte el principi d'economia o del mínim esforç, atès que el cost de memorització i posterior producció d'aquestes formes

irregulars impediria que formessin part de les freqüències altes. Això no obstant, hi ha una explicació simple a aquest fet: entre les formes irregulars, més difícils de retenir que les regulars, únicament les freqüents tenen tendència a ser memoritzades i reforçades per un ús constant.

Les denominació de *mots buits* ha aixecat reticències entre nombrosos lingüistes contemporanis,⁵² per tal com *buit* sovint pot passar com a sinònim d'*inútil*, per la qual cosa són partidaris de denominacions com ara *mots gramaticals*, *mots funcionals* o *mots no referencials*. Efectivament, lluny de ser inútils, aquest grup de mots anuncien i mostren formes o estructures força precises, reprenen el significat de mots o grups de mots referencials precedents, tenen funció identificadora o presentadora, etc.; en bona part, doncs, anticipen amb més o menys exactitud el text que els segueix, tal com fa l'article personal, fet que en facilita la percepció del contingut. D'altra banda, sense la redundància que una bona part dels mots gramaticals introdueixen en els textos (en el sentit que no hi aporten noves informacions estrictament referencials), aquests resultarien massa densos per poder ser ben rebuts i compresos.

Justament, Shannon fa notar que, en anglès, el 50% dels mots que constitueixen els textos són gramaticals o funcionals, determinats per l'estructura de la llengua; l'altre 50% dels mots és elegit lliurement.⁵³ Aquestes dades coincideixen en el francès,⁵⁴ en què la freqüència d'utilització dels mots, mesurada a partir d'enunciats emesos efectivament, és la següent:

- . el 50% dels mots són gramaticals/funcionals;
- . el 50% dels mots són lèxics/referencials:
  - 20% de noms
  - 17% de verbs

- 7,5% d'adjectius

- 5,5% d'adverbis

Malgrat aquestes freqüències en l'ús efectiu, el vocabulari que posseeix un parlant francès es reparteix d'aquesta manera:

- . el 50% són noms
- . el 25% són adjectius
- . el 20% són verbs
- . el 4,5% són adverbis
- . el 0,5% són mots gramaticals/funcionals

5.5 El *Diccionari de freqüències* i l'article personal

A diferència dels vocabularis bàsics o fonamentals, que estableixen la llista dels mots més corrents en què pot desenvolupar la seva activitat de relació social un individu qualsevol, els diccionaris de freqüències ofereixen informació més o menys representativa de l'ús que els parlants fan dels elements lèxics de la llengua en l'activitat comunicativa (escrita o oral). Publicat un any abans que el *Lessico di frequenza della lingua italiana contemporanea* (v. 5.3.3), el *Dictionnaire des fréquences*⁵⁵ del francès apareix el 1971 formant part del projecte de creació d'un nou diccionari de la llengua francesa, anomenat *Trésor de la Langue Française* (1971-1994)⁵⁶, iniciativa del govern francès i realitzat en el si del Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) per l'Institut National de la Langue Française (INALF). El *Dictionnaire des fréquences*, que ha servit de model a altres llengües, conté 70.000 vocables d'un corpus de base de 70 milions d'ocurrències, extretes de textos escrits fonamentalment els segles XIX i XX (1789-1960),

classificats per freqüències decreixents i també per ordre alfabètic, amb les freqüències detallades per trams de 25 anys i per gèneres literaris.

Semblantment, amb vista a elaborar el futur *Diccionari descriptiu de la llengua catalana* (DDLC), la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans crea, entre el 1985 i el 1997, el *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana* (CTILC), com a primera fase del projecte, que ha de servir de font principal per a l'elaboració del futur diccionari; a partir d'aquest corpus, que conté textos literaris i no literaris publicats entre els anys 1833 i 1988, ja s'han confeccionat els tres volums del *Diccionari de freqüències* (1996-1998), dirigit per Joaquim Rafel.⁵⁷ El primer volum recull les dades del subcorpus corresponent a la llengua no literària (format per 2.351 textos); el segon, les dades del subcorpus corresponent a la llengua literària (format per 1.036 textos); el tercer volum en presenta les dades globals. En conjunt, el diccionari, que aplega les dades també en format electrònic, té més de 52 milions d'ocurrències o mots del text: 29.266.353 (el 56%) corresponen a la llengua no literària, i 23.105.591 ocurrències (el 44%) pertanyen a la llengua literària. Aquestes ocurrències es distribueixen de la manera següent:

<i>Distribució de les ocurrències en els grups tipològics del subcorpus de la llengua no literària</i>		
correspondència	133.259	(0,5%)
filosofia	1.749.838	(6,0%)
religió i teologia	2.972.043	(10,1%)
ciències socials	5.582.283	(19,1%)
premsa	3.595.899	(12,3%)
ciències pures i naturals	2.224.945	(7,6%)
ciències aplicades	4.473.426	(15,2%)
belles arts i esports	2.807.846	(9,6%)
llengua i literatura	2.229.175	(7,6%)
història i geografia	3.497.639	(12,0%)

<i>Distribució de les ocurrències en els grups tipològics del subcorpus de la llengua literària</i>		
narrativa	13.858.114	(60,0%)
assaig	3.045.003	(13,2%)
teatre	3.701.210	(16,0%)
poesia	2.501.264	(10,8%)

D'acord amb les dades del *Diccionari de freqüències*, els 50 mots catalans més freqüents en la llengua escrita són els següents:

	<i>llengua no literària</i>	<i>llengua literària</i>	<i>dades globals</i>
1	el <i>art</i>	el <i>art</i>	el <i>art</i>
2	de	de	de
3	i	ell	i
4	a	i	ell
5	ell	un <i>art</i>	a
6	un <i>art</i>	a	un <i>art</i>
7	en <i>prep</i>	ésser	ésser
8	ésser	que <i>conj</i>	en <i>prep</i>
9	del	no	que <i>pron</i>
10	que <i>pron</i>	que <i>pron</i>	del
11	per	jo	que <i>conj</i>
12	que <i>conj</i>	haver <i>v aux</i>	per
13	haver <i>v aux</i>	en <i>prep</i>	haver <i>v aux</i>
14	no	del	no
15	amb	per	jo
16	al	amb	amb
17	aquest	fer	al
18	com <i>adv</i>	al	fer
19	seu	com <i>adv</i>	com <i>adv</i>

20	més	tu	aquest
21	fer	dir	seu
22	o	anar <i>v aux</i>	més
23	tot	seu	tot
24	poder	tenir	tenir
25	jo	hi	hi
26	tenir	més	dir
27	hi	tot	poder
28	altre	si <i>conj</i>	o
29	dir	aquest	anar <i>v aux</i>
30	si <i>conj</i>	en <i>pron</i>	si <i>conj</i>
31	però	poder	tu
32	anar <i>v aux</i>	però	altre
33	qual	veure	però
34	nostre	ho	en <i>pron</i>
35	en <i>pron</i>	anar <i>v intr</i>	veure
36	mateix	ja	ho
37	pel	aquell	aquell
38	any	altre	ja
39	molt <i>adv</i>	meu	anar <i>v intr</i>
40	donar	voler	estar
41	estar	saber	quan
42	gran	què <i>pron</i>	què <i>pron</i>
43	també	o	voler
44	aquell	estar	mateix
45	dos	quan	nostre
46	veure	ni	donar
47	entre	perquè	pel
48	quan	home	saber
49	ja	això	molt <i>adv</i>
50	primer	son <i>adj</i>	això

Si s'acaren aquests resultats amb els d'altres llengües, les coincidències que s'hi observen no fan més que refermar en bona part allò que s'exposa en els apartats

precedents (tot i les discrepàncies a l'hora de lematitzar certes formes, com ara les de l'article definit):

	<i>català</i> ⁵⁸	<i>francès</i> ⁵⁹	<i>italià</i> ⁶⁰	<i>castellà</i> ⁶¹	<i>anglès</i> ⁶²
1	el <i>art</i>	être	il	de	the
2	de	avoir	di	el	of
3	i	de	egli	la <i>art</i>	and
4	ell	je	a	y	a
5	a	il(s)	essere <i>v</i>	a	to
6	un <i>art</i>	ce <i>pron</i>	e	en	in
7	ésser	la <i>art</i>	uno <i>art</i>	él	is
8	en <i>prep</i>	pas <i>nég</i>	in	que <i>pron</i>	you
9	que <i>pron</i>	à	che <i>pron</i>	ser	that
10	del	et	non	que <i>conj</i>	it
11	que <i>conj</i>	le <i>art</i>	essere <i>v aux</i>	no	he
12	per	on	io	haber	for
13	haver <i>v aux</i>	vous	avere <i>v aux</i>	yo	was
14	no	un <i>art</i>	da	su	on
15	jo	ça	che <i>conj</i>	un <i>art</i>	are
16	amb	les <i>art</i>	fare	por	as
17	al	que <i>conj</i>	con	con	with
18	fer	ne	per	una <i>art</i>	his
19	com <i>adv</i>	faire	ma	ella	they
20	aquest	qui <i>pron</i>	avere <i>v</i>	para	at
21	seu	oui	come	este	be
22	més	alors	tu	estar	this
23	tot	une <i>art</i>	dire	lo <i>art</i>	from
24	tenir	mais	più	tener	I
25	hi	des	questo	más	have

Vegeu a l'annex 3: 1 els mots més freqüents de *La Bíblia*, en les versions anglesa, francesa, llatina, italiana, castellana i portuguesa.

A diferència dels vocabularis bàsics o fonamentals del català (v. 5.3.2), el *Diccionari de freqüències* sí que constata i recull l'ús que els parlants fan de l'article personal (en l'activitat comunicativa escrita). En efecte, en els textos no literaris l'article personal apareix en el lloc 125 del rang de freqüències (amb 17.754 ocurrències); en els textos literaris, ocupa el lloc 66 (amb 35.182 ocurrències); globalment, l'article personal apareix en el lloc 85 (amb 52.936 ocurrències). Això no obstant, tant en l'edició en paper com en l'electrònica, el *Diccionari* no té en compte les formes *el*, *lo* o *la* de l'article personal; únicament dóna fe del lema *en* (tant per al masculí com per al femení), que comprèn aquestes formes:

<i>formes</i>	<i>codi morfològic</i>	<i>freqüència absoluta</i>
an	<i>masc. sing.</i>	89
en	<i>masc. sing.</i>	47.028
e'n	<i>masc. sing.</i>	1
e 'n	<i>masc. sing.</i>	1
'n	<i>masc. sing.</i>	1393
n	<i>masc. sing.</i>	15
na	<i>fem. sing.</i>	2879
ne	<i>fem. sing.</i>	9
n'	<i>singular</i>	1492
en	<i>ús metalingüístic</i>	15
n'	<i>ús metalingüístic</i>	4
na	<i>ús metalingüístic</i>	10

Cal deduir que les altres formes de l'article personal (*el*, *lo*, *la*) han estat tractades com a formes del lema *el* (article definit). Això no obstant, aquestes dades i les que s'exposen a continuació, obtingudes totes mitjançant una metodologia molt ben establerta, confirmen en part les posicions mantingudes en aquest i altres capítols respecte dels usos i valors de l'article personal. Els quadres següents, elaborats a

partir de les dades que forneix el *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana*, mostren les freqüències absolutes del lema *en* (article personal) en els textos no literaris i en els literaris, classificades per grups topològics i en trams cronològics de 10 anys (del 1833 al 1913) o de 5 anys (del 1914 al 1988), període de 155 anys de la història contemporània de la llengua:

Textos no literaris: freqüències absolutes del lema en (art. personal)

	1833-1842	1843-1852	1853-1862	1863-1873	1874-1883	1884-1893
<i>filosofia</i>						
<i>religió i teologia</i>						18
<i>c. socials</i>	3	4	2	2	94	37
<i>premsa</i>			4	216	162	113
<i>c. pures i naturals</i>			1		55	13
<i>c. aplicades</i>				74	6	32
<i>belles arts i esports</i>				6	42	28
<i>llengua i literatura</i>	2	22		169	145	30
<i>història i geografia</i>		1		224	241	87
<i>correspondència</i>					24	44
	5	27	7	691	759	402

	1894-1903	1904-1913	1914-1918	1919-1923	1924-1928	1929-1933
<i>filosofia</i>	85	120	36	120	12	9
<i>religió i teologia</i>	22	20		8	1	4
<i>c. socials</i>	378	137	113	135	232	10
<i>premsa</i>	250	427	290	542	299	273
<i>c. pures i naturals</i>	115	91	4	50	59	
<i>c. aplicades</i>	42	96	87	66	4	22
<i>belles arts i esports</i>	184	307	350	173	239	157
<i>llengua i literatura</i>	116	290	251	299	72	18
<i>història i geografia</i>	566	526	371	563	128	60
<i>correspondència</i>	49	79	17	141	5	3
	1807	2.093	1.519	2.101	1.105	556

	1934-1938	1939-1943	1944-1948	1949-1953	1954-1958	1959-1963
<i>filosofia</i>	4				1	14
<i>religió i teologia</i>	1	3		42	57	5
<i>c. socials</i>	11	78	178	143	263	15
<i>premsa</i>	181	9	88	22	35	66
<i>c. pures i naturals</i>	7		117	33	54	3
<i>c. aplicades</i>	4			450	60	1
<i>belles arts i esports</i>	76		13	77	57	89
<i>llengua i literatura</i>	28	3	78	56	152	20
<i>història i geografia</i>	132		16	44	94	396
<i>correspondència</i>	4	5	1	1	13	7
	448	98	491	868	786	616

	1964-1968	1969-1973	1974-1978	1979-1983	1984-1988	TOTAL
<i>filosofia</i>		8	2	5	5	421
<i>religió i teologia</i>	4	2	2			189
<i>c. socials</i>	12	52	118	45	2	2.064
<i>premsa</i>	64	192	379	500	335	4.447
<i>c. pures i naturals</i>			8	73	5	688
<i>c. aplicades</i>	8	14	65	9	12	1.052
<i>belles arts i esports</i>	9	3	32	73	100	2.015
<i>llengua i literatura</i>	36	136	5	24	45	1.997
<i>història i geografia</i>	342	159	145	32	253	4.434
<i>correspondència</i>	5		9	36		447
	480	566	765	797	757	17.754

Textos literaris: freqüències absolutes del lema en (art. personal)

	1833-1842	1843-1852	1853-1862	1863-1873	1874-1883	1884-1893
<i>assaig</i>					4	5
<i>narrativa</i>	12		158	496	1.524	3.020
<i>poesia</i>			2	33	99	63
<i>teatre</i>	102	83	24	502	226	461
	124	83	184	1.031	1853	3549

	1894-1903	1904-1913	1914-1918	1919-1923	1924-1928	1929-1933
<i>assaig</i>	90	107	962	293	109	135
<i>narrativa</i>	1.244	2.091	590	1.584	3.470	1.075
<i>poesia</i>	11	22	36	39	22	29
<i>teatre</i>	685	370	203	287	64	71
	2.030	2590	1791	2203	3665	1310

	1934-1938	1939-1943	1944-1948	1949-1953	1954-1958	1959-1963
<i>assaig</i>	7		2	25	54	6
<i>narrativa</i>	533	129	102	121	1.042	2.587
<i>poesia</i>	18	22	11	61	5	7
<i>teatre</i>	183		193	336	415	88
	741	151	308	543	1516	2688

	1964-1968	1969-1973	1974-1978	1979-1983	1984-1988	TOTAL
<i>assaig</i>	29	4	36	20	4	1.892
<i>narrativa</i>	195	3.495	1.686	702	1.506	27.362
<i>poesia</i>	5	6	65	1	31	588
<i>teatre</i>	190	394	97	205	161	5.340
	419	3.899	1.884	928	1.702	35.182

D'acord amb les dades recollides, l'article personal obté una cota altíssima de freqüència en els textos escrits (literaris i no literaris): ocupa el lloc 85 del rang de

freqüències, abans que mots com *casa, arribar, part, vegada, cada, terra, tant, semblar, parlar, senyor*, etc., i això sense que al lema *en* s'hi hagin sumat les formes *el, lo* i *la* de l'article personal.

Confirmen, d'altra banda, que els mots més freqüents són els més curts, els més antics i els més simples morfològicament, dins el principi d'economia o del mínim esforç. Es constata també en nombrosos casos la tendència d'abreujar els mots la freqüència dels quals augmenta en el discurs, en la llengua sectorial o en la general, com ara l'article personal: *en* < 'n < *don* < D[ ]M[I]NE. Igualment, s'observa que entre les paraules més freqüents hi ha un alt percentatge dels anomenats mots *gramaticals, funcionals, instrumentals, buits* o *accessoris* (cal recordar que en català els 17 primers mots més freqüents pertanyen a aquest grup). L'article personal del català, que pertany al grup dels mots gramaticals, és redundat i expletiu respecte del nom propi que introdueix i, com la majoria dels del grup, anuncia o anticipa formes o estructures precises, la qual cosa afavoreix la percepció del contingut, tot i que no hi aporta una informació estrictament referencial (veg. 4.2.3.1).

Pot sorprendre, d'acord amb les dades del *Diccionari de freqüències*, l'elevada presència de l'article personal en textos escrits no literaris publicats (filosofia, religió i teologia, ciències socials, premsa, ciències pures i naturals, ciències aplicades, belles arts i esports, llengua i literatura, història i geografia, correspondència), dels quals s'esperaria un predomini del registre formal, una tendència a la impersonalitat o al to neutre, amb predomini de la funció referencial del llenguatge, amb la inclusió de noms propis de personatges històrics, bíblics, cèlebres o relacionats amb activitats polítiques, socials, culturals, científiques, religioses, etc. En aquestes condicions, doncs, caldria

esperar una tendència a la supressió de l'article personal davant els noms de persona. Això no obstant, si s'observen amb deteniment les ocurrencies de l'article en els diferents grups topològics dels textos no literaris, es constata que la premsa és el grup de textos amb el nombre més alt d'ocurrencies de l'article personal (amb 4.447, que representen el 25% del total), seguit dels textos d'història i geografia (amb 4.434, que representen el 24,97% del total), dels de ciències socials (amb 2.064, que representen l'11,62% del total) i dels que tracten sobre llengua i literatura (amb 1.997, que representen l'11,24% del total). L'explicació d'aquests resultats es pot trobar, en el cas de la premsa (v. 10.4), en el fet que no és estranya la inclusió de l'article personal davant el nom de persones en certs textos o gèneres periodístics, especialment els d'opinió (sovint proveïts de marques modalitzadores que expressen valors subjectius) i les entrevistes (sovint *reproductores* de la parla espontània o quotidiana). Pel que fa als textos sobre història i geografia i de ciències socials, aquests solen incloure nombrosos noms de persona, cosa que, d'una banda, fa augmentar la probabilitat de la presència de l'article personal, i de l'altra, aquesta probabilitat creix en textos adreçats a l'ensenyament d'aquestes matèries a alumnes molt joves (en textos sobre història medieval, a més, el tractament *en* dispensat a monarques, eclesiàstics, nobles i ciutadans fa créixer probablement el nombre d'ocurrencies d'aquest lema dins el grup de textos sobre història i geografia). Quant als textos que tracten de llengua i literatura, és evident que nombroses gramàtiques i altres obres dedicades a l'ensenyament de la llengua solen il·lustrar les explicacions amb exemples en què, quan contenen antropònims, apareixen habitualment amb l'article personal (v. 8.4.5). Pel que fa als textos sobre literatura, aquests, a banda d'incloure nombrosos noms de persona, solen recollir fragments d'obres literàries que, en el cas de la narrativa, acostumen a incorporar l'article personal (v. 3.2.6, 9.2.2 i 9.3). Finalment, no

sorprèn el baix nombre d'ocurrències del lema *en* dins els textos de religió i teologia (v. 4.2.3.2 i 8.4.1.4), de filosofia i de ciències pures i naturals, en els quals la funció del llenguatge se centra fonamentalment en el referent, destinats a lliurar dades, sovint organitzades i jerarquitzades, desproveïts de marques modalitzadores que indiquin valors subjectius.

L'article personal ateny en el textos literaris (assaig, narrativa, teatre, poesia) una presència superior, com era previsible, a la que manté en els textos no literaris. Així, del total de les 52.936 formes de l'article personal presents en el *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana*, 35.182 apareixen en els textos literaris, cosa que representa el 66,46% en aquests, i el 33,54% en els no literaris. És evident també que aquesta freqüència més alta és deguda fonamentalment als textos narratius, que ofereixen ja 27.362 ocurrències de l'article personal, 10.000 més que en el conjunt dels textos no literaris. Aquestes dades confirmen, d'altra banda, allò exposat a l'apartat 3.2, en el sentit que la narrativa tendeix a oferir mostres versemblants de la parla quotidiana, sol projectar una il·lusió calculada d'oralitat i, consegüentment, comporta l'ús de l'article personal davant els noms de persona, especialment en el discurs reportat (el 77,77% dels articles personals dels textos literaris apareixen en la narrativa), cosa que no sol succeir en poesia (que només suporta l'1,67% dels articles personals dels textos literaris).

Quant als trams cronològics en què es pot analitzar el *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana*, s'observa en els textos literaris que l'augment de la presència de l'article personal en la narrativa (tram comprès entre els anys 1863 i 1913) coincideix amb els resultats obtinguts de l'anàlisi de l'*Antologia de contes catalans* (v. 3.2.6), segons la qual en els dos grups d'escriptors que conreen la narrativa costumista, realista i social (segona meitat del XIX i principis del XX) hi ha

una clara tendència a l'ús de l'article personal, tant en el discurs del narrador com en el dels personatges. L'augment de l'ús de l'article personal es torna a fer palès en la narrativa a partir dels anys 70 del segle XX, després d'un període d'una certa davallada en l'ús: si entre els anys 1964 i 1968 s'hi constaten 195 ocurrencies, en els cinc anys següents (1969-1973) ja se n'hi comptabilitzen 3.495, d'acord amb les dades del *Corpus textual informatitzat de la llengua catalana*. Aquesta evolució coincideix també amb l'extensió de l'ús de l'article personal, a partir dels anys 70, en les traduccions literàries, especialment de la narrativa que reflecteix situacions quotidianes, encara que pertanyin a cultures o societats molt diferents de la catalana. (v. 9.2.2).

5.6 Índexs de llegibilitat

Les recerques sobre els processos d'escriptura/lectura i comprensió han induït els estudiosos a no considerar solament les paraules soltes com a factors de llegibilitat d'un text, sinó grups de paraules sempre més amplis: grups nominals i verbals, proposicions, frases. Sorgeixen, doncs, diversos índexs de llegibilitat, és a dir fórmules matemàtiques que mitjançant un càlcul estadístic prediuen la dificultat real d'un text d'acord amb una escala de valors predefinida. Les variables lingüístiques que se solen tenir en compte són la llargada mitjana de les paraules i la llargada mitjana de les frases. Els primers treballs es deuen a Lively i Pressey (1923),⁶³ amb textos adreçats a subjectes de 2 a 14 anys. Els segueixen altres fórmules de llegibilitat, la majoria americanes, com les de Washburne (1926),⁶⁴ de Gray i Leary (1935),⁶⁵ de Dale i Chall (1948),⁶⁶ de Flesh (1946, 1948, 1949),⁶⁷ de Gunning (1952),⁶⁸ de Taylor (1953),⁶⁹ de Chall (1958)⁷⁰ i de Fry (1968, 1977).⁷¹ El francès, seguit de l'italià, són les llengües que més s'interessen pels índexs de llegibilitat i, inspirant-se en les fórmules americanes, elaboren els propis índexs

després d'introduir certes adaptacions als models orginaris. Pel que fa al francès, sobresurten els treballs de Landsheere (1973),⁷² d'Henry (1975)⁷³ i de Richaudeau (1979).⁷⁴ Quant a l'italià, destaca la fórmula de Vacca (1972)⁷⁵ i la del Gruppo Universitario Linguistico Pedagogico, de l'Istituto di Filosofia dell'Università degli Studi di Roma "La Sapienza" (1986-1987), coneguda per l'índex Gulpease.⁷⁶

La fórmula de llegibilitat que ha obtingut més èxit i difusió és la de Flesh, coneguda per "Índex de Flesh", la més utilitzada abans de l'arribada dels ordinadors i fins i tot després (és la que empra el programari Microsoft Word i d'altres). És fruit d'un encàrrec de l'Associated Press, que li havia sol·licitat la col·laboració per tal d'establir normes d'estil de redacció.⁷⁷ El càlcul de la facilitat o claredat d'un text es fa a partir d'un o més fragments d'uns 100 mots: se'n calculen el nombre de síl·labes per 100 mots (S) i el nombre mitjà de mots per frase (W), i s'aplica la fórmula:

$$\text{Facilitat de lectura} = 206,835 - (0,846 \times S) - (1,015 \times W)$$

El resultat de la fórmula s'expressa en una escala de 0 a 100, en què el valor 100 correspon a la llegibilitat més alta i 0 la llegibilitat més baixa. Així, partint d'un fragment de text de 104 mots que contingués 11 frases, i els primers 100 mots, 158 síl·labes, la fórmula donaria:

$$\text{Facilitat de lectura} = 206,835 - (0,846 \times 158) - (1,015 \times 9,45) = 63,577$$

En aquest exemple, la llegibilitat del text estaria en un nivell estàndard o normal, d'acord amb la següent escala de valors:⁷⁸

<i>índex de 0 a 100</i>	<i>nivell de dificultat</i>	<i>gènere de suport</i>	<i>% de la població amb accés a aquest nivell</i>
0 a 30	molt difícil	científic	4,5%
30 a 50	difícil	tècnic	33%
50 a 60	força difícil	divulgació	54%
60 a 70	estàndard / normal	reescriptura	83%
70 a 80	força fàcil	revistes d'informació	88%
80 a 90	fàcil	revistes populars	92%
90 a 100	molt fàcil	còmics	93%

Aquest índex, vàlid per a l'anglès, es basa en l'estructura morfològica i sil·làbica d'aquesta llengua. En l'aplicació a l'italià i al francès, l'índex ha sofert petites correccions, especialment derivades de la llargada mitjana dels mots, generalment més curts en anglès, i del diferent sistema de sil·labació en aquestes llengües romàniques. Vegeu, a l'annex 3: 2, una aplicació de l'índex Gulpease a un text italià i a la seva traducció catalana.

Flesh, a instància de la mateixa agència de notícies, havia elaborat, a més de l'índex de facilitat de lectura, l'índex d'interès humà, capaç de mesurar l'interès que un text pot suscitar en el lector. L'interès humà d'un text dependria del nombre de *mots personals* i de *frases personals* que conté. Pels primers cal entendre els pronoms referits a una persona, els adjectius i els pronoms possessius referits a una persona, els noms de pila, els cognoms, els noms comuns que designen persones (*pare, mare, actor, actriu, gent, poble...*). En el cas d'aplicar l'índex en l'anàlisi de textos narratius en català, per exemple, l'article personal hauria de formar part d'aquest grup de mots. I considera *frases personal* les que presenten un discurs directe; les que contenen una pregunta, una ordre, una exhortació, un prec, etc. adreçats al lector; les exclamacions. És evident que no tots els textos,

com ara els tècnics o els científics, han d'assolir obligatòriament un interès humà elevat.

Per mesurar l'interès humà d'un text es té en compte el nombre de *mots personals* (*S*) que apareixen cada 100 paraules, el nombre de *frases personals* (*W*) que apareixen cada 100 frases i s'aplica la fórmula:

$$\text{Interès humà} = (3,635 \times S) + (0,314 \times W)$$

En aquest cas, el resultat de la fórmula també s'expressa en una escala de 0 a 100, en què el valor 100 indica l'interès humà més elevat, que sol correspondre a les narracions o a les obres dramàtiques, i 0 el més baix, propi dels textos científics o tècnics.

5.7 Notes

1. Fins a l'any 1995 cap diccionari o enciclopèdia redactats en català no havia recollit el terme *llegibilitat* o *legibilitat* (possible a partir de l'adjectiu *il·legible*). A banda la forma anglesa *legibility*, existia la italiana *leggibilità*; la francesa *lisibilité*; la portuguesa *lisibilidade*; la castellana *legibilidad*. En un article redactat el 1991 i publicat el 1992, Coromina (1992a i 1992b), sobre el llenguatge eficaç vaig haver d'improvisar el terme en qüestió tot optant per *llegibilitat*; el 1995 apareixia aquesta forma al *Diccionari de la llengua catalana* (IEC) i, tres anys després, al *Gran diccionari de la llengua catalana* (Enciclopèdia Catalana), però en tots dos casos la definició (pràcticament idèntica i sense exemples) no s'ajusta a la noció a què fa referència *llegibilitat* en aquest capítol. En efecte, els diccionaris esmentats la defineixen com a "qualitat de llegible", i l'adjectiu *llegible* és definit així: "que es pot llegir; digne d'ésser llegit."
2. Richaudeau (1976: 7). François Richaudeau, escriptor i editor francès, és qui més ha difós en l'àmbit romànic les teories de la llegibilitat.
3. Richaudeau distingeix tres tipus de llegibilitat: la *llegibilitat lingüística*, referida a l'escriptura del text (mots, frases, etc.); la *microllegibilitat tipogràfica*, relacionada amb la grandària i el disseny dels caràcters, la composició dels blocs tipogràfics, etc., i la *macrollegibilitat tipogràfica*, referida a la compaginació i a l'estructura bidimensional o tridimensional de la cosa impresa. Richaudeau (1992: 192).
4. Timbal-Duclaux (1985: 14-15) proposava els termes *lisable/inlisable* per a l'aspecte lingüístic, i *lisible/illisible* per a l'aspecte tipogràfic.
5. Tal com defensa Racle (1988: 41).
6. Chomsky (1965).
7. Richaudeau (1978: 6) censura els qui deixen de banda la primera finalitat d'un text, "*ce qu'oublie trop souvent de nos jours certains écrivains, universitaires, journalistes français rédigeant davantage pour paraître dans le vent que pour être compris de leurs lecteurs.*"
8. Richaudeau (1976).
9. Per Shannon (1949) la quantitat d'informació intercanviada entre una font i un receptor s'expressa mitjançant l'*entropia*, nombre que mesura la incertesa de la naturalesa d'un missatge donat a partir d'un altre missatge que el precedeix (l'entropia és nul·la quan no hi ha incertesa).
10. Thorndike (1921); Thorndike- Lorge (1944).
11. Després de Gougenheim (1958), en publica el 1977 una edició revisada i augmentada a la mateixa editorial. Gougenheim i altres (1967) exposen la metodologia utilitzada per al diccionari fonamental i presenten la descripció d'una gramàtica de base del francès.
12. Llobera (1968).
13. Bortoloni-Tagliavini-Zampolli (1972).
14. De Mauro (1980).

15. Tuson (1986: 31).
16. Rafel (1998b).
17. Llobera (1968).
18. Llobera (1968: 9).
19. Abans de la publicació, l'obra rep el 1967 el premi "Fundació Huguet" a un estudi sobre la llengua catalana. El jurat del premi era format per Francesc de B. Moll, Adolf Pizcueta, Manuel Sanchis i Guarner, Josep Fibla i Joan Ballester i Canals.
20. Llobera (1968: 8).
21. Llobera (1968: 10).
22. En aquesta obra, en què exposa la metodologia i els resultats sobre el vocabulari bàsic, no especifica el rang ni la freqüència dels mots.
23. Llobera (1968: 37-38).
24. Llobera (1968: 42).
25. Es tracta d'un text que recull de la revista *L'infantil*, núm. 151. Llobera (1968: 48-49).
26. Llobera (1968: 67, 71 i 84): "de la Maria i del Baltasar"; "aquella tenda de ca la (...), al costat de cal (...); "les calces del Jan".
27. Assessoria de Didàctica del Català (1975).
28. Coordinadora d'Ensenyament i Llengua Catalana (1978).
29. López del Castillo (1996).
30. López del Castillo (1996: 51).
31. Mas i altres (1992).
32. Ek-Alexander (1980).
33. Mas i altres (1992: 270-271 i 401).
34. De Mauro (1980).
35. Bortoloni-Tagliavini-Zampolli (1972).
36. De Mauro (1980: 148).
37. De Mauro (1980: 1498).
38. Editada per Tecnodid, de Nàpols.
39. Es pot consultar a l'adreça d'Internet: <<http://www.eulogos.it/Velbase.htm>> [consulta: 11.8.2000].
40. Exposa les seves teories especialment a Zipf (1935) i a Zipf (1949).
41. Rafel (1998b).
42. El corpus oral London-Lund (LLC) conté 435.000 mots de l'anglès britànic, provinents de 87 textos de 5.000 ocurrences cadascun, obtinguts de converses cara a cara i telefòniques, conferències, cursos, comentaris radiofònics, etc. de parlants adults i amb estudis. Svartvik-Quirk (1980).
43. Tal com remarca Bully (1969: 23).
44. Zipf (1974).
45. Especialment al capítol 6 de Martinet (1969).

46. Avui s'accepta una explicació més convencional, en termes de teoria de probabilitats, per al fet que certs mots llargs o complexos presentin una freqüència alta.
47. Especialment a Guiraud (1954) i Guiraud (1960).
48. Especialment a Lepschy (1966).
49. Aquesta polisèmia podria introduir dubtes o ambigüitats sobre el sentit dels mots de gran extensió semàntica; el parlant, però, en defineix el sentit ajudant-se del context.
50. Guiraud (1954).
51. Rafel (1998b).
52. Entre les quals hi ha Baylon-Mignot (1995).
53. Shannon (1949).
54. Dades recollides per Vanoye (1980: 34).
55. Imbs-Martin (1971).
56. Imbs-Quemada (1971-1994). Els 16 volums d'aquest diccionari han estat informatitzats i es poden consultar a través d'Internet a l'adreça: <<http://zeus.inalf.fr/complet.htm>> [consulta: 8.6.2000].
57. Rafel (1996) Rafel (1998a) i Rafel (1998b).
58. Rafel (1998b).
59. Gougenheim i altres (1967).
60. Bortoloni-Tagliavini-Zampolli (1972).
61. Juilland i Chang-Rodríguez (1964).
62. Carroll-Davies- Richman (1971).
63. Lively-Pressey (1923).
64. Washburne (1926).
65. Gray-Leary (1935).
66. Dale-Chall (1948).
67. Flesh (1946), Flesh (1948) i Flesh (1949).
68. Gunning (1952).
69. Taylor (1953).
70. Chall (1958).
71. Fry (1968) i Fry (1977).
72. Landsheere (1973).
73. Henry (1975).
74. Richaudeau (1979).
75. Posada al dia a Franchina i Vacca (1986).
76. Lucisano-Piemontese (1988).
77. Flesh (1946).
78. Cossette (2000).

6 Polèmica Ruyra - Rovira i Virgili - Fabra (1924-1925)

6.1 Amb motiu d'una traducció

El 1924 Joaquim Ruyra publica una nova versió de la traducció que ell mateix havia fet 16 anys abans, el 1908, d'una selecció de contes dels escriptors d'expressió francesa Émile Erckmann i Alexandre Chatrian, sota el títol *Rondalles de poble*.¹ Entre aquestes dues versions, Ruyra n'havia ofert d'altres, en un procés "d'acomodació del text a l'obra depuradora de l'Institut d'Estudis Catalans". Aquests canvis, segons Miracle, fan que el text definitiu "difereixi tant del primitiu, que ha d'ésser considerat com una re-creació".² En l'última traducció (vegeu-ne una mostra a l'annex 5: a) va introduir l'article personal davant els noms dels personatges dels contes (seguint el sistema *en / l'* per als noms propis masculins, i *la / l'* per als femenins), cosa que justifica al pròleg. Aquesta justificació obrirà un debat, a través de la premsa durant la primera meitat de l'any 1925, entre el mateix Joaquim Ruyra (a *La Veu de Catalunya*) i Antoni Rovira i Virgili (a *La Publicitat*), que tancarà Pompeu Fabra (a *La Publicitat*) en una *conversa filològica*, sobre els usos i valors de l'article personal en literatura i, en general, en la llengua escrita de registres formals.

De fet, és l'únic debat públic o polèmica mai entaulats sobre aquesta qüestió i és el primer intent d'extreure'n algun principi, fet que reclama una atenció especial en aquest estudi, tant per la seva transcendència com per l'autoritat dels polemistes.

Rovira i Virgili hi va intervenir mitjançant dos editorials, sense signar, publicats a primera plana del diari *La Publicitat*. La identitat de l'editorialista fou revelada per Fabra en la *conversa filològica* que tancava la polèmica, publicada al mateix diari, en una època en què Rovira i Virgili també n'era col·laborador.

6.2 Pròleg de Joaquim Ruyra a *Rondalles de poble*

Ruyra, en el pròleg esmentat (vegeu-ne el text a l'annex 5: b), adverteix d'entrada que aquest “detall de llenguatge”, referint-se a la introducció de l'article personal en el text nou, “ens ha fet vacil·lar molt i ens ha deixat cert dubte”, i el tanca advertint que la decisió presa li “causa cert recel”. És evident, doncs, que malgrat que opta per l'ús de l'article personal en textos narratius d'autors d'una altra llengua i cultura, no s'està de dubtar de l'encert o validesa de la tria feta, segurament perquè xocava amb els usos d'altres traductors de l'època, que, en aquesta qüestió, prescindien sistemàticament de l'article personal (v. 9.2.1).

En la justificació pròpiament dita, Ruyra afirma encertadament que *en i na* s'aplicava, en la llengua antiga, a tots els estaments socials com a fórmula de tractament, però indica que “no s'adjudicava a cap estranger per alts que fossin els seus prestigis”, cosa parcialment certa segons hem pogut comprovar (v. 1.2). I ho il·lustra dient que “hauria semblat ridícul dir: En Jesús, En Barrabàs, N'Aristòtil, Na Maria de Natzaret, etc.” Aquí, Ruyra no distingeix els noms bíblics dels noms de personatges cèlebres o populars; com diem a 4.2.3.2 i il·lustrem a l'annex 6, els noms bíblics solen prescindir, al llarg de la història de la llengua, de l'article personal, segurament per influència de l'Església, que així els ha utilitzat gairebé sempre. Pel que fa al nom de celebritats (de la nostra o d'altres cultures), sí que hi

havia una tendència de prescindir de l'article (v. 1.2.4) en totes les èpoques, especialment en textos escrits de registres formals.³

Ruyra lamenta tot seguit el desús que patiren “les honorífiques partícules onomàstiques”, que, segons ell, deixaren un buit que fou omplert “quasi pertot arreu” amb “els articles *el* i *la*”, llevat d’una part de Catalunya, “en la qual va compresa Barcelona”, on “es manté la partícula *en* davant dels noms masculins començats en consonant”, amb el valor d’un simple “gest gramatical”. Si bé és cert que *en* i *na* perderen el primitiu valor de tractament de cortesia i esdevingueren, sota formes diverses, un simple article personal que, sobretot en situacions de comunicació no formal, s’anteposa gairebé universalment als noms propis de persona, sense repercussions sintàctiques (v. 4.2.3.1), també és cert que en aquesta transició no hi hagué cap buit, ans al contrari: com assenyala Coromines (v. 1.2.3), sembla que *en* i *na* es transformaren gradualment, en certes zones del territori, en *el* i *la* a causa de dissimilacions entre nasals (del tipus *N’Andreu*, *Na Maria* > *l’Andreu*, *la Maria*). Ruyra mateix remarca la vitalitat i, indirectament, la continuïtat de l'article personal en afirmar que avui “ja tendim a no distingir entre noms catalans i no catalans, de manera que sentim a dir tot sovint: En Gutiérrez, En Cervantes, l’Homer, En Shakespeare, l’Aristòtil, etc.” Com molt bé assenyala, aquestes són formes que “sentim a dir tot sovint”, és a dir, en situacions de llengua parlada espontània o en situacions de comunicació no formal. Insisteix que “ningú no diu, i àdhuc repugnaria: En Jesús, En Barrabàs, etc.”, perquè “aquesta repugnància s’observa només en noms estrangers popularitzats des de temps antics a Catalunya”. Suposem que cal entendre per “noms estrangers popularitzats des de temps antics” els que hem anomenat bíblics, si ens atenim als exemples que aporta; altrament, també són estrangers Shakespeare o Aristòtil.

Ruyra assenyala després que “sonaria malament en boca de qui no fos llur íntim dir «En Pere, l’Artigues, la Joana» referint-se a persones que respectivament hauria d’anomenar, segons les actuals convencions, «Mossèn Pere, Doctor Artigues, Senyora Joana»”. Sense formular-ho explícitament, Ruyra remarca, doncs, que en situacions de comunicació formal, en què el tracte entre els interlocutors tendeix a ser distant, se solen anteposar al nom propi el tractament de *senyor -a* o certs títols de professió, càrrec, condició, grau, etc., i no l’article personal (v. 4.2.3.4).

Fetes aquestes consideracions, el pròleg informa de la decisió del traductor de les narracions, “després de molt cavil·lar”, d’anteposar als noms dels personatges el sistema barceloní de l’article personal (*en / l’* i *la / l’*), “sempre que els trobem usats en sentit familiar”, encara que siguin estrangers. Justifica la decisió en el fet que d’aquesta manera se segueix “el llenguatge viu”, d’acord amb els usos de “la realitat”; l’ús de l’article davant noms propis estrangers, assenyala també Ruyra, “els farà menys ingrats a la nostra gent”. Mostra, per tant, la seva disconformitat amb “la tendència actual que suprimeix els articles davant dels noms, tant si són catalans com no, renyint així a la vegada amb el llenguatge clàssic i amb el viu”.

En l’últim paràgraf el prologuista afirma: “Alguns literats sembla que temen que l’article rebaixa la dignitat del nom. Això és patir de castellanisme.” Ruyra hi repeteix, seguint certs tòpics i prejudicis (v. 2.4), que en castellà “l’article no s’aplica més que a noms de gent de baixa classe social”, cosa que no passa en català, llengua en què “sona tan bé parlar d’En Guimerà i de l’Aribau com en la italiana d’Il Dante i d’Il Petrarca”. I acaba proposant, encara que no n’està convençut del tot, que als noms no catalans “moderns” i “usats en sentit familiar”, se’ls pot aplicar l’article personal.

Creiem que en aquest pròleg justificatiu hi ha una certa confusió de conceptes que condicionarà el desenvolupament de la polèmica; aquesta confusió es desfarà parcialment a mesura que el debat avanci. Efectivament, el Ruyra traductor escriu un pròleg en què justifica l'ús de l'article personal davant el nom propi dels personatges de ficció d'unes narracions que volen reflectir la vida quotidiana i els costums alsacians, i és en aquest marc en el qual la seva justificació seria plenament coherent. A 3.1.3 i a 3.2.4 ja indicàvem que l'obra literària és elaborada minuciosament a partir d'un codi estètic més o menys complex que fa que el producte no sigui mai un reflex pur i simple de la realitat; això no obstant, en la narrativa se sol evocar una certa realitat, uns esdeveniments i uns personatges versemblants i quotidians; i l'escriptor, amb l'objectiu de dotar la seva obra d'aquesta il·lusió de realitat de cada dia, utilitza, especialment en l'estil directe, un seguit de convencions que confereixen a la parla dels personatges una calculada oralitat espontània. El fet és que Ruyra, en el pròleg esmentat, no va definir o delimitar amb claredat l'àmbit o els àmbits en què aplicava l'ús de l'article personal: en l'àmbit de la llengua parlada espontània, en el de la comunicació no formal o bé en la representació literària de situacions de comunicació no formal. I és cert que en aquests àmbits se sol anteposar l'article als noms propis de persones, catalanes o no catalanes, cèlebres o anònimes, vives o difuntes. De fet, sembla que Ruyra ho intueixi, però no ho explicita i ho complica pel fet que, sense adonar-se'n, passa del món de la ficció literària més o menys realista (la que reproduceix la vida quotidiana més elemental) al món dels textos emesos en situacions de comunicació formal, al món dels textos referencials o denotatius.⁴

6.3 Resposta d'Antoni Rovira i Virgili: *Un pròleg de Joaquim Ruyra*

Poc després de la publicació de la traducció i del pròleg esmentats, Rovira i Virgili contesta, des de les pàgines de *La Publicitat* (8.1.1925), alguns dels criteris de Ruyra sobre els usos de l'article personal. Ho fa a la primera pàgina del diari mitjançant un editorial titulat *Un pròleg de Joaquim Ruyra* (vegeu-ne el text a l'annex 5: c), sense "la pretensió d'establir dogmes ni d'imposar la nostra individual opinió."

D'entrada, Rovira i Virgili, traint en part allò que Ruyra sostenia en el pròleg, afirma de manera expeditiva: "Estem, doncs, d'acord en una cosa: i és el no creure aplicables «En» i «Na» als noms no catalans." Allò que realment havia afirmat Ruyra, encara que amb un cert recel, és que es pot aplicar l'article personal als noms de personatges no catalans si són "moderns i usats en sentit familiar" (en l'últim article, però, Ruyra no gosarà pronunciar-se sobre aquest punt).

Rovira i Virgili, després d'expressar aquest suposat acord amb l'escriptor de Blanes, se centra ja en l'ús de l'article davant els noms propis catalans. Primerament, corregeix a Ruyra un parell d'*inexactituds*: els articles *en* i *na* no s'aplicaven sistemàticament als noms catalans en els textos antics (tot i que hi predominaven), i, contràriament, de vegades els articles apareixien amb el nom de "persones que no són ni catalanes ni aragoneses". Aconsella a Ruyra que rellegeixi els textos medievals per tal de comprovar-ho, especialment cartularis, diplomataris i la novel·la *Tirant lo Blanc*.

A continuació, Rovira i Virgili refusa com a castellanisme “la tendència catalana moderna a suprimir les partícules davant els noms”. I al·lega, massa expeditivament, que “en el llenguatge parlat d’una gran porció de la Catalunya peninsular, els cognoms són avui usats correntment sense cap mena de partícula”, tendència que “és comuna a molts altres idiomes”. Amb aquestes afirmacions manté un cert confusionisme en el debat, per tal com barreja implícitament les situacions de comunicació formal i no formal, ofereix dades inexactes quant al nombre de parlants que prescindeixen de l’article personal (v. 7.2.1), i equipara aquest estat de coses amb el d’altres llengües (v. cap. 2).

Rovira i Virgili remarca després que l’ús de *en* no ha de ser obligatori en català (en aquesta ocasió únicament fa referència a la forma *en*), que segons ell té el mateix valor que el tractament de *senyor* i no el de simple article personal: indica que *en* no ha de ser obligatori, “de la mateixa manera que no ho són el «señor» i el «don» en espanyol, el «monsieur» en francès, el «signor» en italià, el «mister» en anglès i el «herr» en alemany”. I afegeix: “No pretenem proscriure l’ús dels articles davant dels noms personals catalans. Però no acceptem que llur ús sigui obligatori, ni tan solament que hagi d’ésser predominant.” Proclamats aquest principis, l’editorialista comença a desfer en part la confusió que ell mateix havia teixit unes ratlles més amunt: “La tendència a suprimir les partícules, que no és pas exclusiva de l’espanyol ni del català, ens sembla recomanable sempre que la prosa se separa de l’estil planer o familiar.” Aquesta mateixa idea serà desenvolupada en l’editorial que publicarà dos mesos després a *La Publicitat*.

Rovira i Virgili tanca aquesta primera resposta considerant que si la “tendència a suprimir les partícules” fos un castellanisme, no el trobaria rebutjable. Diu a Ruyra, “un dels millors prosistes dels nostres temps”, que no totes les influències són

acceptables, ni totes són rebutjables: “Influències antigues i modernes les han sofertes i sofreixen tots els idiomes.” I li recorda que Fabra⁵ ha de combatre sovint “la inclinació a veure castellanismes en tots aquells mots, formes o pràctiques lingüístiques que s’assemblen a l’espanyol”.

6.4 Primera rèplica de Joaquim Ruyra: *Els articles onomàstics (I)*

El 27 de febrer, un mes i mig després de la publicació de l’editorial de *La Publicitat*, Ruyra en publica una rèplica des de les pàgines de *La Veu de Catalunya*, a la secció literària, en què tenia reservat un espai mensual: *Els articles onomàstics (I)*.⁶ L’encapçala amb aquestes paraules: “Alguns amables crítics [...] ens ataquen, bé que amb mans enguantades i amistoses, per certes opinions que emetèrem en el pròleg.” I tot seguit indica que l’objectiu de la rèplica és analitzar i discutir aquestes crítiques per tal de poder dilucidar, entre tots, “una qüestió dubtosa que cada dia els literats ens veiem obligats a resoldre pràcticament i sobre la qual convé fer llum”.

Reconeix l’apreciació de Rovira i Virgili segons la qual els autors clàssics en ocasions prescindien de l’article personal i que, també de vegades, el col·locaven davant noms propis de personatges no catalans. Ruyra ho accepta, encara que amb cert disgust (“els nostres clàssics claudicaven de vegades”), i ho considera excepcional; no discuteix tampoc que l’article personal “pogués presentar [...] varietats dialectals” en la parla popular i en qualsevol temps, però remarca que aquests fets no invaliden el punt de vista que sostenia en el pròleg (“les excepcions confirmen la regla”).

Quant a la defensa que fa el “nostre impetuós i simpàtic contrincant de *La Publicitat*” dels qui ometen l’article personal, Ruyra nega que hagi considerat mai un castellanisme l’omissió de l’article per part de literats catalans. Considera que ha estat mal interpretat, i que ell havia emès aquestes dues afirmacions: d’una banda, aplicant l’article a noms estrangers (segons el llenguatge viu d’avui), contribuïa personalment a la “desfeta d’una noblesa”, però no hi contribuïa tant com els qui l’ometien fins i tot davant noms catalans; de l’altra, els qui l’ometien sistemàticament trencaven les relacions alhora “amb el llenguatge antiquat i amb el viu”. Sobre aquest darrer punt, dóna la raó al contrincant de *La Publicitat* en el sentit que l’article personal no és viu a tots els territoris de parla catalana. Efectivament, Ruyra indica que ha consultat mossèn Antoni Griera i que, llevat del País Valencià (on les formes d’article personal “han caigut en desuetud”), l’article és viu a tot Catalunya (“llevat d’algunes localitats”), a Mallorca (amb les antigues partícules *en* i *na*) i al Rosselló. Conclou que l’article personal s’estén per la major part del domini lingüístic, “i, sobretot, per la més preservada d’influència castellanitzant”. Tanca aquest punt assenyalant que pateixen de castellanisme els literats que l’ometen creient que usant-lo rebaixen “la dignitat del nom, com passa en castellà”.

Ruyra acaba aquesta primera resposta fent referència al principi orientador que Fabra havia indicat als literats: en cas de dubte o confusió en qüestions lingüístiques, calia seguir el procediment general seguit per les llengües germanes. Ruyra hi està d’acord: “Nosaltres mateixos pràcticament ens hi vàrem guiar. Avui...” Aquests punts suspensius són prou eloqüents del desacord amb Fabra a l’hora d’aplicar aquest principi en el cas de l’article personal; aquest canvi de criteri el justifica per la gran extensió d’ús i vitalitat de l’article en la nostra llengua (informació que, sembla, ha obtingut de l’*Atlas lingüístic de Catalunya*⁷) i

pel fet que ja no conserva cap matís de tractament honorífic. Considera que “mestre Fabra” encara no ha format judici definitiu sobre aquesta qüestió, per la qual cosa “és opinable i molt discutible”, i promet un article, a la pàgina literària de *La Veu de Catalunya* del mes vinent, on exposarà les pràctiques literàries a seguir quant a l'article personal.

6.5 Rèplica d'Antoni Rovira i Virgili: *Conversa d'amics*

Cinc dies després de la publicació de la rèplica de Ruyra, el diari *La Publicitat* (4.3.1925) la contestava a través de l'editorial titulat *Conversa d'amics* (vegeu-ne el text a l'annex 5: d), redactat per Rovira i Virgili. Aquest, a l'inici de l'escrit, també fa professió de bones intencions, atès que la finalitat del text és “contribuir, en allò que puguem, al plantejament clar i a la solució d'aquesta interessant qüestió”.

L'editorial alerta de la confusió que pot haver provocat el text de Ruyra pel que fa a la posició de Rovira i Virgili, el qual diu que no defensa la supressió absoluta de l'article davant els noms personals catalans, sinó que no accepta que “sigui obligatori, ni tan solament que hagi d'ésser predominant”. I tot seguit exposa quatre motius per refusar-ne l'obligatorietat.

En el primer reclama per al català la llibertat de poder prescindir-ne, tal com fan “nombroses llengües estrangeres”; en el segon motiu assenyala que en el català antic no era una raresa la supressió de l'article davant noms catalans, i que aquesta omissió era constant quan davant el nom hi havia un adjectiu, “«nostre», per exemple” (v. 4.2.3.3); en el tercer motiu, Rovira i Virgili recorda que *en* i *na* perderen el caràcter de tractament i que ara són una simple marca de nom personal, “marca que té un caient de familiaritat”, la qual “és aplicada de la

mateixa manera als noms catalans que als noms no catalans que són repetits en la conversa usual”. L’últim motiu per refusar l’ús obligatori de l’article és l’existència d’una “considerable extensió del domini lingüístic català en el qual avui mateix no són gaire usades les partícules onomàstiques”.

De fet, és en la segona part de l’editorial en què Rovira i Virgili desfà clarament i explícita la confusió que fins ara havia planat en la discussió. Efectivament, l’editorial ara assenyala: “Trobem que és lícit de prescindir-ne, tal com fan sovint moltes altres llengües, sobretot en l’estil elevat i quan es tracten temes de política, art, ciència, crítica, etc. [...] No censurem de cap manera que Joaquim Ruyra, novel·lista i literat, usi en les seves obres i en els seus treballs les partícules onomàstiques. Creiem que han d’ésser usades en les novel·les i en els contes populars. Però en aquest punt no hi ha paritat entre l’estil del novel·lista i el del tractadista científic i el de l’historiador. En l’últim cas trobem decididament recomanable que la llengua catalana tingui llibertat per prescindir d’aquestes partícules.” D’altra banda, quant al possible restabliment de l’antic valor de tractament⁸ de l’article *en* i *na*, Rovira i Virgili considera que “seria anar contra el corrent actual de la llengua parlada, i els escriptors haurien de sostenir una llarga lluita d’incerts resultats per un objectiu d’importància secundària”. Finalment, posa en relleu que Ruyra no ha combatut amb arguments els punts anteriors i expressa la voluntat de rectificar “gustosament” si “Joaquim Ruyra, o un altre literat o filòleg català, ens convencessin que hi ha motius més poderosos per adoptar el paper contrari”.

6.6 Exposició de Joaquim Ruyra: *Els articles onomàstics (II)*

L’editorial de Rovira i Virgili serà contestat per Ruyra dos mesos després a *La Veu de Catalunya* (1.5.1925). Abans, però, publica al mateix diari (22.3.1925)

l'exposició⁹ que havia promès sobre les pràctiques literàries a seguir quant a l'ús de l'article personal, empès per la polèmica entaulada.

Comença la reflexió recordant la pèrdua del valor honorífic que tenien les partícules onomàstiques *en* i *na*, i fent un repàs de les formes que han adoptat modernament: al balear, "han conservat la forma originària"; a l'occidental, "s'han convertit en article"; al central, "han format una transició entre aquelles dues determinacions". Abans d'exposar la conveniència o inconveniència d'utilitzar-les en el "llenguatge literari"¹⁰ (i, en cas afirmatiu, quines formes caldria fer servir i en quins contextos), Ruyra assenyala que la seva dissertació tindrà per guia dos principis de Fabra, "el més humanista dels nostres filòlegs": el primer principi fa referència al fet que, "en condicions de puresa, cal preferir les formes del dialecte central (barceloní) a llurs equivalents dels altres dialectes"; el segon principi fabrià indica, segons Ruyra, que, "en l'adopció de les formes vulgars en el llenguatge literari, cal prendre guia del procediment generalment seguit pels idiomes germans del nostre, en igualtat de circumstàncies".

Així, Ruyra justifica la conveniència d'emprar literàriament les formes de l'article personal "a la barcelonina" (*en / l' i la / l'*) d'acord amb el primer principi esmentat i per haver estat "provada la tradició, l'evolució natural i, en una paraula, la puresa dels articles onomàstics". Per l'escriptor blanenc, "la vàlua del primer principi estriba en ésser el llenguatge de les grans capitals una resultant de les forces vives dels altres dialectes, que hi concorren, en major nombre que enlloc més, i en tenir, per altra part, més força expressiva que cap d'ells; circumstàncies per les quals el llenguatge literari, que aspira a la major generalitat i duració, hi troba més fermes garanties en tots dos sentits. Tractant-se de formes pures, ¿com no sumar l'empenta literària a la força vital més expansiva i vigorosa?" Després d'aquesta

quasi definició d'allò que avui anomenem *llengua estàndard*, Ruyra conclou: “D’aquesta manera, ensems que contribuïrem a conservar les característiques de la parla viva, donarem al llenguatge literari modern les condicions més adequades a la seva extensió en el temps i en l’espai.” Justificada, doncs, la presència de l’article personal “a la barcelonina”¹¹ en el llenguatge literari, Ruyra es demana com s’hi ha d’utilitzar, és a dir, en quins contextos ha d’aparèixer. La resposta a la pregunta serà guiada pel segon principi fabrià, “que ens obliga a passar revista a les llengües germanes i àdhuc a la materna” per comprovar com adopten les “formes vulgars en el llenguatge literari”.

Per Ruyra, les llengües modernes apliquen als noms de persona certs títols o tractaments que tradueixen l’escala social a què pertanyen els individus, i esmenta *docteur, monsieur, sir, mister, miss, senyor, majestat*, etc. Entre els romans, en canvi, “no s’estilava aquesta moda”, diu, i els noms personals prescindien d’aquests tractaments o títols; els noms “circulaven nus”. I afegeix que en el cas de traduir al català una obra llatina seria ridícul i provocaria la hilaritat general un “el senyor Juli, patrici romà”, com també fer precedir aquest mateix nom de l’article *en*. Ruyra és contrari, doncs, a l’ús de l’article o de tractaments davant el nom de personatges que “no visquin en un medi social molt similar al nostre”, tant en les traduccions com en obres originals.

Tornant a les societats modernes, remarca que no apliquen sempre el tractament de *senyor* o un de similar als noms propis; en aquest cas, “els noms usats nuament [en aquestes societats modernes] tenen el mateix sentit social i familiar que els que nosaltres articulem a la barcelonina”. I ho il·lustra recurrent al francès: “Entre els francesos, «Jacques i Antoine» tenen el mateix sentit social i familiar que entre nosaltres «En Jaume i l’Antoni».”

Fetes aquestes consideracions, proposa els criteris sobre l'ús de l'article personal en traduccions d'obres de "costums moderns". Ruyra indica que, quan les altres llengües anteposen al nom d'un personatge un títol o tractament (*monsieur, mister, signore*), el català pot respectar aquest tractament en la llengua originària o bé pot traduir-lo pel mot català equivalent: la tria "dependrà del grau major o menor que, d'adaptació a la pròpia llengua, vulgui donar a la seva obra el traductor". I si es decideix a traduir els tractaments, també hauria d'utilitzar per coherència, diu Ruyra, l'article personal davant els altres personatges, els que en l'obra original no duen tractament (noms que en la versió original apareixen nus perquè designen personatges d'extracció humil o perquè hi són tractats amb familiaritat).

En aquest punt, Ruyra posa en relleu que el sistema català disposa, doncs, de tres signes o marques per presentar els noms propis: d'una banda, l'article personal, que expressa "humilitat i familiaritat"; de l'altra, els títols o tractaments, que expressen distinció en l'escala social, i, finalment, l'absència de marca davant els noms de persona, que expressa "llur austeritat a la romana". És partidari d'aplicar aquests matisos expressius, però no amaga que la "pràctica ofereix dificultats", les quals s'afegeixen a "una rutina literària" ja establerta que consisteix a prescindir generalment de l'article personal.

Deixant a banda la literatura, Ruyra se centra aleshores en l'ús de l'article personal davant el nom de persones catalanes cèlebres (*Bernat Metge, Aribau, Muntaner, Guimerà*, etc.). Pren com a punt de partida un pensament de Pascal segons el qual la popularitat o l'admiració pública que generen les persones que sobresurten del nivell ordinari es tradueix en "pública familiaritat". I és aquesta "suprema familiaritat" allò que fa dir "En Bernat Metge, l'Aribau, En Muntaner, En Guimerà...",

perquè “així els anomena el nostre poble en votar-los per a la immortalitat i així els anomenem nosaltres quan parlem el llenguatge que ens ix del cor”. I tot seguit es pregunta: “¿Per què no hem de sostenir-ho literàriament [...]?” Aquesta és, doncs, l’opció que defensa quant als “nostres grans homes”. Ruyra tanca l’exposició reconeixent que “no ens atrevim, per ara, a formar judici” sobre l’aplicació de l’article personal a noms de personatges no catalans.

6.7 Segona rèplica de Joaquim Ruyra: *Els articles onomàstics (III)*

En la segona¹² i definitiva rèplica de Ruyra (1.5.1925) als editorials de *La Publicitat*, l’escriptor i traductor blanenc revela que ara ja sap la identitat de l’autor d’aquells textos: “Avui coneixem el seu il·lustre nom i, encara que no el declarem, ja que ell no el declara, no volem deixar de manifestar la consideració que ens mereix. Poques persones, a Catalunya, són tan autoritzades com ell per tractar de qüestions de llenguatge...” Ara a Ruyra no li ve de nou el refús que mostra Rovira i Virgili per l’article personal, “ja que pertany a una comarca catalana on no s’estilen les partícules onomàstiques i, així, no havent-les emprades ni havent-les hagudes mai de menester, no és estrany que les repugni”.¹³

Entrant en matèria, Ruyra diu que ell no preconitza l’ús sistemàtic de l’article personal davant tots els noms catalans; d’una banda, recorda que en l’exposició del dia 22 de març determinava els casos, en literatura (tant en les traduccions com en les obres originals), en els quals calia usar-lo o ometre’l davant noms catalans i no catalans; de l’altra, mostra el desacord amb Rovira i Virgili quan aquest creu que l’article personal ha de ser emprat sempre en les novel·les i en els contes populars, i quan diu que s’ha d’ometre “en alt estil literari o didàctic”.

Per Ruyra la presència o l'absència de l'article no depèn "del baix o alt estil, ni del gènere literari que cultivem". L'ús de l'article, diu, depèn del que anomena "onomàstica social", és a dir, està relacionat amb les societats i amb la manera que cada societat identifica els individus segons el lloc que ocupen en l'escala social: "Si escrivim una novel·la o un treball didàctic d'aquells temps en els quals les partícules «En» i «Na» eren aplicades exclusivament als més honorables senyors, no serà pas el cas que les emprem per designar personatges d'inferior categoria. [...] Si, en canvi, ens referim a aquella època en què [...] aquelles partícules s'estengueren a honorar tothom de Catalunya, no veiem per quin motiu les hauran d'ometre el novel·lista i l'historiador. I, vinguts als nostres temps, ¿per què no emprar-les en la significació social i familiar que tenen dins la major part dels dominis de la llengua catalana...?" Insisteix, doncs, que no depèn "d'alta o d'humilitat d'estil" i es posa ell mateix com a exemple: en la traducció de *Rondalles de poble* combina l'article personal amb els títols o el tractament de cortesia "usuals en les societats modernes"; en canvi, en la traducció de *Genoveva de Brabant*¹⁴ adopta "la forma nua", atès que l'autor de l'obra "ens pinta una societat d'onomàstica austera", la d'una heroïna d'una llegenda popular medieval. Amb tot, diu Ruyra, la primera obra és estilísticament superior a la segona.

Insisteix, doncs, que l'ús de l'article personal, en sentit social, "es limita als noms humils en concurrència amb els que porten prefixos honorífics, i en sentit familiar s'estén a tots els íntims del qui parla dins una societat on aquells prefixos s'estilen". Quant a l'absència d'article o de tractament, indica que el català l'ha de reservar a les societats que la mantinguin o l'han mantinguda, com la grega i la romana, i en pot estendre l'absència "a totes les civilitzacions els prefixos honorífics de les quals no puguin ésser traduïts pels que nosaltres estilem, i a tots aquells casos en què el tractadista [ara ja no fa referència a la llengua de la

literatura] empra els noms amb completa independència de consideracions socials i familiars.” Està persuadit que la “forma nua” davant els noms, pròpia d’una “austera onomàstica social” en literatura, predominarà sobre la “forma articulada” en el conjunt de llibres catalans de “bona literatura”, tal com “hi dominà també en les nostres èpoques clàssiques”.

I reprenent l’observació “gramatical” de Rovira i Virgili (rèplica del 4.3.1925) segons la qual l’omissió de l’article personal és constant quan davant el nom propi hi ha un adjectiu, Ruyra hi afegeix que els vocatius també en prescindeixen, i que també s’omet modernament en els casos en què un nom propi forma part d’un sintagma que ja presenta article definit: “el jove Rafel”, “el rei Amadeu” (vegeu-ne més casos a 4.2.3.3 i 4.2.3.4).

Finalment, centra el seu comentari en l’ús de l’article davant el nom de persones cèlebres, populars o històriques, catalanes i no catalanes. Deixa, doncs, la llengua de la literatura i s’ocupa del que podríem denominar la llengua estàndard escrita. En aquest punt indica que la tradició o “els nostres clàssics” aplicaven les partícules *en* i *na* als noms catalans, però s’abstenien d’usar-les “tractant-se de celebritats estrangeres”. Aquest ús, diu Ruyra, contrasta amb la pràctica actual de la llengua parlada, en què tant les celebritats catalanes com les no catalanes adopten l’article, ara ja com a simple marca de familiaritat envers aquests personatges: “En les converses diem: l’Homer, En Virgili, l’Herodot, En Pascal, En Wagner, etc.”¹⁵ Acaba la reflexió posant en relleu un dubte que “no ens atrevim a resoldre”: si cal adoptar el sistema de la tradició literària o bé el del llenguatge modern. Confia que la Secció Filològica de l’Institut d’Estudis Catalans “s’ocupi d’aquest problema”, cosa que farà parcialment 60 anys més tard.¹⁶

6.8 Intervenció de Pompeu Fabra: Ús de l'article personal 'En'

Fabra, esmentat i respectat pels dos polemistes, intervé al final del debat amb una *conversa filològica*¹⁷ publicada a *La Publicitat* (vegeu-ne el text a l'annex 5: e). Assenyala que hi intervé “a propòsit d'un pròleg d'En Ruyra”, com a conseqüència del qual “En Rovira i Virgili torna a parlar de l'ús de la partícula *en* davant els noms propis de persona”. Fabra recorda que la col·locació, en la llengua parlada d'avui, de la partícula *en* davant el nom de pila o el cognom de les persones catalanes i no catalanes constitueix “una mera marca de nom propi personal” sense cap valor de tractament; esmenta també que “en barceloní” la partícula *en* adopta la forma de l'article definit, *l'*, davant noms propis començats en vocal, tal com succeeix amb els noms femenins, els quals sempre són precedits de *la* o *l'*.

Sembla evident que Fabra no havia llegit el pròleg de Ruyra a *Rondalles de poble*,¹⁸ i tot fa pensar que s'hi refereix a partir de la interpretació que en fa, en alguns punts, Rovira i Virgili. Efectivament, Fabra diu que “En Ruyra, en el dit pròleg, es declara partidari de suprimir *en* davant els noms no catalans”, cosa que l'escriptor de Blanes no afirma en cap moment. En canvi, sí que ho diu Rovira i Virgili (a *Un pròleg de Joaquim Ruyra*¹⁹) mal interpretant Ruyra. Fabra es declara favorable a les tesis de Rovira i Virgili, que “es decanta a la seva supressió completa [de la partícula *en*], almenys en l'estil elevat.”

El text fabrià admet, però, la possibilitat ja expressada i desestimada pel mateix Rovira i Virgili a *Conversa d'amics*²⁰, de fer servir avui la partícula *En* amb noms catalans de persones vivents, amb l'objectiu de conferir-li “la força d'un tractament, en el qual cas diríem *En Ruyra* (amb *En* amb majúscula!)”, tal com Fabra practica en aquesta mateixa conversa.²¹ L'ús de *En* com a tractament (*Na* per al femení, i

N' per al masculí i femení) s'aplicaria, doncs, als noms catalans de persones vivents, però es faria servir “*Verdaguer, Maragall, Guimerà* [per als morts], com en francès diuen *Morel-Fatio*²², però *M. Meillet*²³”, en què *M.* és l'abreviació francesa de *Monsieur*. Fabra conclou, en aquest punt, que la supressió de *en* en l'estil elevat “enfortiria *En* com a mot de la categoria de *don*²⁴, *senyor*, etc.” En una *conversa*²⁵ posterior precisa que *En* es podria emprar com a “títol menys cerimoniós” que *senyor*.

6.9 Resum de la polèmica

		<i>Ruyra</i>	<i>Rovira i Virgili</i>	<i>Fabra</i>
Llengua oral espontània	Usos	Llevat del País Valencià, s'utilitza a la major part de Catalunya, a les Illes Balears i al Rosselló, tant amb noms catalans com no catalans, com a simple “gest gramatical”, sense valor de tractament, i aplicat tant a celebritats com a persones d'extracció humil o expressant familiaritat.	En una “considerable extensió del domini lingüístic català” avui no és gaire utilitzat. Precedeix els noms propis de catalans i no catalans, com a simple marca de nom personal.	S'anteposa a cognoms i a noms de pila de persones catalanes i no catalanes, com a “mera marca de nom propi personal”.
	Formes que esmenten	Sistema barceloní: <i>en / l' i la / l'.</i> Resta de Catalunya: <i>en / el / l' i la / l'.</i> Sistema balear: <i>en / n' i na / n'.</i> País Valencià: Ø	<i>En / Na</i> <i>el / la</i>	Sistema barceloní: <i>en / l' i la / l'</i>

		<i>Ruyra</i>	<i>Rovira i Virgili</i>	<i>Fabra</i>
<i>Literatura</i>	<p><i>noms catalans</i></p> <p><i>i</i></p> <p><i>noms no catalans</i></p>	<p>Tant en traduccions com en obres originals, omissió de l'article i de tot tractament o títol davant el nom de personatges de la Roma i la Grècia antigues, de societats d'"onomàstica austera" o bé de medis socials molt diferents del català.</p> <p>En traduccions d'obres de "costums moderns": ús de títols o tractament de respecte (<i>doctor, senyor...</i>), traduïts o sense traduir (segons els graus d'adaptació a la llengua pròpia"); ús de l'article personal davant el nom dels personatges que en l'obra original no duen títol o tractament (perquè hi són tractats familiarment o són d'extracció humil).</p> <p>Aquest sistema, que anomena "onomàstica social", és aplicable també a obres escrites originalment en català.</p>	<p>Ha de ser usat especialment en les novel·les i en els contes populars.</p>	

		<i>Ruyra</i>	<i>Rovira i Virgili</i>	<i>Fabra</i>
Llengua escrita: textos de registres formals	noms catalans	<p>Es pot ometre en aquells textos en què el “tractadista” utilitza els noms propis “amb completa independència de consideracions socials i familiars.”</p> <p>Els treballs “didàctics” (redactats, per exemple, per historiadors) haurien de reflectir els usos que de l'article feien les societats estudiades.</p> <p>Proposa que a les persones cèlebres, populars i, en general, els “nostres grans homes”, se'ls adjunti l'article al nom.</p>	<p>És lícit prescindir-ne, com fan altres llengües, “en l'estil elevat i quan es tracten temes de política, art, ciència, crítica, etc.”</p> <p>Desestima la possibilitat de restaurar <i>En i Na</i> com a formes actuals de tractament.</p>	<p>Partidari de prescindir-ne, però admet la possibilitat d'utilitzar <i>En i Na</i> (amb majúscula inicial) com a formes de tractament aplicades a noms catalans de persones vives, amb un valor menys cerimoniós que <i>senyor</i>.</p>
	noms no catalans	<p>No s'atreveix a formar judici sobre l'aplicació de l'article a noms de personatges no catalans.</p>	<p>És lícit prescindir-ne, com fan altres llengües, “en l'estil elevat i quan es tracten temes de política, art, ciència, crítica, etc.”, però no el creu aplicable als noms no catalans.</p>	<p>Partidari de la “supressió completa” de l'article personal, “almenys en l'estil elevat”.</p>

	Ruyra	Rovira i Virgili	Fabra
Observacions	<p>En els casos d'ús d'article personal, en recomana el sistema barceloní.</p> <p>En l'ús de l'article personal davant el nom de personatges cèlebres catalans, sol emprar <i>En</i> (amb majúscula inicial) i <i>I'</i> (amb minúscula).</p> <p>Remarca que la presència o l'absència de l'article no depèn "del baix o alt estil, ni del gènere literari que cultivem"; depèn de l'"onomàstica social".</p> <p>En la llengua parlada i expressant tracte distant o de respecte per manca de familiaritat, ús del tractament de <i>senyor -a</i> o de títols com <i>doctor</i>, <i>mossèn</i>, etc.</p> <p>S'omet en els noms bíblics, en els vocatius i quan un nom propi forma part d'un sintagma que ja presenta article definit.</p> <p>Confia que la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans s'ocupi de la qüestió.</p>	<p>No n'ha de ser obligatori ni predominant l'ús davant els noms propis de catalans.</p> <p>Posa en relleu que "no hi ha paritat entre l'estil del novel·lista i el del tractadista científic i el de l'historiador".</p> <p>S'omet quan un adjectiu, especialment <i>nostre</i>, precedeix un nom propi.</p>	<p>El possible ús de <i>En</i> (amb majúscula inicial), en l'estil "elevat", davant el nom de catalans cèlebres vius, seria equivalent a l'ús de <i>don</i> i <i>senyor</i>. En una <i>conversa</i> posterior ja no considera normatiu el <i>don</i>.</p>

6.10 Notes

1. Erckmann-Chatrian (1908); Erckmann-Chatrian (1924). Sobre el Ruyra traductor, vegeu Julià (1998).
2. Segons notes de Josep Miracle a Ruyra (1964b: 1279).
3. Hi ha, però, diverses mostres actuals d'ús d'article davant el nom de celebritats o persones populars en textos de registres formals, com el del professor de filosofia mallorquí Joan Quetgles (*Els estels del crepuscle*), que hi empra les formes *N'Aristòtil*, *En Hegel*, *En Karl Marx* (vegeu-lo a l'annex 4: 6a); o bé l'article de Jaume Lorés (*La boda reial*), que hi fa servir *la Marta Ferrussola*, *en Jordi Pujol*, *en Maragall*, *en Cambó*, *en Tarradellas*, *en Suárez*, *l'Ortínez*, *en Josep Benet*, *en Solchaga*, *en Franco*, *en Joan Carles* i fins i tot *en Don Juan* (vegeu-lo a l'annex 4: 6c).
4. D'acord amb la concepció de les funcions del llenguatge de Jakobson (1963), que sosté que en la funció referencial o denotativa el parlant informa objectivament sobre algun aspecte de l'entorn comunicatiu, de manera que el missatge se centra en el context.
5. Efectivament, Fabra (1932b: 13-16) havia publicat el 1911 un article titulat "L'obra dels nostres descastellanitzants", en el qual afirmava:

Quan reneix com a llengua literària i comença la tasca de descastellanitzar-lo i de polir-lo, un nou flagell li cau a sobre: la incultura filològica i gramatical d'una gran part dels seus conreadors. [...] Descastellanitzar ha esdevingut avui sinònim d'allunyar-se del castellà, i per allunyar-nos del castellà sovint rebutgem i desfigurem paraules i construccions catalanes pel sol defecte d'assemblar-se massa a les castellanques corresponents. [...] Si tenim mal ull per a descobrir castellanismes, encara tenim pitjor mà per a esmenar-los. Quan ens adonem d'un castellanisme, real o imaginari, aviat ho tenim arreglat. Sovint no és qüestió sinó de suprimir o canviar alguna lletra. *Plasso* és evidentment un vergonyós castellanisme, però li traiem la o, i heus-el aquí transformat en una paraula catalana.

6. Ruyra (1964: 819-822). Tant aquest article com els dos següents, *Els articles onomàstics II i III*, no són reproduïts als annexos del present treball, atès que són de fàcil accés a través de les *Obres completes*. En canvi, reproduïm, a l'annex 5: b, el pròleg de *Rondalles de poble* (perquè és el text que planteja la qüestió), els dos editorials de Rovira i Virgili publicats a *La Publicitat* (d'accés menys còmode) i la *conversa* de Fabra que tanca la polèmica.
7. De fet, en el qüestionari de l'*Atlas lingüístic de Catalunya* de Griera (1923-1926, 1962 i 1964), passat entre els anys 1912 i 1922, no hi ha cap pregunta la resposta de la qual, per part dels enquestats de 100 localitats de tot el domini lingüístic, ofereixi informació sobre els usos i les formes de l'article personal (v. 7.1).
8. Fabra (1954-1965, I [IV]: 6) no descarta, el 1925, la possibilitat de recuperar-ne aquesta funció, en la *conversa* titulada "Ús de l'article personal *en*" (vegeu-ne el text

complet a l'annex 5: e). També Duarte (1979: 32) havia proposat l'article *En, Na i N'* com a tractament del llenguatge administratiu; uns anys més tard, Duarte, Alsina i Sibina (1991: 93) en desestimen l'ús (vegeu-ne el text a l'annex 7: 5a).

9. Recollida a Ruyra (1964: 822-825).
10. Tant Ruyra com Fabra utilitzen unes denominacions que poden induir, des de la perspectiva actual, a la confusió. Efectivament, l'ús que fan de mots com *literari -ària*, *literàriament*, o d'expressions com *llengua literària*, *estil literari* o *llenguatge literari*, pot fer pensar avui que remetent tots a la llengua de la literatura. Tanmateix, Fabra entenia per *llengua literària* allò que Lamuela i Morgades (1984: 12) anomenen *llengua referencial*, entesa com “la varietat codificada d'una llengua, que serveix de base als llenguatges especialitzats i de model de prestigi a totes les altres varietats” (inclouria, doncs, tant la llengua simplement *codificada* com la llengua *estàndard*). Solà (1987: 31) considera que l'accepció que Fabra concedeix a l'adjectiu *literària* en l'expressió *llengua literària* remet a la llengua escrita (contraposada a l'oral), “modalitat que fins a l'arribada de la ràdio i sobretot de la televisió era, efectivament, l'única de la qual s'ocupaven els gramàtics i lexicògrafs de qualsevol llengua”. En canvi, Fabra, i també Ruyra, reserven l'expressió *llenguatge literari* per a la llengua de la literatura, tal com es desprèn de les paraules de Fabra a “De la depuració de la llengua literària”, article publicat el gener de 1929 a *La Nova Revista*, i recollit a Fabra (1932: 117-118): “L'obra de redreçament de la llengua escrita no podria ara limitar-se al sol llenguatge literari –amb exclusió dels llenguatges tècnics, etc.– i, per altra banda, ha de defugir tota artificiositat...”
11. Fabra publica, el 1919, un article a l'*Almanac de La Revista*, recollit per Lamuela i Muragades (1984: 184-185), titulat “Els dialectes catalans i la llengua literària”, en què afirma: “I aquesta llengua literària en formació, que enriqueix incessantment el seu lèxic i la seva sintaxi amb les aportacions de tots els parlars regionals, és avui titllada de barceloní; i, així, es parla de la tirania del parlar de Barcelona, quan difícilment trobaríem ningú que escrigui en barceloní. No; el modern català literari, la llengua en què escriuen avui els nostres millors prosadors i poetes i en què apareixen escrites la gran majoria de les publicacions actuals, no és barceloní: tots els dialectes han contribuït a la seva formació, i en la seva estructuració el barceloní no hi té altra importància que la que té fatalment en tota llengua el dialecte de la capitalit[at].”
12. Recollida a Ruyra (1964: 825-828).
13. Antoni Rovira i Virgili era originari de Tarragona, zona on s'utilitza la forma *el* de l'article personal masculí (vegeu els mapes de 7.2.1).
14. Schmid (1964: 1355-1413).
15. Noteu que en aquest i en altres exemples que aporta, Ruyra sol utilitzar la majúscula inicial per a *En*, i la minúscula per a *l'*.
16. Efectivament, l'Institut d'Estudis Catalans (1992b: 18) tracta sobre aquesta qüestió (vegeu-ne el text a l'annex 7: 2a). Vegeu també 8.3.

17. Publicada l'any 1925 i recollida a Fabra (1954-1956, I [IV]: 6).
18. Vegeu-ne el text sencer a l'annex 5: b.
19. Vegeu-ne el text sencer a l'annex 5: c.
20. Vegeu-ne el text sencer a l'annex 5: d.
21. També Coromines (1989: VII-XIII) utilitza *En* amb aquest valor de tractament al pròleg de l'*Onomasticon Cataloniae*; en aquest cas, però, alguns dels noms que hi esmenta són de personatges morts poc temps abans de la publicació de l'obra: “[...] les col·leccions aplegades amb la mateixa intenció per En Josep M. de Casacuberta [...] La col·laboració d'En Josep Iglésies pel que fa a la publicació dels fogatges catalans [...]”
22. Alfred Morel-Fatio, hispanista francès mort el 1924 (un any abans de la publicació de la *conversa* de Fabra), autor de *Das Katalanische* i de *Katalanische literatur*. Vegeu Morel-Fatio (1988-1897).
23. Antoine Meillet, lingüista francès mort el 1936 (vivía quan es publicà la *conversa* de Fabra), estudiós de la història de les llengües indoeuropees i de la lingüística general.
24. Aquí sembla que Fabra dóna com a normatiu el mot *don*, al costat de *senyor*, com a tractaments. Això no obstant, a la *conversa* “*Senyor, Don, En*”, publicada més tard (vegeu-ne el text a l'annex 7: 1b), assenyala: “En català, *Senyor Joan* és tan correcte com *Senyor Serra*; i creiem que ja seria hora que ens alliberéssim del mot *don*.”
25. Fabra (1954-1956, II [IX]: 56-57).